

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**(B)AĞSAL DÜŞÜNCE ÇERÇEVESİNDE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ
MÜZİKLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİ**

**DOKTORA TEZİ
Abdullah AKAT**

Anabilim Dalı : Müzikoloji ve Müzik Teorisi

Programı : Müzikoloji ve Müzik Teorisi

NİSAN 2010

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**(B)AĞSAL DÜŞÜNCE ÇERÇEVESİNDE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ
MÜZİKLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİ**

**DOKTORA TEZİ
Abdullah AKAT
(414062001)**

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 18 Mart 2010

Tezin Savunulduğu Tarih : 14 Nisan 2010

**Tez Danışmanı : Prof. Songül KARAHASANOĞLU (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Ş. Şehvar BEŞİROĞLU (İTÜ)
Prof. Adnan KOÇ (İTÜ)
Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ (MÜ)
Yrd. Doç. Dr. M. Ali ÖZDEMİR (MÜ)**

NİSAN 2010

Merhum Muzaffer Tunç hocama,

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinde gözlemlenen değişimi ifade etmeye çalışmaktadır. Yıllardır bu konuda süren tartışmalar ve konunun bir türlü aydınlığa kavuşturulamamasının bu konuyu çalışmam da etkisi büyüktür. Süregelen tartışmalar içerisinde ezgileri, çalgıları vb. tüm unsurları bir kişiye, bir mekana veya yerleşime, bir ırka ve topluluğa mal etme çabalarına karşı değişimi bir süreç olarak ele almakta ve süreç içerisindeki taşınmalar, etkileşimler vb. değişkenleri değerlendirmektedir. Bugüne dek müzikoloji alanında hiç yer almamış bir sosyoloji kuramı olan eyleyen – ağ kuramı ve bu kuram neticesinde oluşan (b)ağsal düşünce de bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. (B)ağsal düşünce ile çalışılan bu çalışmanın müzikoloji çalışmaları için yeni bir alan oluşturmasını, Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri üzerine çalışan araştırmacılar için de örnek teşkil etmesini ve sahiplenilerek bu düşünce ile yeni çalışmalar ortaya konulmasını dilerim.

Çalışma sürecimde her zaman yanımda olan, ki bir dönem çok uzak mesafelerde bulunmamıza rağmen, desteğini hiç bir zaman esirgemeyen ve beni daima teşvik ederek moralimi yüksek tutmamı sağlayan danışman hocam Sayın Prof. Songül KARAHASANOĞLU'na; doktora eğitimim süresince yapmış olduğu katkılardan ve sağladığı imkanlardan dolayı Anabilim Dalı Başkanımız Sayın Prof. Şehvar BEŞİROĞLU'na; tez çalışmam boyunca çalışmama fikirleri ile yön veren tez komisyonu üyelerinden Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Müzik Bölümü Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali ÖZDEMİR'e; varlığı çevresinde bulunan herkesi aydınlatan, yokluğunu daima en derinimde hissettiğim, fakat her zamanda yanımda olduğunu bilmekle avunduğum Karadeniz Teknik Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nın yakın zamanda kaybettiğimiz müdürü Sayın Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TUNÇ hocama; alan çalışmalarım boyunca karşılaştığım ve kendilerinden istifade ettiğim derneklere ve gerçek sanatçılara; bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında çok büyük emeği bulunan, benim kişisel gelişimimi sağlayan en önemli faktörlerin başında gelen görünmeyen kahramanlar annem Mecbure AKAT, babam Mehmet Akif AKAT, kardeşim Kayhan AKAT'a; hep yanımda olan nişanlım Serra KOPUZ'a ve ailesine; son olarak adını burada zikredemediğim, çalışmamda emeği olan tüm dostlarıma sonsuz teşekkürler ederim.

Mart 2010

Abdullah Akat

Araştırma Görevlisi

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
SUMMARY	xv
1. GİRİŞ	1
2. DEĞİŞİM VE (B)AĞSAL DÜŞÜNCE	9
2.1 Değişim Tanımı	9
2.2 Değişim Hakkındaki Yaklaşımlar	11
2.3 Değişen Dünya Düzeninin Sorgulanması	14
2.4 Topluma Yakınlaşmak ve Değişime Odaklanmak	16
2.5 (B)ağsal Düşünce	17
2.6 Taşıyıcı Tanımı ve (B)ağsal Düşüncedeki Karşılığı: “Eyleyen”	20
2.7 Kültür Kuramları ve (B)ağsal Düşünce	21
2.8 Eyleyenler.....	27
2.8.1 İnsan Olan Eyleyenler (Actor)	27
2.8.2 İnsan Olmayan Eyleyenler (Actant).....	30
3. BÖLGE MÜZİKLERİNİN ARKA PLANI	33
3.1 Tarihçe.....	34
3.2 Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Topluluklar	40
3.2.1 Türkler.....	42
3.2.1.1 Kıpçaklar.....	43
3.2.1.2 Çepniler.....	44
3.2.2 Rumlar.....	45
3.2.3 Lazlar	46
3.2.4 Gürcüler	48
3.2.5 Ermeniler.....	49
3.3 Bölgede Yaşayan Toplulukların Müzik ile İlişkisi	51
4. BÖLGE MÜZİKLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİ	59
4.1 (B)ağsal Düşünce Çerçevesinde Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Müzikal Farklılıkların İzahı.....	60
4.2 Bölge Müziklerinin Değişim Sürecinde Farklılıkların Belirlenebilmesi İçin İzlenilecek Yol ve Etkileşim Alanlarının Derecelendirilmesi	62
4.3 Bölgede Müzikal Açıdan Farklılık Gösteren Alanların Belirlenmesi.....	67
4.3.1 Ordu	77
4.3.2 Giresun	80
4.3.3 Görele – Tirebolu – Eynesil	82
4.3.4 Kürtün – Özkürtün	87
4.3.5 Ağasar – Şalpazarı	90

4.3.6 Tonya – Ağasar Ayrımı.....	93
4.3.7 Beşikdüzü – Vakfıkebir – Çarşıbaşı.....	93
4.3.8 Akçaabat – Düzköy.....	97
4.3.9 Trabzon.....	99
4.3.10 Maçka.....	104
4.3.11 Torul – Gümüşhane.....	107
4.3.12 Yomra – Arsin – Araklı.....	109
4.3.13 Sürmene – Of – Çaykara.....	110
4.3.14 Bayburt – Aydıntepe.....	113
4.3.15 İspir – Ovit – İkizdere.....	114
4.3.16 İyidere – Kalkandere.....	116
4.3.17 Rize.....	117
4.3.18 Gündoğdu – Limanköy.....	119
4.3.19 Çayeli.....	121
4.3.20 Hemşin – Çamlıhemşin.....	123
4.3.21 Pazar – Ardeşen.....	127
4.3.22 Fındıklı – Arhavi.....	129
4.3.23 Hopa – Kemalpaşa.....	130
4.3.24 Borçka – Artvin.....	132
5. BÖLGE MÜZİKLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİNDE (B)AĞLARIN ANALİZİ.....	135
5.1 Bölge Müziklerinde Eyleyenler ve Ağlara Bakış.....	136
5.1.1 Mekanlar.....	137
5.1.2 Çalgılar.....	138
5.1.3 İcracılar.....	139
5.1.4 Kurumlar.....	140
5.1.5 Kitle İletişim Araçları.....	140
5.1.6 Ürünler.....	142
5.2 Bölge Müziklerinin Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Yeni Kavramlar.....	143
5.2.1 Karadeniz Türküsü.....	144
5.2.2 Karadeniz Müziği.....	146
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER.....	151
KAYNAKLAR.....	157
EKLER.....	169
ÖZGEÇMİŞ.....	175

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
İ.T.Ü.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
K.T.Ü.	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
bkz.	: Bakınız
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TMDK	: Türk Musikisi Devlet Konservatuarı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
C.	: Cilt

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1 : Değişim Sürecinde Farklılıkların Belirlenebilmesi İçin İzlenilecek Yol ve Etkileşim Alanlarının Derecelendirilmesinin Gösterilmesi	63
Şekil 4.2 : Tirebolu ile Giresun Arasındaki Etkileşimin Yönü.....	72
Şekil 4.3 : Sahil ile Yüksek Alan Arasındaki Etkileşim ve Taşınma.	73
Şekil 4.4 : Doğu Karadeniz Bölgesi Yeryüzü Şekillerinin Gösterilmesi.....	74
Şekil 4.5 : İklimler ve Geçiş Bölgeleri.	74
Şekil 4.6 : Dağların Geçiş Bölgelerinde Etkileşim ve Taşınma.	75
Şekil 4.7 : Kalkandere ile İspir Arasındaki Etkileşim, Taşınma ve (B)ağ Alanları ..	76
Şekil 4.8 : Geçit Vermeyen Dağlık Alanlarda Etkileşim Yönü	76
Şekil 4.9 : Sis Dağı'nda Göreleli Kemençeci Katip Şadi ve Tirebolulu Kemençeci İbrahim Kavraz.....	83
Şekil 4.10 : Kadirga Yaylası'nda Bulunan Üstü Açık Camii	84
Şekil 4.11 : 1800'lerin Sonunda Tirebolu	84
Şekil 4.12 : Tirebolu'da Osmanlı Dönemi'nden Kalma Bir Çeşme.....	85
Şekil 4.13 : Görele'de Kemençecilerin Usta – Çırak Silsilesi.....	86
Şekil 4.14 : Kadirga'da Kürtün – Özkürtün Otçusu'ndan Pazar Yeri	89
Şekil 4.15 : Kadirga'da Kürtün – Özkürtün Otçusu Yöresel Kıyafet.....	89
Şekil 4.16 : Kadirga'da Kürtün – Özkürtün Otçusu İç İç Geçmiş Horon Halkaları	90
Şekil 4.17 : Sis Dağı'ndan Bir Görünüm.....	91
Şekil 4.18 : Yaylada Davul – Zurna Eşliğinde Horon	92
Şekil 4.19 : Beşikdüzü Köy Enstitüsü Müzik Sınıfı Öğrencileri.....	96
Şekil 4.20 : Beşikdüzü Köy Enstitüsü Öğrencileri ve Müzik Öğretmeni Mehmet Ali Kamacıoğlu	96
Şekil 4.21 : Kemençe İcracısı Hamit Akın (Hemdi Aga) Işıklar Köyü Düzköy	98
Şekil 4.22 : Trabzon Opera Binası (Sümer Sineması) 1925	100
Şekil 4.23 : Temel Şükrü Doğru ve Arkadaşları.....	101
Şekil 4.24 : Trabzon'da Bestekar Avni Anıl'ın 50. Sanat Yılı Konseri	101
Şekil 4.25 : Trabzon Lisesi Müzik Sınıfı.....	102
Şekil 4.26 : Trabzon Müzik ve Halk Oyunları Derneği THM Korosu İmece Konseri	102
Şekil 4.27 : Soldoylu Genç Sülalesi Mensupları	106
Şekil 4.28 : Soldoy Horon Ekibi.....	106
Şekil 4.29 : Maçkalı Emin Aydemir (Paşa'nın Emin).....	107
Şekil 4.30 : Torul Halkı Yaylada Horon Oynarken.....	108
Şekil 4.31 : Holo Bölgesi'nde Yayla Ortası	111
Şekil 4.32 : Ovıt Yayla Şenliklerinden Bir Görünüm	115
Şekil 4.33 : Gündoğdu'dan Fikret Kotil'e Ait Armonika.....	120
Şekil 4.34 : Veliköy'de Yaşlı Armonikacılar Şükrü Kopuz (Sağdaki) ve Kazım Kopuz (Soldaki)	120
Şekil 4.35 : Çayeli'de Kendilerini Hemşinli Olarak Belirten Sınır Köylerden Şişmanlı Köyü ve Şişman Ailesi Fertleri	122
Şekil 4.36 : Hemşinli Tulum Üstadı Remzi Bekar	124

Şekil 4.37 :	Hemşin’de Horonu Yöneten Komutçu Kamil Ferah (Kamil Dayı)	125
Şekil 4.38 :	İstanbul Kadıköy’de Bulunan Hemşinliler Derneği Hemşin Türkü Korusu Elemanları – 2007	126
Şekil 4.39 :	Ardeşen’de Tulumcular	128
Şekil 4.40 :	Ardeşen’de Bir Çamlıhemşinli Tulumcu İcracısı ve Yapımcısı Süleyman Serin ve Kendisine Ait Guda Saz Evi	129
Şekil 4.41 :	Hopa ve Kemalpaşa’da Çalınan Hemşin Kavalı	131
Şekil A.1 :	Alan Araştırması Yapılan Alanlar ve Ulaşım Yolları	171
Şekil A.2 :	Müzikal Açıdan Farklılık Gösteren Bölgeler	173

(B)AĞSAL DÜŞÜNCE ÇERÇEVESİNDE DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ MÜZİKLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİ

ÖZET

Bu çalışmada, alan araştırmalarının ortaya çıkardığı kişisel deneyimler ve (b)ağsal düşünceden hareketle yeryüzündeki tüm yerel kültür ürünlerine özellikle de müziklere gerçek anlamda yaklaşabilmek hedeflenmiştir. İdeolojik olandan uzak durarak, hakim olan düşünce sorgulanarak, makroya mikro bakarak, mevcut olanın içindeki çözümlemeler yapılarak yalnızca değişim aranmakta ve değişimi ifade çabası gösterilmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde bu sebeple değişim açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından da, değişim hakkındaki yaklaşımlar ve değişen dünya düzeni sorgulanarak, topluma neden mikro bakmanın gerekliliği yani topluma yakınlaşmanın ne anlama geldiği açıklanmıştır. Sonraki bölümde, (b)ağsal düşünce anlatılmaya başlanmış ve farklı teorilerle kıyaslanarak çalışma için verimliliği ortaya konulmuştur. (B)ağsal düşünce ile Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin değişim sürecini incelerken buna yardımcı olabilecek olan yani değişkenleri ve etkileşim alanlarını belirleyecek olan unsurlar “Doğu Karadeniz Bölgesi Müziklerinin Arka Planı” başlıklı bölümde ele alınmıştır. Böylece hakim olan görüşe göre kök aramak, bir ırka, bir kişiye, bir mekana, yerleşime veya bir topluluğa yerel kültür ürünlerini mal etmek yerine, bu unsurların tümünü etkileşimlerin oluşabilmesinde yardımcı bilgiler olmaları sebebiyle bu bölümde değerlendirilerek değişim sürecine yapabilecekleri katkılar ele alınmaktadır. Tüm bu kuramsal çerçeve ve yardımcı bilgiler ile birlikte Doğu Karadeniz bölgesi müziklerinin değişim sürecindeki etkileşimleri ve sonucundaki farklılık gösteren alanları ve oluşturdukları (b)ağları belirlenmiştir. Ardından da bu alanların her birinin etkileştikleri alanlarla kurdukları (b)ağlar açıklanarak örneklendirilmiştir. Böylece elde edilen (b)ağların genel olarak değerlendirilmesi ise son bölümde yapılarak (b)ağın oluşmasını sağlayan en önemli eyleyenler incelenerek örneklerle açıklanmıştır. Son olarak da Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerine değişim sürecinde isim olarak verilen yeni kavramlar belirtilerek sebepleriyle açıklanarak sonuç bölümüne geçilmiştir. Böylece, makroya mikro bakabilmek, yerel kültür ürünlerini bulundukları alan içindeki tüm unsurların ortak ürünü olarak değerlendirmek, hiç bir unsura köken aramadan kökten sapmanın doğruluğuna inanmak, taşınma ile nelerin değişebileceğini görmek, tekrarın niteliğinin değişimi nasıl etkilediğini ve yön verdiğini anlamak gibi bu çalışma için önemli görülen ifadeler, bir anlamda da değişim sürecinin çözümlenmesini sağlamıştır.

THE CHANGE PROCESS OF THE EAST BLACK SEA REGION MUSIC AS PART OF (NET)TACHMENTAL THOUGHT

SUMMARY

In this work, the aim is to approach all products of the local culture in the world, especially the music, in the literal sense according to the personal experiences that field research brought out and (net)tachmental thought. Only the change is pursued and an effort is made to express the change by avoiding the ideological one, by questioning the dominant thought, by looking at the macro in micro and by analysing the present one. For this reason, in the first part of the work the change is explained. Afterwards, the approaches towards the change and changing world order are questioned and the reason for looking at the society in micro, in other words approaching the society, is explained. In the next part, the (net)tachmental thought is explained and by comparing it with different theories its efficiency for the work is introduced. The components that may help analysing the change process of the East Black Sea Region Music by the (net)tachmental thought, in other words the components that will define the variables and interaction areas, are addressed in the part called ‘ The Background of the East Black Sea Region Music ‘. Thus, instead of looking for the roots according to the dominant thought or attributing the local culture products to a race, a person, a place, a location or a society, the contribution these components may make to the change process are dealt because all these components are information that help the development of the interactions. With all these theoretical frameworks and helping information, the interaction of the East Black Sea Region Musics in the change process and as a result the differing areas and the attachments they formed are defined. After that, the attachments each of these areas made with the areas they interacted with are explained and exemplified. Thus, the general evaluation of the attachments had is made in the last part of the work and the most important components that formed the attachments are analysed and demonstrated. Finally, the new concepts that are used to name the East Black Sea Region Musics during the change process are defined, the reasons are explained and then final part of the work starts. In this way, looking at the macro in micro, evaluating the local culture products as the common product of all the components of the area they are in, believing in the accuracy of moving away from the roots without finding roots for any components, seeing what moving can change, understanding how the quality of the repetition affects the change and leads it and these kind of expressions that are important for this work help analysing the change process in a sense.

1. GİRİŞ

İlkel kabile topluluklarından günümüz toplumlarına kadar yaşayan insan topluluklarının her birinin yerel kültür içerisinde tekil veya çoğul olarak, pay sahibi olduğunu kabul etmek, kültürün varlığını sürdürebilmesi için ön şart olarak düşünülmelidir. Edward Said, Kültürel Emperyalizm’inin “Farklı Deneyimler” bölümünde konuya benzer yaklaşmaktadır. “Özel olmakla birlikte, örtüşen ve birbiriyle bağlantılı olan deneyimlerin – kadınlara, batılılara, siyahlara, ulusal devlet ve kültürler ait deneyimlerin– birbirine düğümlenmiş ve karmaşık tarihleri olduğunu baştan kabul edersek, bu deneyimlerin her birine ideal ve özüne ayrı bir statü tanımamız için hiçbir düşünsel neden kalmaz.” (Said, 2004: 76). Yerel kültürler tek bir birey tarafından dahi bir takım değişikliklere uğratılabileceği gibi zaman içerisinde tek bireyden çıkan herhangi bir ürünün çok büyük “ağ”lar kurabildiği gibi durumlar da sıkça görülür. Craig McGregor, “Robert Johnson gitarı o şekilde çalınca kadar, kimse blues gitarını Robert Johnson gibi çalmamıştı. Hiç kimse böyle bir şey duymamıştı bile...” (McGregor, 2000: 38). derken bu durum sonucunda bireylerin kitleleri ne kadar etkin değiştirebildiklerine işaret etmektedir.

Baştan belirtmekte fayda vardır ki, bu çalışmanın yöntemlerinden birisi de kişisel deneyimlerin etkin olarak kullanılmasıdır. Çünkü, çocukluk yıllarımdan itibaren tanıklık ettiğim çok küçük bir zaman dilimi içerisindeki değişimin büyüklüğü, bu çalışmanın kapsadığı zaman sürecinin uzun olmasından ötürü yöntemsel açıdan beni bir takım sınırlamalara zorladı. Ancak bu sınırlamaya giderken Nicholas Cook’un şu sözleri beni cesaretlendirdi. “Tarihsel süreç, müzik eserlerinde yer almaz; ancak onların arasındakilerde, yani o eserleri oluşturan ve sürekli değişen (coğrafyanın değişmesi de olabilir) kavram ve algı motiflerinde bulunur.” (Cook, 1999: 105). Buna dayanarak araştırmamda müzik eserlerinden çok bu eserleri oluşturan ve sürekli içeriği değişen kavramları ele almam gerektiğine inandım. Bu inancın vermiş olduğu gayretle ve değişimi sağlayan en önemli etkenlerin neler olduğunu merakla bu araştırmaya başladım. Değişimin nasıl oluştuğunu bulabilmek için önce var olan kültürün kökenine inebilmek gereği herkesçe malumdur; fakat sadece bu tek başına

hiçbir anlam ifade etmemektedir. Değişim bir süreçtir ve aslında köken dediğimiz olgu yalnızca bu sürecin başlangıç noktasıdır. Evet, köken sadece bir noktadır ve aslında bir değişim süreci içerisinde değerlendirildiğinde bir nokta kadar da küçük bir zaman dilimini teşkil etmektedir. Dolayısıyla köken çok önemli bir kavram olarak yüzyıla yakın bir süredir özellikle etnoloji ve antropoloji disiplinlerince tartışılmasına rağmen, köken denilen başlangıç noktasından hareketle ilerleyen zaman içerisindeki değişim sürecinin de belirtilmesi, özellikle vurgulanması gerekmektedir. Hatta günümüz topluluklarının kültür ürünlerinin sonsuza dek ilerleyecek zaman süreci göz önüne alınarak geçirdikleri değişime göre bir yere konumlandırılmaları, en az köken araştırmaları kadar önemlidir ve gelecekteki çalışmalara yön vermesi açısından da çok kıymetlidir. Çünkü değişim sürecinin başlangıç noktasını belirleyen ideolojidir. Günümüz şartlarında hangi değişimin hangi noktadan itibaren köklendirilerek çözümleneceği konusu da ayrı bir tartışma konusu olarak düşünülmelidir.

Bu anlayışla başladığım araştırmamda değişim sürecini oluşturan insana veya nesneye dayalı fakat değişim denilen ilişkilere ve eylemlere hayat veren unsurları belirlemeye çalıştım. Savaş, ticaret, göç, devrimler, keşifler, buluşlar gibi tarihsel, sosyal ve teknolojik değişkenlerin yanı sıra “taşıyıcı” olarak adlandırdığım değişkenlik unsurunun önemini anladım. Taşıyıcı kavramı, taşıyıcıların sınıflandırılması ve taşıyıcıların analizi ile ilişkili gördüğüm konularda etnoloji, sosyoloji, antropoloji ve etnomüzikoloji literatürünü tarayarak bağlantılar kurdum. Elde edilen veriler, danışman görüşleri, çalışmamın başlangıcından itibaren sunduğum araştırma raporları ve çok değerli jürinin yönlendirmeleri doğrultusunda geldiğim noktada (b)âğsal düşünce ile tanıştım. “Taşıyıcı” olarak belirttiğim ve araştırmanın önceki raporlarında açıklamaya çalıştığım kavram sonucunda taşıyıcıların yapmış olduğu hareketler, etkinlik sahaları, bu sahalarda ürettikleri yenilikler ve bu yeniliklerin değişimi yönetmesi üzerinden değişimi açıklama gayretinde oldum. Bu taşıyıcıların insan, çalgı, araç, kurum vb. olabileceği iddiasıyla yarattıkları yenilikler üzerinden değişimi açıklamaya çabaladım. Bu iddiamı güçlendirecek kuramlar, beslenebileceğim anlayışlar üzerinde yoğunlaşıp birçok disiplinin konuya bakışını algılamaya çalışırken “taşıyıcı” olarak adlandırdığım şeyin aslında toplumbilimci Bruno Latour’un semiyotikten kaptığı “eyleyen” ile benzeştiğini ve eyleyen-ağ kuramı (actor-network theory) ile ilişkilendirilebileceğini farkettim. İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü’ndeki çalışma arkadaşım sosyolog Ebru

Yetişkin'in (b)ağsal düşünce olarak kavramsallaştırdığı çalışmaları bana ilham verdi ve konuya daha da yakınlaşmamı sağladı. Bu sürecin sonunda da (b)ağsal düşüncenin değişimi açıklayabilmek adına en verimli çerçeveyi yarattığını, her anlamda özgürlüğümü arttırdığını, hakim olan sıradanlaşmış düşüncelerin dışına çıkarak yeniliğe bakabilmemi ve yeniliği ifade edebilmemi sağladığını gördüm. Böylece (b)ağsal düşünce çerçevesinde Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin değişim sürecine yeni bir yaklaşım getirmek, bir yandan da müzikoloji alanındaki bu yeniliği yaratmak çabasına kalkıştım.

(B)ağsal düşüncenin tarafımızca kabul görmesi ve bu çalışmanın kuramsal açıdan kapsamını oluşturması ne kadar önemli ise, bu yaklaşımın müzikoloji alanında ilk kez kullanılacak olması da ayrıca önemlidir.

Alan araştırmalarının ortaya çıkardığı deneyimler ve (b)ağsal düşünceden hareketle ortaya konulan bu araştırmanın amacı, yeryüzündeki tüm yerel kültür ürünlerine özellikle müziklere gerçek anlamda yaklaşabilmek yani daha mikro bakabilmek için gerekli yolu göstermektir. İdeolojik olandan uzak durarak, mevcut olan içindeki çözümlemeleri yaparak ve yalnızca yeniliği arayarak, değişimi ifade etme çabasını oluşturmaktır. Toplum mantığını değiştirmek, topluma doğru bakmak, farklılığı doğru ifade etmek, farklılıkları fark etmek ve yaratıya sahip çıkmaktır. Bu çalışmanın uygulama alanı olarak ele alınan Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin içindeki farklılıkları ortaya koyabilmek, geçmişten günümüze yaşanan değişim sürecini çözümleyebilmektir.

Yerel kültür ürünleri, dünyanın bir ucundan diğer ucuna, her ortamda, koşulsuz olarak ortaya çıkan sayısız zenginlikte ve sorgulanamayacak niteliklerdedir. Geçmişten günümüze yaşanan süreçte köken arama, üstünlük kurma ve hakim olana yaslanma çabaları kimi zaman makro kimi zaman mikro anlamda devletleri, kurumları, oluşumları, kişileri yönlendirmiştir. 'Öteki'nin oluşumundaki bu anlayış ve bu anlayışın peşi sıra gelenlerin 'öteki'yi sorgulama çabaları, temelsiz ifşa edilen 'öteki' yaratımları, 'öteki'ye karşı böbürlenme ve 'öteki'yi küçük düşürme durumları sürekli olarak yaşanarak günümüze dek gelmiştir. Bu anlayış, görülmeyen, körleşen ve körleştiren, sağırlaşan ve sağırlaştırılan bir düzenin temsildir. Hakim olan anlayışların etrafında körlüğe sesini çıkarmayıp, kendi temelsizliklerini ve körlüklerini yamamaya çalışan bilim dünyasının parazitleri, dünya düzeni içerisinde yeniden sorgulanarak elekten geçirilmelidir. Eskinin tekrarı ve hakim olanın

kabullenilerek yaygınlaştırılması bilim dünyasını siyasi iradenin içine biraz daha sokmak olacağından, bu araştırmanın temelinde hakim olan anlayışlara karşı tekillikler üzerinden yeniyi yaratma çabası yatmaktadır. (B)ağsal düşünce, bu noktada araştırmaya yön vermiştir. ‘Kök-sap’ anlayışıyla hareket eden (b)ağsal düşünce topluma mikro bakışı ile yerel kültür ürünlerinin özgür yaratılmasına (b)ağlar yoluyla bakılabilmesini sağlamıştır. Böylece kültür etkileşimlerinin ve değişimlerinin çözümlenmesi açısından problem olarak görülen ürünlere, müzik alanındaki mevcut teoriler haricinde kalan bir yaklaşımla ışık tutulmaya çalışılmıştır. Karmaşık yapıda görünen ve tek kimlik altında toplanmaya çalışılan birçok yerel kültür ürününe ilk kez yerel anlamda yaklaşılarak, belirlenen alan kapsamında yerel kültür ürünlerinin büyük varlığı ortaya çıkarılacaktır. Farklılıkların oluşumu, (b)ağsal düşüncenin farklılığa yaklaşımının açıklanması, farklılık gösteren alanların belirlenmesi ve kurulan (b)ağlar yoluyla ilişkilendirilmesi ve alan araştırmalarında görülen örneklerle sunulması değişimin ilk kez tarafsız bir şekilde her hangi bir güce hizmet etmeden çözümlenmesini sağlayacaktır.

Bu araştırma yerel kültür ürünlerinin hala canlı kalabildiği, bu ürünlerin halkın gündelik pratiklerinde görülebildiği bir alanda yapılabileceği gibi, yerel kültür ürünlerinin görülmesinin neredeyse imkansız olduğu alanlarda da yapılabilir. Çünkü bu çalışmanın temelindeki anlayış toplum, kimlik, ırk, din, cinsiyet, dil vb. değildir, yani bunlar gibi teoriler üzerinden bir köken veya bütün arayışı söz konusu değildir. Bu kavramlar bu çalışma için yardımcıdır ve (b)ağların oluşumlarındaki etkileri yalnızca birer değerlendirme unsurudur. Asıl aranan yenilik ve yeniliğe giden süreçtir. Başka bir anlamda değişimdir ve değişimin ilk insan varlığından itibaren gelen bir olgu olarak belli süreçlerinin ortaya çıkarılmasıyla sorunsal olarak görülen yerelliklere inme çabasıdır.

Bu araştırmanın kapsamını belirlemek, çalışmayı bir dağa tırmanmaya benzetirsek, en hassas nokta veya en tehlikeli viraj olarak düşünülebilir. Balık tutmak için ısınmak ne kadar gerekli ise böyle bir araştırma için de alan çalışması yapmak o kadar gereklidir. Fakat alan çalışmasının tamamına yakınından faydalanma düşüncesi ve isteği de, bu çalışmanın kapsamını belirlemiştir. Şimdi kapsamın belirlenmesi için alanda edinilmiş deneyimlerden biraz bahsetmekte fayda vardır.

Trabzon’da geçirilen çocukluk yıllarımın ardından henüz 17 yaşında bir delikanlı olarak İstanbul’da üniversitede okumak için yola, ‘gurbet’e çıkmıştım. Bu 17 yıl

içinde bölgede Trabzon şehir merkezi haricinde pek bir yeri de bildiğim ve gördüğüm söylenemez. Osmanlı Devleti'nin iskan politikalarıyla yüzyıllar önce şehir merkezine yerleştirilen, bir köyü olmayan, eski Trabzon da denilebilecek kale bölgesi içerisinde kalan Zağnos mevkiinde Gülbahar Hatun mahallesi, Orta Hisar mahallesi ve Erdoğan mahallesinin birleştiği alanlarda yaşayan bir aileden geliyordum. Büyüklerimin hiç biri horon bilmemekte, kemençe dinlememekte, Türk müziği repertuarını ise neredeyse ezbere bilmekteydi. Aslında şehrin genel yapısı da böyle sayılırdı. Arkadaşlarımın çoğu ve tanıdığım kadarıyla ailelerinin de büyük bölümü bize benzer görüntüdeydi. Eski Trabzon Sultânisi iptidâi kısım baş muallimi Murat Tekin tarafından 1922 yılında kaleme alınan “Trabzon’da Oyunlar ve A’dat” adlı yazıda “şehir halkında horon oynayan pek azdır. Fakat köylülerin hemen hepsi mevcut şekildeki horonu oynarlar.” demektedir. (Şenel, 1994: 259). Eskiden beri böyle gelen Trabzon şehir merkezinde, çocukluk yıllarımda bulunan Klasik Türk Müziği Toplulukları ise mevcut çalışma alanlarına sığmıyordu, aynı ilgiyi Türk Halk Müziği Toplulukları da hemen hemen görüyordu. Böyle bir ortamda diğer derneklere oranla o yıllarda (1987) yenilikçi bir hareketle kurulan Trabzon Müzik ve Halk Oyunları Derneği ile benim tanışmam da 1989 yılının son günlerine tesadüf ediyordu. Daha öncesinde Trabzon Halk Eğitim Merkezi’nde başladığım müzik eğitimime bundan sonra bu dernekte devam edecektim. Elime ilk kez ud tutuşturuldu ve udun geniş gövdesini saramayacak kadar küçük olan kollarıma rağmen tellere ulaşip mızrabımla nağmeler çıkarmaya çalışıyordum. Ud’un Tirebolu’da kızların çeyizlerine konulduğunu ve sıklıkla kullanılan bir çalgı olduğunu yıllar sonra öğrenince bunun ne kadar değerli bir çaba olduğunu da anlamış oldum. Kısa geçelim, bunun gibi piyano, keman vb. birçok çalgı ile, Klasik Türk Müziği ve Klasik Batı Müziği gibi birçok alan ile ilgili ilk haşır neşirliklerimi bu şehirde yaşadım. O dönemlerde kemençenin ‘köylü işi’ olarak görülmesi, şehirliler tarafından benimsenmemesi acaba nedendi, hep bunu merak edip durdum? 1997 – 1999 yılları arasında “Orağın yedisi”ni, yani Trabzon’un Akçaabat ilçesi’nin Hıdırnebi yaylasında yapılan yayla şenliğini gözlemleme şansım olmuştu. O yıllarda horon oynamayı bilmediğimden sadece izlemekle yetiniyor bazen de birilerinin koluna girip boş boş sallanıyor, kendimce titriyordum. Kendi içinde bir disiplini olan bu şenlikler beni çok etkiliyordu, ‘dernek’ denilen bu şenlik ve pazar yerindeki insanların uyumu hiç bir klasik müziğin içinde bulunamayacak kadar değerliydi. Bu yaylalardaki binlerce insanın sergilediği uyumun yüceliği, bir yaratıcının belki

binlerce kez düşünerek, uğraşarak ortaya koyduğu eserlerde bile zor bulunabilir. Çünkü bir tarafta şuursuzca, düşünülmeyen, doğuşu itibariyle sanki programlanmış bir şekilde birleşen eller, atılan adımlar, aynı ritimde çarpan kalpler varken, diğer tarafta tüm bunları sağlamaya çalışan tek bir zihin, uğraş ve zorlama vardır. Hele Koryana (Goryana)'dan gelenlerin 'dernek çimeni'ne girişleri başlı başına bir büyük şaheserdi. 2000 yılından sonra geldiğim İstanbul'da 'gurbetçilik' halinden olacak ki, Trabzon'u özellikle de köy yerlerini özlemeye, kemençe ve horonu aramaya başlamıştım. Bu yıllarda Karadeniz müziği adı altında yapılan üretimler de özellikle üniversiteli gençler tarafından da tüketilmeye başlanmıştı. 2001 ve 2002 yıllarının yaz aylarını Rize'nin İkizdere ilçesine bağlı Çamlık köyünde geçirdim. Ovit Dağı'nın eteğinde bulunan bu köyde turizmi canlandırmak amacıyla kurulmuş Genesis Motel'de müzisyenlik yapıyor, bu bölgeye gelen yerli yabancı turistlere müzik icra ediyordum. Genellikle otel bahçesinde yakılan ateşin etrafında benim kemanım eşliğinde söylenen Türk müziği eserleri ve bazen de Karadeniz türküleri ile final yapılan gecelerde çeşitli horon gösterileri de oluyordu. Burada da Ovit Yaylası'nda şenlik olmakta fakat buradaki şenlik Hıdırnebi'dekine benzememekteydi. Gelenekle ilgisi olmayan, yalnızca turizm ve kalkınma açısından önemli görülen yaylanın düzlük bir yerinde isimli isimsiz birçok şarkıcının vermiş olduğu konserlerden ibaretti. Yine de birçok bölgeden oraya akın eden onbinlerce kişinin katılımı benim farklılıkları farketmemi sağlamıştı. Buradaki insanların horonu farklı çalgılar eşliğinde ve farklı figürlerle oynamaları horonun ve eşlik eden çalgıların tek düze aynı şey olmadıklarını görmemi sağlıyordu. İstanbul'a döndükten sonra artık yazları iple çekiyor yayla zamanlarını kolluyordum. Nitekim lisans eğitiminden sonra yüksek lisansa devam edip bu alanda uzmanlaşmak istiyordum. Böylelikle 2004 yılından itibaren düzenli bir şekilde aldığım müzik eğitiminin yanına bilimsel bakış açısı ve çalışma yöntemlerini de ekleyerek alan araştırmaları gerçekleştirdim. Bu çalışmalar sonrasında yüksek lisans tezimi "Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Çepniler ve Çepni Müziği" konusunda yaptım. Bu çalışmanın Çepniler ile sınırlanmış olması en başta 2004 ve 2005 yıllarının yaz aylarında Çepnilerin nüfus olarak yoğun yaşadıkları bölgelerdeki çalışmalarımın fazlalığı ve kemençenin yaygınlaşmasında Çepnilerin rolünün etkinliği sebebiyledir. Daha sonra bunlara bağlı olarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nde düzenlenen en eski yayla şenliklerinin Çepnilerin yaylacılık yaptığı alanlar olması, Çepniler'in bölge üzerindeki sosyal yapıyı ve tarihsel süreci değiştirmiş olmaları ve Çepni – Laz çete savaşları sonrasında önemli ölçüde Çepni

nüfusunun yer değiştirmesi vb. olaylardı. Yüksek lisans tezinin hazırlık aşamasında edindiğim deneyimler sayesinde batıda Görele, doğuda Ardeşen'e kadar sahil bölgesinde çalışma yapabilmiş ve bazı yerleşimlerin i bölgelerine de ulaşabilmiştim. 2006'dan 2009'a kadar olan yaz aylarında yine bölgede eksik görölen alanlarda uzun süreli çalışmalar yapabilmiş ve İstanbul'da da birçok ilin, ilçenin, beldenin, köyün dernekleri vb. ortak faaliyet yaptıkları alanları tespit ederek yaz haricindeki dönemlerde de çalışmalarına devam edebilmiştim. Oldukça geniş bir alanda çalışma yapmış olmama rağmen, yine de bölgedeki tüm yerleşimlerde çalışma şansım doğal olarak olamadı. Bir takım eksikliklerin İstanbul'da yapılan çalışmalarla kapatılma olasılığı varken, masa başında ahkam kesmemek adına eksik görölen bu alanlar, eksikliğin bilinmesine rağmen çalışma alanı kapsamına dahil edilmedi. Bu sebeple Ordu bölgesi sahil kesimi çalışma içine alınabilmişken, i kesimler bu çalışmanın içine katılmadı. Giresun bölgesinin de aynı şekilde şebinkarahisar, Alucra gibi müzikal açıdan farklılık gösteren çok önemli bölgeleri yine bu çalışmaya katılmadı. Gümüşhane ve Bayburt'un belli bölgelerinde çalışma yapılabilmişken güneyinde kalan bazı bölgelerde yine çalışma yapılamamış özellikle Kelkit Vadisi olarak bilinen ve müzikal açıdan çok önemli bir zenginlik kaynağı olan alan da bu çalışmaya dahil edilmedi. Aynı şekilde Artvin'in şavşat, Ardanuç, Murgul, Yusufeli gibi bölgeleri de çalışma kapsamında olmadı.

Araştırmanın başında, değişimin açıklanmasına yer verilmiştir. Öncelikli olarak değişimin açıklanmasındaki amaç, değişim kavramının araştırmanın kalbini oluşturması sebebinden kaynaklanmaktadır. Değişimin tanımlanmasının ardından, değişim hakkındaki yaklaşımlara yer verilmiş ve değişimi yöneten dünya düzeni sorunsallaştırılmıştır. özüm olarak da topluma yakınlaşmak ve değişime odaklanmak yaklaşımı öne sürölmüştür.

Bu yaklaşımdan hareketle 'toplum' kavramına eleştirel yaklaşan ve 'toplumsal'ı sorgulayarak tekillikler üzerinden çalışan (b)ağsal düşünce ile çalışılmış, hakim olan anlayışlarla zaman zaman karşı karşıya getirilerek, bu araştırma içindeki yeri belirtilmiştir. Daha önce de bahsedilen "taşıyıcı"nın ne olduğu ve (b)ağsal düşüncedeki karşılığı olarak "eyleyen" kavramının nasıl örtüştüğü ifade edilmiştir. Daha sonra, bu alanda ilk kez kullanılacak olması açısından toplumbilim yaklaşımlarının yanı sıra költür kuramları ile de karşılaştırılan (b)ağsal düşüncenin konuya yaklaşımının elverişliliği üzerinde durulmuştur. Bölümün sonunda ise

eyleyen kavramı açılarak insan olan (actor), insan olmayan (actant) eyleyenler açıklanmıştır.

Araştırmanın kuramsal alt yapısı sağlandıktan sonra, örneklem alanı olan Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin arka planının gösterilmesi açısından bölgenin tarihçesi, bölge üzerinde yaşayan topluluklar ve bu toplulukların müzikle ilişkisine bir bölüm içerisinde yer verilmiştir.

Kuramsal çerçeve ve uygulama alanının arka planının sağlanmasından sonra da mevcut iddiaları ve hipotezleri açmaya ve desteklemeye yönelik olarak Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin değişim süreci ele alınmıştır. Önce, (b)ağsal düşünce ile bölgedeki müzikal farklılıkların izahı, sonra da eyleyenlerin kurmuş oldukları bağlar ve ağlar başlıklar halinde verilmiştir. Son olarak da değişim sürecindeki bağların ve ağların etkileşim alanlarının derecelendirilmesindeki bakış açısı örneklenerek, farklılıkların nasıl belirleneceği açıklanmaya çalışılmıştır.

Her yönüyle açıklanmaya çalışılan hipotezler, bundan sonraki bölümde veriler ışığında ispatlanmaya çalışılmış ve (b)ağlar örneklerle belirtilmiştir. (B)ağların belirlenebilmesi için önce değişim sürecindeki gelişmeler ve ortaya çıkan yeni kavramlar sebep ve sonuçlarıyla ortaya konulmuş, ardından da müzikal açıdan farklılıkların belirlenmesi ile farklılık gösteren alanlar (b)ağlarla tek tek açıklanıp örneklendirilerek, sonuca gidilmiştir.

2. DEĞİŞİM VE (B)AĞSAL DÜŞÜNCE

Değişim konusu bu araştırma içinde en çok vurgulanacak unsurlardan biri konumundadır. Bu sebeple değişimin bugüne kadarki hakim anlayışlarda ne anlam ifade ettiği bu araştırma için çok önemli görülmektedir. Değişim konusunun net olarak anlaşılması, bu araştırma dahilinde değişime yüklenilen anlamın da aynı oranda anlaşılabilmesine olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda, ilk olarak araştırmanın temelini kapsayan değişim açıklanmaya çalışılacaktır. Başta toplumbilim olmak üzere değişim konusunu irdeleyen farklı disiplinlerin bakış açılarına yer verilerek değişim konusu etraflıca tartışılacaktır. Bu tartışmalar esnasında toplum, toplumsal yapı, kültür, hareketlilik, tüketim gibi konunun anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülen kavramlara da değinilecek ve bu kavramlar eleştirel bir yordamla zaman zaman da sorunsallaştırılacaktır.

2.1 Değişim Tanımı

Değişim koşullu/koşulsuz, büyük/küçük, toplu/dağınık, ilkel/modern, yerleşik/göçmen, güçlü/zayıf gibi ikili karşıtlıklar içinde ifade edilen her bireyin veya toplumun yaşadığı süreç içerisindeki yapısal farklılıklarının gözlemlenmesi olayıdır. Değişimin gözlemlenmesi için en önemli gerekçe süreçtir ve bu süreç tanımsızdır. Değişim anlık olaylarla çok kısa bir sürede ortaya çıkabileceği gibi, asırlarla ifade edilebilecek kadar uzun sürelerde de oluşabilir. Fakat, her durumda değişim kaçınılmazdır ve her birey/toplum bundan kendi payına düşeni almak durumundadır. “Ne kadar geleneksel ve tutucu olursa olsun her toplum ve her kültür sürekli değişim içindedir...Değişme, kültür ve toplumun doğasında vardır.” (Fichter, 2002: 172).

Toplumbilimde değişim konusu genellikle toplumsal değişme olarak ele alınmaktadır ve toplumsal yapı bağlamında oluşan değişimleri işaret eder. “Kültür,... insanoğlunun doğayı denetimine almak için yarattığı her şey ve bütün bu çaba sonunda beliren anlamlar, değerler, kurallardır. Toplumsal değişme ise, temelinde teknolojik değişimin yattığı, insanlararası ilişkilerin değişmesidir.” (Kongar, 1985:

23). Bu konu toplumbilimde genel kabul görmüş bir konudur ve toplumsal değişimin tanımılandırılması anlamında çok fazla bir tartışma görülmemektedir.

Bernard Berelson ve Gary Steiner konuyu şu şekilde tanımlar: “Her ne kadar hayatta her şey değişmekte ise de, bu terim yalnızca toplumun yapısındaki temel ve geniş değişimleri belirtir: Ailenin örgütlenişindeki, hayat kazanma yollarındaki, dinsel davranışlardaki, insanlar tarafından benimsenen değerlerdeki ve kullanılan teknolojideki değişimler. Terim, toplumun temel kurum ve örgütlenişindeki kaymaları belirler.” (Kongar, 1985: 55).

Özer Ozankaya’ya göre; “Evrende hiçbir şeyin durağan olmadığı, değişimin temel bir gerçeklik olduğu toplumbilimcinin de hiç unutmaması gereken bir noktadır. ‘Değişmeyen bir şey varsa o da değişme olduğu gerçeğidir’ diyebiliriz. Bu bakımdan her çağ ve her yer için geçerli olacak bir tek toplum ve bir tek insan niteliği söz konusu olmayacağı unutulmamalı, toplum yaşamının ancak tarihsel boyut içinde tam olarak anlaşılıp açıklanabileceği kavranmalıdır.” (Ozankaya, 1991: 44).

Mübeccel Kıray, değişimin yapısal etkilerini ve yapı üzerindeki değişim yönlerini belirlerken bir denge mekanizmasından söz etmektedir. “İster ilkel, ister feodal, ister modern temel yapıda ya da bunların değişim içindeki çeşitlenmeleri halinde olsun, her sosyal yapı, bu yapıyı meydana getiren sosyal müesseselerin, insan ilintilerinin ve bunların karşılıklı münasebetlerinden doğan sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri bir bütündür. Ve bu bütün her zaman aynı olmayan bir hız ve tempoyla değişir. Bu yapıyı teşkil eden unsurların birbirine bağlı ve tâbi oluşları da değişimin rastgele olmamasına, alternatiflerin sınırlı kalmasına sebep olur. Böyle karşılıklı ilintiler bütünü halinde oluş, aynı zamanda, sosyal yapının bir tarafının değişip diğer yönlerinin değişmeden kalmasına izin vermez. Değişik derecelerde de olsa sosyal yapı dediğimiz fonksiyonel bütünün her cephesi belirli yönlerde değişikliğe uğrar. Değişme sosyal yapının her tarafında zincirleme reaksiyonlar şeklinde kendini gösterir. Onun için her toplum, daima değişme halinde olmakla beraber, birbirine bağlı ve tâbi müesseselerin, ilintilerin ve değerlerin her zaman denge halinde kaldığı sistemdir. Değişme oluşumunda müesseselerin ya da değerlerin bir bütün içerisinde görece yerleri, fonksiyonları ve bu fonksiyonların bütünün iç değişme oluşumları her zaman denge koruma mekanizmaları halinde belirir.” (Kıray, 1999: 95).

Ozankaya da bu anlamda; “Değişme yeni denge ve uyum arayışıdır.” (Ozankaya, 1991: 13). demektedir.

Değişim, bu tanımların tümünde toplumsal yapı içerisindeki düzen, düzensizlik, denge, uyum gibi unsurlarla ve zaman vurgusuyla ele alınmaktadır. Bu gibi tanımlar günümüze dek defalarca yapılmış ve artık yaygın ve genelgeçer bir hal almıştır. Bu sebeple değişimin varlığını ve gerçekliğini bir kenara ayırarak denge, uyum gibi yapısal arayışlarını daha sonra tartışmak yararlı olacaktır. Öncesinde değişmeyi açıklamaya yönelik incelemelere, yaklaşımlara bakılarak konu hakkındaki tartışmalara yer verilecektir.

2.2 Değişim Hakkındaki Yaklaşımlar

Değişimin toplumbilim tarafından tartışılmaya başlanması dünya üzerinde insanoğlunun geçirdiği süreç gözönünde alındığında çok geç ve kısa bir zaman dilimini kapsamaktadır. İbn Haldun (1332-1406)’un “İlm-i Tabiat-i Umran” adı ile “Mukaddime” eserinde toplumların işleyiş ve değişimleri konusundaki evrensel kuralları ortaya koyarken değişim konusunu ilk açıklayan toplumbilimcilerden olmuştur.¹ Batıda ise toplumlar üzerinden değişimi açıklama konusundaki ilk çalışmalar, dünyanın artık daha hızlı değişmeye başladığı olaylarla birlikte oluşturduğu ihtiyaçtan dolayı çok geç farkedilmiştir. Avrupa kaynaklı Fransız devrimi, sanayileşme, demokrasi ve insan haklarının genişlemesi gibi toplumlar içerisinde değişimi hızlandıran bu olaylar sonucunda değişim hadisesi ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarında açıklanma gereği doğurmuştur. “Auguste Comte, toplumsal dinamikle ilgili kuramında, toplumların insanın bilgilerinin gelişmesine bağlı olarak bir dizi önceden görülebilir aşamadan geçerek ilerlediği önermesini ortaya atarken: Herbert Spencer, nüfusun çoğalması ve yapısal farklılaşma temelinde, evrimci olan bir değişim kuramı geliştirmişti. Karl Marx da, en önemli toplumsal değişimlerin devrimci bir nitelik taşıdığını ve ekonomik sınıflar arasındaki üstünlük mücadelesinden kaynaklandığını ileri sürmekteydi.” (Marshall, 2005: 136). Yirminci yüzyılda değişimin yönetilme arzusunun sistematikleşmesi nedeniyle ilgili kuramlar çoğalmış ve karmaşıklaşmıştır. Değişimin her geçen gün hızını arttırması, tüketim

¹ İbn Haldun aynı zamanda toplumbilimin kurucusu da sayılmaktadır. Batı dünyasında toplumbilimin kurucusu sayılan Auguste Comte’dan yüzyıllarca önce ortaya koyduğu evrensel kurallar ile batılı düşünürlerin toplumbilim alanında öne sürdüğü ilkelerin çekirdeklerini oluşturur.

kültürünün değişmesi, üretimin tekelleşmesi gibi değişime hız ve yön veren unsurlar beraberinde yeni yaklaşımları getirmiştir.

Toplumbilimciler, değişim süreçlerini yakından analiz ederek, ölçeklendirerek ve tanımlandırarak irdeleme yoluna giderken, normlar, değerler, davranışlar, kültürel anlamlar ve toplumsal ilişkileri etkileyen değişimlerle ilgilenmişlerdir. Temelinde organizmacı ve devamında yapısal-işlevselci olarak görünen değişim yaklaşımları, toplumu organizma olarak görüp denge arayışı içinde olmuşlardır. Emile Durkheim, bedenin her uzvunun birbirinin ve bir bütün olarak bedenin çalışmasını sağlamasından hareketle toplumu da organik bir bütün olarak görmektedir. Bu bütünün her parçasını birbirinin devamı olarak gören Durkheim'ın organik dayanışma anlayışının temeli de budur. “Saint-Simon ile Comte'un – Emile Durkheim'ın çalışmalarının süzgecinden geçtiği biçimiyle- miraslarından birisi, Talcott Parsons ve Wilbert E. Moore'un isimleriyle birlikte anılan işlevselcilik kuramıdır. Toplum karmaşık ve birbiriyle bağıntılı bir işlevler örüntüsü olarak görülürse, değişim de sürekli denge arayışının bir fenomeni şeklinde açıklanabilir. Örneğin kitlesel işsizlik bir refah sistemini, bir ırk çatışması da yasa çıkarma atılımını doğurabilir. Belli bir toplumsal değişimin kolları sonsuz sayıda ve öngörülemez olmakla birlikte, toplumsal organizma içindeki bir başarısızlık ya da “aksaklığa” toplumsal uyum çabaları şeklinde de anlaşılabilir.” (Marshall, 2005: 137).

Türkiye'de bu yaklaşımın devamında görülen Kıray'da yapının bütünlüğüne, değişimin sürekliliğine, denge ve uyum içerisinde gerçekleştiğini vurgulamaktadır. “Toplum değişir, toplumlar hiçbir zaman durağan değildir. Değişimin içsel ve dışsal dinamikleri vardır ama mutlaka toplumlar değişirler. Toplumlar değişirken de öyle bölük pörçük değişmezler. Değişirken büyük olasılıkla toplumun hangi özellikleri değişirse, diğer özellikleri ile beraber zincirleme reaksiyona girerek öbür taraflarını da değiştirirler. Yani toplum hem bir bütündür, hem de bu bütün sürekli değişmektedir, değişirken de kendisini yeniden düzenler, yeniden bir bütün haline gelir. Değişmesi ve kendini yeniden düzenlemesi yani çeşitli yönleri arasındaki ilişkileri yeniden oluşturması doğası gereğidir.” (Kıray, 1999: 313).

Değişim yaklaşımları içinde en önemli olanlardan biri de Spencer'ın evrimci yaklaşımıdır. Spencer'ın yaklaşımında da toplum bir organizma olarak ele alınmaktadır. “Spencer'ın evrimi devamlı bir süreçtir. Bu süreç yalnız gitgide artan

bir çeşitlilik ve farklılaşmaya değil, aynı zamanda, henüz ulaşılmamış bulunan bir mükemmelleşmeye doğru da bir gidiştir. Evrim, hareketin dağılması ve maddenin tamamlanmasıyla beraber oluşur ve birbirini tutmayan bircinslikten (homojenlikten) birbirini tutan bir ayırcınsliğe (heterojenliğe) giden bir değişme diye tanımlanabilir.” (Kongar, 1985: 91). Yalınlıktan karmaşıklığa doğru giden bir ilerleme ve mükemmele ulaşma yolunda yaşanan süreç ve endüstriyel gelişme ile doğru orantıda bir yaklaşımdır.

Marx’ın yaklaşımında da toplum denge noktasına doğru ilerleyen bir organizma olarak ele alınmaktadır. Toplumu oluşturan sınıflardan yola çıkarak, değişimi sınıf çatışmalarına bağlar. Buna göre her aşamada çatışan sınıflar değişecek ve sınıfların ortadan kalkmasıyla çatışma da ortadan kalkacak ve toplum görece dengeye erişecektir. Görüldüğü gibi Marx, işlevselcilikle yakın ve temel olarak birtakım ortaklıkları içeren bir yöndedir; fakat Marx’ın yaklaşımı insanların siyasal eylem yoluyla kendi geleceklerini hazırlayabilme erdemine sahip olmaları üzerinden işler. Marx’ın yaklaşımında çatışma durumu hakimdir ve toplum birbiriyle çatışan sınıflardan oluşur. Çatışmanın sonucundaki itici güç değişmeyi meydana getirir. Çatışma kuramlarının temelinde varolan görüş budur. “Mutlaka Marksist çizgide olması gerekmeyen çatışma kuramları ise, genel olarak, toplumsal değişimi bir konsensüs arayışı olmaktan ziyade, sınıflar, ırklar ya da diğer gruplar arasındaki bir üstünlük mücadelesi şeklinde yorumlarlar.” (Marshall, 2005: 138).

Değişim hakkındaki yaklaşımların tümü ilerleme, gelişim ve toplum içi denge arayışı ile aynı doğrultuda görülen yaklaşımlardır. Değişimin günümüzde her zaman ileriye dönük olmadığı bazen toplumu geriye götüren gerici, yıkıcı değişimlerin ve eğilimlerin de var olduğu ortadadır. Diğer taraftan, teknolojiye bağlı olarak değişimin ileriye yönelik düşünülmesi de artık yaygın olarak kabul görmemekte, endüstrileşme de tartışılır bir yerde durmaktadır. İnsanlar artık teknolojinin daima ileriye dönük bir yüzünün olmadığına tanıklık etmektedir. Toplumun gündelik yaşantısı içindeki ihtiyaçları, talepleri kapitalist düzen tarafından sömürülmekte ve değişim tarihin en hızlı dönemini yaşamaktadır. Pazarın sürekli canlı ve albeninin üst düzeylerde tutulması iktidar için değişimin daha da hızlanmasına zemin hazırlamaktadır. Toplumbilimin genel kabul görmüş organizmacı yaklaşımları içerisindeki ileriye yönelik gelişim ve toplumsal denge arayışı günümüzde geçerliliğini kaybetmiş bir görüntüdedir.

2.3 Değişen Dünya Düzeninin Sorgulanması

Batılı anlamda değişimin farkedilmesi ve bu konuya ilişkin ilk yaklaşımların teknolojiyle aynı paralelde gerçekleştiğinden daha önce bahsedilmişti. Sanayi devriminin ve ardından yaşanan sürecin sorgulanması değişimin kaynağı olarak görülen teknolojinin de direkt ve dolaylı olarak sorgulanması anlamına gelmektedir. Hâkim olan toplumbilim anlayışında doğu toplumlarının veya batı haricinde kalanların değişim süreçlerinin bu gibi çalışmalarda hiç bir anlam ifade etmedikleri ve her daim “öteki” olarak kaldıkları artık bir gerçektir. Teknolojiye dayalı bir değişim mantığı, çok yakın mesafelerde bile aynı teknolojiye sahip olmayan toplulukları bir toplum anlayışı içerisinde beraber ele almaları ve çağdaş olarak değerlendirip aynı değişim sürecine dahil etmeleri ve bunun gibi birçok açıdan eleştirilebilir. İnsanlık tarihiyle birlikte başlayan değişim, en ilkel aletlerin yapılması, çeşitlenmesi ve yaygınlaşması ile birlikte ilk kez görülmektedir ve toplumlar arası farklılıkların meydana gelmesini sağlamaktadır. İnsanların tarıma ulaşması, ulaşım yollarını etkin kullanması, nüfusları ve nüfusun üretimde kullanılış biçimleri vb. gibi unsurların durumuna göre farklılıklar da artmaktadır. Sanayileşme öncesinde icatlar ve keşifler batı toplumlarının etkinlik sahasını genişletmiştir. Milat öncesi dönemlerde ticaret amaçlı kurdukları koloniler ile yerli halklara baskı yapan, üretim ve tüketim ilişkilerini belirleyen, yerel ekonomileri kendilerine yönlendiren, yerel dil, din ve kimlik unsurlarını asimilasyona uğratan atalarının bu özelliklerini, Avrupa icatlar ve keşiflerle yeniden hayata geçiriyordu. Başka bir ifadeyle, ikinci kuşak sömürgeci batı anlayışının temellerini icatlar ve keşifler oluşturmuyordu. Yeni kuşak gezginler, meraklılar, tüccarlar vb. kişiler ulaştıkları alanlarda bu kez toplayıcılık faaliyetlerini daha etkin yürüterek “öteki”nin sahip olduğu tüm sırlar ve gizemlerle birlikte bilgiyi ve bir takım anahtarları da beraberinde götürüyordu. Said, bu anlamda batının şark anlayışını Gustave Flaubert’ten şu şekilde aktarmaktadır: “İki adam insanlığın geleceğini tartışırlar. Pécuchet “insanlığın geleceğine kara gözlüklerle” bakar, oysa Bouvard’ın gördüğü “parlak” bir gelecektir. Modern insan ilerliyor, Avrupa Asya’dan tekrar doğacak. Uygarlığın Şark’tan Garp’a ilerlemesi tarihin yarası... insanlığın iki biçimi birbirine kenetlenenecektir sonunda.” (Said, 2006: 123). Ne yazık ki, insanlığın geleceğine parlak bakan Bouvard’ın yerine kara gözlüklerle bakan Pécuchet haklı çıkmıştır ve batı günümüze dek “öteki” ile kenetlenememiştir. “Birinci Dünya Savaşının sonuna değin Avrupa, dünyanın yüzde 85’ini

sömürgeleştirmişti. Kısa yoldan gidip modern Şarkiyatçılığın hem emperyalizmin hem de sömürgeciliğin bir vechesi olduğunu söylemek, su götürmez bir gerçeği dile getirmektir.” (Said, 2006: 133). Kısaca geçilen bu süreç, buharlı gemiden Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar uzanan birkaç yüzyılın en temel ifadesidir. Peki dünyada böyle bir süreç yaşanırken farkedilen ve ortaya konulan “değişim” kavramı ve bu kavramın günümüze dek sürekli taklit ve basit tekrardan ibaret olan yaygın ve hakim uzantıları dünyanın geleceğine nasıl bakmaktadırlar? Kara gözlüklerle mi, parlak mı? Onlar dünyanın geleceğine hep parlak bakmışlardır ve bütün değişimler kendileri adına parlak sonuçlar vermiştir. Böyle bir anlayışın değişime kara gözlüklerle bakması mümkün müdür? Dolayısıyla değişim teknolojiyle paralel olarak, o gün olduğu gibi günümüzde de “öteki”nin sömürülerek, egemen olana çıkar sağladığı düzenin en önemli dinamiğini teşkil etmektedir.

Teknolojinin etkinliğinin artması ile tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilmesi beraberinde işçi sınıfının doğmasına neden olmuştu. Bunun sonucunda, ticaret yolları üzerinde kalan yerleşimlerde şehirleşme artmakta ve bu şehirler yoğun olarak göç almaktaydı. Hızlı üretim beraberinde üretim – tüketim dengesini bozmakta ve üreticiler yeni pazarlar aramakta ve ulus aşırı sermaye çoğalmaktaydı. Bu anlayış sömürgeciliği yukarılara taşıırken, sömürgeci toplumlar arasında da işçi sınıfıyla diğerleri arasındaki gelir dengesinin bozulmasına ve sınıf çatışmalarının çıkmasına neden olmaktaydı. Marx’ın ve diğer çatışma kuramlarının değişimle ilgili varsayımları bu sınıf çatışmalarının sonucuna göre sınıfların yok olacağı ve toplum denilen organizmanın yeniden bir denge ve uyum yakalayacağı yönündeydi. Fakat günümüzde bu sınıflar ortadan kalkmadığı gibi, daha da derinleşmiş ve sömürülen işçi gücünün söz hakkı bile elinden alınarak, bırakın çatışmasına konuşmasına dahi fırsat verilmemektedir.

Egemenlik ve gücü elde tutma uğruna ortaya çıkan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları da hızlı bir değişimi getirmekteydi. Barış, insan hakları, demokrasi, serbest dolaşım, serbest piyasa vs. gibi birçok girişimler bunların sonucunda önem arzetmeye başlıyordu. Savaşlarla sekteye uğrayan, zayıf düşen ekonomilerini canlandırmak için savaşa yapamadıklarını bu kez toplumsal bütünün dengeleri üzerinden yani kolay yoldan yapmaya başladılar ve bütüncü söylemler bilim dünyasına da böylece egemen oldu. Evet, barış içindeydiler ama kitle iletişim araçları gibi büyük değişikliklere sahip olmak adına oluşturdıkları tekel içerisinde. İnsan haklarına önem verdiler ama

kendi düzenleri içerisinde insan gördüklerine. Serbest dolaşım, serbest piyasa vs. oluşturdular ve dünyayı küreselleştirdiler fakat çeşmenin başında suyu yine onlar kontrol etti ve son olarak “öteki”ne demokrasi getirmek istediler ki, dünya tarihi boyunca yaşanan savaşların toplamında ölen insan sayısı ve kaybedilen değerler bu demokratikleşme süreçlerinde yaşandı. Dünyanın asıl değişimi bu yönde olurken “toplum” yine sessiz ve etkisiz kaldı. Bu yüzden olsa gerek, “toplumsal hareket” göremeyen toplumbilimciler de bu konulara eğilerek değişimi çözümlemeye çalışmaktansa önceki değişim yaklaşımlarının bütüncülüğünü tekrarlamakla yetindiler.

2.4 Topluma Yakınlaşmak ve Değişime Odaklanmak

Değişim kuramlarının belli bir yönde gitmesi veya gitmemesi, olması veya olmaması toplumdaki değişim gerçeğini değiştirmeyecektir. İnsanoğlu yaşadığı bu dönem şartlarında zaten değişim içerisinde olduğunu gündelik pratikleri ile en basit şekliyle geçmişe iç çekistirme gibi göstergeler ile farketmiş durumdadır. Değişimin açıklanması bu değişimin kaynağına dair yasalar koymak, çeşitli politikalar yürütmek, denge unsurları oluşturarak uyumu sağlamak gibi bugüne kadar bu yönlerdeki arayışların sonucunda gerçekleşmiş olsaydı, toplum kendi değişimini kendi belirleyebilirdi. Günümüz dünya düzeninde de, değişimin kaynağını bu yönde ilkelerle açıklamaya girişmek öncekinin “taklit” edilmesinden başka birşey olmayacak ve değişimin anlaşılması adına da “basit tekrar”dan başka bir şey sunmayacaktır. “Bugün toplumbilim çalışmalarının üzerine inşa edildiği ‘toplum’ ve ‘toplumsal’ kavramlarına Latour’un ifadesiyle daha miyop bakıldığında, bu kavramların ve çalışmaların neredeyse içi boş ve tam olarak ne ifade ettiği belirsiz bir konumda bulunduğunu ileri sürmek kaçınılmazdır. Bu klişe, zorlama ve tartışmalı kullanımlar, örneğin ‘toplumsal gelişim’, ‘toplumsal duyarlılık’, ‘toplum yararı’, ‘toplumsal platform’, ‘toplumsal uzlaşma’, ‘toplumsal güvenlik’, ‘toplumsal gerçekler’ ve ‘toplumsal saydamlık’ vb. ile ne kastedildiği muğlâktır. Toplum ve toplumsal ile ifade edilen bu muğlâk, sisli alanda sorunları pürüzsüz görmeye çalışmak, anlayabilmek ve sorunsallaştırmak nafile gözükmektedir. Artık gözlükleri çıkarmak ve miyop bakmak gerekir.” (Yetişkin, 2008: 118). Bu bir anlamda sorgulanmayan, genel kabul görmüş, olağan, geçerliliği tartışmalı olan birçok kavramın farklı disiplinlerde de tekrarlanarak yaygınlaşması ile birlikte bilimde bir

hegamonya oluşturmasıdır. Bu sebeple birçok alt dallara ayrılan toplumbilimin dili iktidarı meşrulaştırmaktan öteye gidememekte, aksini iddia etmenin n de bir takım kavramlar, şemalar, istatistikler vb. ile kesilmekte ve bilim hegemonyanın tekrarı haline getirilerek yaygınlığı ve genelgeerliliği sürdürülmektedir. Dolayısıyla günümüzde değişimle ilgili bir araştırmayı gerçekleştirebilmek, ‘toplum’a yakın olmakla mümkün olabilecektir. Topluma yakın olmanın yolu da gündelik pratikleri alanda gözlemlemekten ve çalışmaktan geçmektedir. Aksi bir durum hegemonyayı taklit ve tekrardan başka bir anlam ifade etmeyeceği gibi gerçeklerle yüzleşmeyen bir anlayışı ve altı boş bir kavram olarak kalacak ‘toplumsal’ değişimi belirlemeye, belirlese de çözümlemeye yetmeyecektir.

Bu bağlamda, ‘toplum’ ve ‘toplumsal’a farklı bir anlayışla bakmak, bu kavramları ve devamında toplum içerisinde yaşanan değişimi doğru çözümleyebilmek noktasında çok önemli bir yaklaşımdır.

2.5 (B)ağsal Düşünce

“Toplum” ve “toplumsal” kelimelerinin kökenleri incelendiğinde Latince “izlemek, takip etmek” anlamında –seq, -sequi olarak görülür. Latince “socius” ortak, eş, arkadaş karşılığında kullanılırken, “socio” birleşme, ilişki kurma ve ortaklık etme anlamına gelmektedir. Hakim toplumbilim anlayışı ve toplumbilimlerin hemen hemen her alanında kullanılan “toplum” kavramı daha önce de bahsedildiği gibi günümüzde bu kökenden git gide uzaklaşmaktadır. Bu sebeple, “toplum” yerine, Jean–Gabriel De Tarde ve Latour’un düşüncelerinden yola çıkan Yetişkin’in, ortaklığı, birliği ve ilişkileri ifade etmek için kullandığı bağ (attachment) ve (b)ağ [(net)tachment)] kavramlarının kullanılması uygun görülmektedir. Durkheim’in toplumu bireylerden oluşturduğu, bütünsel, organizmacı yaklaşımının yerine Tarde’in her bireyi toplum olarak gören tekil düşünce yaklaşımı (b)ağsal düşünce tarafından benimsenmektedir. Tarde’a göre; “tekil olan birey değil, onun çokluğudur; her bir bireyleşme eğilimi kolektif olmaya devam etmektedir. Herkes bir toplumdur. Toplum insanların içinde oldukları alan olmaktan çok, toplumlar insanların içindedir. İnsanlar toplumda değil, toplumlar bir insanın içinde vardır... Tekil düşünce oğulluğumuzu göstermektedir.” (Akay, 2004: 8). “De Tarde’in tekillik olarak ifade ettiği her bireye ve her şeye ‘biriciklik’ niteliği veren, hayatın her küçük parçacığıdır.” (Yetişkin, 2008: 123). Bu parçacıklar kendi başlarına bir anlam ifade

etmemektedirler ve ancak diğer unsurlarla olan ‘ilişkileri’ ve ‘eylemleri’ sayesinde bir anlam kazanabilirler. Böylece her ‘uyumlu ilişki’ bir eylemi, tanımı, paylaşımı oluştururken, bunların tümü de toplumu ya da ağı oluşturmuş olur. “Tarde, yalnızca bireyleri gerçek kabul eden, tüm toplumsal fenomenlerin son kertede, benzer inançları ve arzuları olan, etkileşimle birbirini taklit eden iki kişi arasındaki ilişkilere indirgenebileceğini savunan bir toplumsal nominalistti.” (Marshall, 2005: 715). Tarde gibi nominalist bir bilim anlayışına sahip olduğu söylenebilecek olan Latour, Tarde’in toplumbilim anlayışını günümüze taşımıştır. Latour’un ‘eyleyen-ağ kuramı’ (actor-network theory), “mikro düzey (yani yüz yüze etkileşimler, yerel alanlar, üyeler, katılımcılar, fail, birey, vb.) ve makro düzey (yani toplum, normlar, değerler, kültür, yapı vb.) arasında hep bir şey kaçırdığı sonucuna ulaşan ve bir türlü tatmin olamayan toplumbilimcinin müteakip bakış açılarındaki değişim hareketine odaklanmaktadır.” (Latour, 1999a: 16 – 17). Eyleyen ağ kuramı, “eyleyenlerin dünya-inşa etme kapasitelerine *a priori* bir tanım dayatmadan onlardan öğrenmeye dayalı ham bir yöntemdir... eyleyenlerin davranışlarını ve anlayışlarını açıklamaktan ziyade onların dünya-inşa etme etkinlikleri aracılığıyla kendi yollarını müzakere edebilmelerini sağlayan usulleri ve işlemleri aramaktadır.” (Latour, 1999: 20 - 21). İkili karşıtlıkları yok saymak gerektiğini savunan Latour’un eyleyen-ağ kuramında birey/toplum, fail/yapı, özne/nesne gibi ikili karşıtlıkların yeri yoktur. Latour’a göre; “zıtlıklar ve çelişkilerin, çoğunlukla ve özellikle modernist yaklaşım ile ilgili olmaları nedeniyle üstesinden gelinmeli, zıtlıklar ve çelişkiler yalnızca görmezden gelinmeli ve atlanmalıdır.” (Latour, 1999: 22). “‘Eyleyen’ (actor/actant), tekrar vurgulamakta yarar vardır, fail(agency), özne ya da birey anlamına gelmediği gibi, insan ve insan olmayanları kapsayan ve semiyotikten kapılan bir kavramdır. Bu yaklaşıma göre, insan eyleyenlerin (actor) ve insan olmayan eyleyenlerin (actant) yetkinlikleri ve elverişlikleri, bir varlığı “değiştirebilme” hususundaki deneyimlerinden, yaptıklarından ve performanslarından çıkarsanabilir.” (Yetişkin, 2008: 126). Gündelik pratikler içinden çıkarılabilecek eyleyen, müzik açısından düşünülecek olursa bir enstrüman, bir ses, bir âşık, bir makam ya da bir kompozitör olabilir. Fakat dikkat edilmesi gereken en önemli unsur şudur ki yalnızca bir ağı varlığı eyleyen kavramının karşılığı olarak düşünülemez, eyleyen değiştirme kudretine sahip olan, farklılığı olandır. “Eyleyenlerin, basitçe, bir ağ içinde olduklarını ileri sürmek, vakit kaybından başka bir şey değildir. Herhangi bir fark yaratmayan bir eyleyen, hiçbir surette ‘eyleyen’ olarak ifade edilemez. Bir eyleyen...

bir başkası için kesinlikle ikame edilemez olandır. O, bir olaydır. Deleuze'un ifadesiyle beklenmeyen gerçeğleşmesidir." (Latour, 2005: 73). "Ağ ise ne toplumun ne de yapının karşılığına denk düşmektedir. 'Ağ' kavramı, internetin ve bugünkü popüler kullanımının içerdığı bozulma (deformation) olmadan nakletme ya da her tür malumata anında ve doğrudan ulaşma anlamının tamamıyla dışında, Deleuze ve Guattari'nin 'kök-sap'ı (rhizome) gibi 'dönüşümler'i ifade etmektedir." (Yetişkin, 2008: 126). Eyleyen-ağ kuramında eyleyen ile ağ arasındaki tire [-], bir arada bulundurması ve hep arada durması sebebiyle önemli bir anlam taşımaktadır. "Zıtlıkların ve çelişkilerin birarada bulunabilmesini de sağlayan, bireylerin, kurumların, anlamların, araçların, ilişkilerin yeni ve önceden tanımlanmamış ilişkiler, anlamlar, düzenler, teknolojiler, örgütlenmeler ve ittifaklara dahil olabilmelerini ve onları üretmesini olası kılan tirenin kendisidir." (Yetişkin, 2008:126).

Antoine Hennion ve Thomas Gomart, etkinlik(activity) ve edilgenlik (passivity) kavramlarının birbirini mümkün kıldığı olaylar veya durumların varlığının ön kabulü ile, eyleyen-ağ kuramındaki eyleyenin (actor/actant) ve eylemin yerine, olay olmasını sağlayan (let/make happen) bağlara odaklanmaktadır. Bu kavramı geliştirmek için bağ kavramından yola çıkan Yetişkin, bağ, ağ ve dönüşüm arasındaki karşılıklı ilişkilerin '(b)ağ' [(net)tachment] kavramı ile ifade edilmesini uygun görmekte ve (b)ağ kavramını şu şekilde anlatmaktadır:

“(B)ağ” gerek devingen ve dönüştürücü hareketleri, gerekse yeni anlam alanlarını oluşturma potansiyeli taşıyan tutarlı, sabit, durağan ve dogmatik olmayan, dinamik ve sürekli tanımlanmaktan kaçan ilişkileri ifade etmektedir. (B)ağ, hem bir/çok ağa dâhil olmakta, hem sahip olduğu nitelikler nedeniyle kendisi bir ağ oluşturmakta, hem de devingen ve tutarsız karakterinden ötürü yeni ağlar oluşturmaktadır. Dönüştürücü niteliğinden ötürü (b)ağ kavramındaki bağın kendisinin de bir ağ olabileceği gibi ağ da bir bağ olabilir. Bu nedenle bağ ve ağın söz konusu nitelikleri nedeniyle, (b)ağ kavramında birlikte kullanılması kaçınılmaz gözükmektedir. Durkheim'cı toplumbilim yaklaşımı açısından ya da hâkim olanın dilinden ifade etmek gerekirse, toplumsal meydana getiren unsurlar ve koşullar, yani bağlar ile toplumsalın yerine getirdiği işlev yani ağ, birbirinden bağımsız olarak algılanmamalıdır, çünkü toplumsalı yerine getiren unsur ve koşullar değiştiği ölçüde, toplumsalın yerine getirdiği işlevlerde de bir dönüşüm oluşacaktır. Bu nedenle (b)ağ kavramı, günümüzdeki tekilliklere bağlı olarak değişen dinamik işleyişlere odaklanarak, disimetrik birliktelikler, birleşmeler, ortaklıklar ve paylaşımları içkinleştirmektedir.” (Yetişkin, 2008: 128).

Tarde'ı günümüze taşıyan Latour'un eyleyen-ağ kuramı üzerinden Yetişkin'in oluşturduğu (b)ağsal düşünce burada öncesiyle birlikte kısaca ele alınarak

tanımlanmaya çalışılmıştır. (B)ağsal düşüncenin müzik alanında ilk kez kullanılacak olması ve araştırmanın devamına anlaşılır bir şekilde bağlanılabilmesi açısından (b)ağsal düşüncenin alt başlıkları müzik alanından ve özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin değişim sürecinden örnekler verilerek ele alınacaktır.

2.6 Taşıyıcı Tanımı ve (B)ağsal Düşüncedeki Karşılığı: “Eyleyen”

“Taşıyıcı” ifadesi kültürün bir coğrafyadan, bireyden veya topluluktan diğerine taşınması anlamında kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle deneyimlerin yer değiştirmesi olayıdır. En basit anlamıyla somut bir nesneyi, soyut bir duyguyu, kısacası tüm kültür ürünlerini bir yerden bir yere aktaran, bir bireyden veya toplumdan diğerine taşıyan kişilere, nesnelere, teknolojik aletlere, kurum ve kuruluşlara taşıyıcı denilebilir. Bir başka deyişle de kültür aktarımı ile kültürün değişmesini sağlayan her türlü aracıya yüklenilen anlamdır. (B)ağsal düşünce çerçevesinde bakıldığında değişimi sağlayarak fark yaratabilen her taşıyıcı bir eyleyendir ve kendine özgü bir ağ oluşturur.

Hakim olan toplumbilim anlayışına göre, insan, kültürel miras yoluyla kuşaktan kuşağa davranış örüntülerini aktarmakta ve böylece kültürün sürekliliğini sağlayıp kültüre dayanıklılık kazandırmaktadır. Her birey dünyaya gözünü açtığında belirli bir örüntüler toplamının yani kültürel mirasın içinde olur. “Tarihsel açıdan bu veya şu kültürel örüntünün kökeni araştırıldığında bir bütün olarak kültürün kökeni ile toplumun kökeninin eş zamanlı olduğu görülmektedir. Kültür ile toplum zorunlu olarak bir arada bulunur.” (Fichter, 2002: 145). Toplum da “ortak bir kültürü paylaşan, belli bir toprak parçasında yerleşik ve kendilerini birleşik ve özgün bir varlık olarak gören insanlardan oluşan bir grup” (Marshall, 2005: 732) olarak tanımlanmaktadır. Oysa günümüzde “toplum” a yüklenen bu anlamların çok genel olduğu daha önce belirtilmişti; tıpkı Doğu Karadeniz Bölgesi’nde olduğu gibi. Türkiye’de Karadeniz bölgesinde yaşayan bireyler bir bütün olarak ele alınmakta ve Karadeniz toplumu olarak isimlendirilerek bu bütün değerlendirilmektedir. Oysa yukarıdaki tanıma dönük olarak düşündüğümüzde zorunlu olarak maruz kaldıkları beslenme şekilleri, iklim, coğrafya ve doğa koşullarının haricinde çok fazla ortaklıklar taşımayan yerel unsurların, toplum olarak ele alınıp bütünleştirilmesi yerel zenginliğin ortaya çıkarılmasının önünde engel teşkil etmektedir. (B)ağsal düşünce bu noktada yerel zenginliklerin ortaya koyulabilmesi adına çok verimli bir

yaklaşımı savunmaktadır. Buna göre; “(b)ağlar, özünde toplum tanımı ve sahip olma ile ilgilidir. De Tarde’a göre, toplum birliğin, ortaklığın, ilişkinin, her türlü biçimi olabilir ve her şey toplumdur... Son derece değişik biçimlerde herkesin tek tek ve karşılıklı olarak birbirine sahip olmasıdır.” (Yetişkin, 2008: 128 – 129). Sahip olma çabası ise arzu ve inançlarla ilgilidir. Buna göre her varlık, kendisini dış varlıklara uygun hale getirmek yerine, onları kendisine uygun hale getirmeye ve sahiplenmeye çalışır; bunu yaparken de arzu ve inanç gücünü kullanır. Örneğin, Doğu Karadeniz Bölgesi’nde çok yaygın olarak kullanılan kemençe çalgısının, farklı köklerden, geleneklerden, kültürlerden gelen bireyler tarafından kendilerine uygun hale getirerek sahiplenme çabaları, beraberinde farklı kullanımların ve tavırların oluşmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda da ortaya çeşitlilikler, yani farklı yerel kültür ürünleri çıkmıştır. Bu sebeple, yerel zenginliklerin ortaya konulabilmesi adına, (b)ağsal düşünceye gereksinim vardır. Tekrar vurgulamakta yarar vardır ki, değişimi sağlayarak fark yaratabilen her taşıyıcı bir eyleyendir ve kendine özgü bir ağ oluşturur. Böylece her eyleyenin ve oluşturduğu ağın incelenmesi ve alan çalışmalarıyla gündelik pratiklerin gözlemlenmesi sonucunda yerel kültür ürünleri, daha doğru ve gerçekçi bir biçimde ortaya konulabilecektir.

2.7 Kültür Kuramları ve (B)ağsal Düşünce

Taşıyıcı tanımının ve (b)ağsal düşüncedeki karşılığı olarak görülen “eyleyen”in, bu araştırma için öneminin daha iyi anlaşılabilmesi, kültür kuramları ile ‘eyleyen-ağ’ kuramını ilişkilendirmek yoluyla mümkün olabilecektir.

Eyleyenlerin sağlıklı bir şekilde analiz edilip ağ, bağ, (b)ağ kavramlarının yerli yerinde değerlendirilebilmesi için bugüne kadar oluşmuş kültür kuramlarını, ekollerini ve modellerini anlamak ve bunlara ek olarak bazı dikkat edilmesi gereken hususları ve ilişkileri ele alıp sorgulamak gerekmektedir.

Maddi kültür ve teknoloji, ilkel ekonomi, sosyal organizasyon, din ve büyü, sanat konularını içeren etnolojinin, kültür oluşması, değişmesi, yayılması, taşınması gibi alanlarda ortaya koyduğu ekol ve teoriler mevcuttur. Benzer kültür unsurlarının birbirine bağlı olarak bir arada göründüklerini tespit eden ve kültür değişikliğinin ve kültür yaratıcılığının ana sebebi, göçler yoluyla ilişkiye geçen halkların ve kültürlerin birbirlerini etkilemeleridir diyen Friedrich Ratzel böylece Tarihsel Ekol’ün ilk bilinçli adımlarını atmıştır. “İnsanın yaratıcı olmadığını, taklit ettiğini savunmasına

karşın, göç eden yerin şartlarına göre değişimde insanın etkin olduğunu kabul etmiştir, ancak teorisini tamamen göçlere dayandırmaktadır. Ona göre insan kültür yaratıcısı olmaktan çok kültür taşıyıcısıdır.” (Kaplan, 2005: 26). (B)ağsal düşünce bu noktada Ratzel ile benzer biçimde “taklit”i ön plana çıkarmaktadır. “De Tarde, Durkheim’in ve hakim toplumbilim anlayışının aksine toplumun mübadele ilişkilerinin çok öncesinde, bir insanın diğerini taklit ettiği zaman başladığını vurgulamış ve toplumu bizzat “taklit” olarak tanımlamıştır. Bir başka ifadeyle, De Tarde’a göre, dil, ibadet ve din anlayışı, yönetim, ekonomi, ahlak, sanat, davranış kuralları ve normlar taklit üzerinden inşa edilmiştir.” (Yetişkin, 2008: 137).

Ratzel’in öğrencisi olan Leo Frobenius kültürü biyolojik bir varlık olarak ele almış ve Kültür Morfolojisi Ekolü’nü kurmuştur. Ratzel ve Frobenius’ü çıkış noktası olarak alan fakat göçler yoluyla bazı kültür unsurlarının değil, aynı zamanda bütün bir kültür çevresinin de bir yerden bir yere geçebileceğini ileri süren Kültür Çevresi Ekolü’nün temsilcileri Fritz Graebner, Bernard Ankermann, Wilhelm Schmidt ve Wilhelm Koppers onların benzerlik ve biçim ölçütüne nicelik ölçütünü de katmışlardır. Amerika’da Tarihsel Ekolü temsil eden en önemli isim ise Franz Boas’tı. “Geliştirilen tarihsel yöntem, ‘tarih’ sözcüğünün genel olarak ifade ettiği “geçmişin incelenmesi” anlamında değildir. Zaman ve mekanda tek ya da özel obje ve olguların incelenmesidir. Her kültür, içinde bulunduğu sosyal ve coğrafi çevrenin, dışardan gelen ya da kendi yaratıcılığı sayesinde sahip olduğu kültür malzemesini geliştirerek biçimlendirdiği bir tarihselliği temsil eder düşüncesi savunulmaktadır. Bu görüş, antropolojide kültürel hareketleri belli aşamalarda açıklamak için parçalar toplama yöntemi yerine, keşif ve dağılma olaylarını izleme boyutunu getirmiştir.” (Kaplan, 2005: 29). Boas’ın “zaman ve mekanda tek ya da özel obje ve olguların incelenmesi” olarak ifade ettiği “tarihsel” yaklaşımının (b)ağsal düşüncenin içindeki mevcudiyetinden daha önce bahsedilmişti. Yeri gelmişken tekrar edilmesinde yarar vardır. (B)ağsal düşünce toplumu Tarde’ın yolundan giderek tekilliklere indirger ve Latour’un ifadesiyle topluma miyop bakar. Zaman içinde değişen gündelik pratikleri alanda yani mekanda arar.

Bunların dışında Elliot Smith’in tüm kültürlerin Mısır coğrafyasından yayıldığını öne sürdüğü Difüzyonist (Yayılmacılık) Ekolü; Bastian’ın kültür yayılmalarını reddettiği kültürler arasındaki farkların o kültürü çevreleyen iklim ve coğrafya gibi dış etkili unsurlardan kaynaklandığını savunduğu Temel Düşünce Teorisi; Lewis Morgan’ın

çevreden ve coğrafyadan gelen bazı etkilerin dışında genel olarak insan topluluklarının aynı evrimsel güce ve yeteneğe sahip olduklarını varsayan Evrimci Ekolü ve insanın bir kültür taşıyıcısı olmadığını ve insan ihtiyacının her zaman yeni kültür unsurlarının yaratılmasında rol oynadığını ileri sürerek göç teorisini reddeden Fonksiyonalist Ekol mevcuttur.

Bakıldığında tüm bu ekollerin ana amacı, insanın ve dolayısıyla toplumun ürettiği kültür ürünlerinin kökenine inebilmektir, (b)ağsal düşüncenin ise böyle bir kaygısı yoktur. (B)ağsal düşünce Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin "köksap" kavramından beslenir. Buna göre, "kökü olup, o kökten itibaren dallana budaklana ilerleyen bir düşünce silsilesi değil... herhangi bir yerden bir anda ortaya çıkan ve çıktığı yerle kökensel bir bağı olmadan yeni ağlar kurmakta olan ilişkiler" (Akay, 2002: 109) e odaklanmaktadır. Bu noktada kökenden çok tekrar ve taklit yoluyla değişen ilişkiler ve gündelik pratiklerdeki yansımaları, (b)ağsal düşüncede kökene oranla çok daha önemli bir yeri teşkil eder. Fakat bu, (b)ağsal düşüncenin geçmişi, geleneği veya kökeni hiç bir şekilde ifade etmediği anlamına da gelmemektedir. Nitekim, her taşıyıcının bir eyleyen olduğundan yola çıkılarak -taşıyıcı kavramı tüm bu ekoller içerisinde kendine yer bulmaktadır- eyleyenlerin dünya tarihinin başlangıcından ve hatta ilk insan varlığından itibaren etkin biçimde var olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, eyleyenler analiz edilirken kültürel açıdan geçmişe yönelik bir sınırlama getirilmemelidir. Diğer taraftan Tarihsel Ekol ve devamındaki Kültür Çevresi Ekolü'nde belirtildiği gibi, eyleyenler sadece kendi kültürlerini taşımamakta, kendi çevrelerindeki veya etkilenim sahası içinde yer aldıkları diğer unsurları da taşımaktadırlar. Bu ekollerde belirtilen taşınmanın daha çok göçe ve toplu insan hareketlerine dayalı olması günümüz şartlarında fazla kabul edilebilir değildir. Günümüzde kültür yayılması için göçe veya toplu insan hareketlerine gerek kalmamaktadır. Eyleyenler tarihteki gibi yaya veya atlı olarak bir yerden bir yere gitme hızını zaten tekerleğin icadından sonra aşmıştı. Günümüzde ise teknolojinin yardımıyla bu hızı binlerce kez katlayarak aşmış durumdadırlar. Fakat herşeye rağmen burada anlatmak istediğim en önemli husus eyleyenlerin hala kültür çevrelerini de her ortamda eylemeye devam ettikleri ve bunu gündelik pratiklerine de yansıttıklarıdır.

Eyleyenlerin aktardığı ürünün ne kadar kendinden olduğunu ne kadarının çevre etkilenimli olduğunu ayırt edebilmek başka bir sorun olarak görülmektedir. Örneğin,

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bundan 50-60 yıl öncesine kadar kemençenin çalınmadığı fakat çevre etkileriyle kemençenin çalınmaya başladığı yerleşim alanlarında yaşayan genç bir eyleyenden alınan kemençe kaydı analiz edilecektir. Bu analiz esnasında değişimi görebilmek için, mutlaka kemençecinin kendi kültürünü kemençeye ne kadar taşıdığını yani “bağ”ı ve çevre etkisiyle sahip olduğu kemençeyi kendi kültürü olarak kullanan çevresiyle ne gibi farklılıklar taşıyarak kullandığını yani “(b)ağ”ı belirleyip değerlendirmek gerekmektedir. Bu noktada Latour’un ifade ettiği “güçlü/zayıf bağlar” ve Tarde ile Deleuze’ün “tekrar” kavramından yola çıkarak tekrarın unsurlarından biri olarak gördükleri “taklit”in çözümlenmesi gerekir. “Güçlü bağlar, gündelik hayatta örneğin demokrasiye bağlılık, laikliğe bağlılık, diline bağlılık, İslama bağlılık, eşine bağlılık yahut alkole bağ(ım)lılık, uyuşturucuya bağ(ım)lılık, çukulataya bağ(ım)lılık ile ifade edilirken, zayıf bağların eyleyenlerin tarihinden, kültüründen, geleneklerinden, ailesinden, kökeninden, sağlıklı beslenme iradesinden kopmasına ya da sapmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. Oysa körleştirici, sağırlaştırıcı, dilsizleştirici olan, güçlü bağlara sahip olanların eylemlerini, yaşam tarzlarını ve tutumlarını artık kimin yahut neyin denetim altında tuttuğu ile “ilgilenmemeleri” gerçeğidir. Aynı anda birden çok yere dahil olmaktan ya da sürekli birçok kimliğe, zihniyete, geleneğe, role eş zamanlı olarak uyum sağlamak ve sahip olmak durumunda kalmaktan yorulan, bıkan için tek bir yere/şeye bağlı olmak, sahip olmak ve aidiyet hissetmek tercih edilmektedir.” (Yetişkin, 2008: 133). Yukarıda verilen örnekten devam ederek açıklanmaya çalışılırsa, genç olarak nitelenen kemençecinin geçmişe yönelik deneyimlerinin sınırlılığı durumu da ortaya çıkacaktır. Yani kemençeci kendi bölgesindeki bağa zayıf bağlarla bağlıdır. Dolayısıyla 50-60 yıl gibi bir süreçte o bölgede yaşanan deneyimler sonucunda oluşan bir (b)ağın içinde değerlendirilmesi uygun olacaktır. Bu durumda ürettiği yeniliklerle hem eyleyen olan, hem de yeni bir ağ içinde de yer alan kemençeci bu dönüşüm içerisinde kendi bölgesinde bir (b)ağ oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, kemençecinin yaptığı öncekini tekrar ve taklitten de ibaret olabilir. Ancak bu durumda kemençeci herhangi bir yenilik getirmediğinden eyleyen olarak nitelendirilemeyecektir. Aynı zamanda bu kemençecinin kendi bölgesindeki mevcut bağa olan bağlılık düzeyi de bu paralelde düşünülmelidir. Yani bu durumdaki kemençeci kendi bölgesindeki bağa güçlü bağlarla bağlıdır. Bu bir anlamda muhafazakarlık ve tutuculuk olarak da yorumlanabilir. Ayrıca önceki deneyimlere saygı, öncekiler gibi olmak, temkinli olmak, bildik olanı tercih etmek gibi durumlar

da kemençecinin bu durumunu değerlendirirken üzerinde düşünülmesi gereken unsurlardır.

Alan Merriam ve Timothy Rice'in etnomüzikoloji modelleri ile (b)ağsal düşünceyi karşılaştırmakta da fayda vardır. Merriam modelini oluştururken müziği üç analitik düzlemde incelemekteydi. Bunlar kavramlaştırma, davranış ve ses'tir. Merriam modeli aralarındaki sıkı ilişkiler olan bir döngüye dayanmakla birlikte modelin incelendiği üç unsur kendi içinde de döngüler oluşturabilen başlıklardan ibarettir. Ses veya davranış tek başına bir anlam ifade etmeyeceği gibi kavramlaştırma da bunlardan en az biri olmadan varolamaz. Peki nedir Merriam'ın modelindeki birleştirici unsur? Cevabı çok kısa ve anlaşılır verilecek olursa: icracı, yani (b)ağsal düşüncedeki eyleyendir. Merriam'ın modelinde dinleyici tarafından müzik, kültürel inanç ve kavramsal değerlere dayanan bir yargı olarak ortaya çıkar. İcracı dinleyicilerin bu yargılarını değerlendirerek ortaya bir kültür ürünü çıkarır. Bu ürün (ses/müzik) sonucunda icracı ile dinleyici arasında kültürel eleştiriye dayalı olumlu veya olumsuz sonuçlar çıkar. Bu sonuçlar olumlu ise müziğin davranışa dönüşmesi için güçlendirilerek tekrarlanır. Fakat olumsuz ise icracı kavram ve davranışı tekrar gözden geçirdikten sonra değiştirir ve süreci yeniden başlatır. Dikkat edilirse müziğin davranışa dönüşmesi için güçlendirilerek tekrarlanması gerekliliği mevcuttur Merriam'ın modelinde. Görüldüğü gibi tek başlarına pek bir anlamı olmayan kavramlaştırma, davranış ve ses unsurlarını bir araya getiren icracı, bu döngüyü sağlayarak ağ oluşturan bir eyleyendir. Özellikle günümüzde bu model kitle iletişim araçları tarafından da etkin olarak kullanılmakta ve insanlara sürekli olarak yeni bir ürün sunma ve tüketimi arttırmak amaçlanmaktadır. Olumlu ve olumsuz geri dönüşlere göre de toplum davranışları yönlendirilirken, kitle iletişim araçları, oluşturdukları ağlarla yalnızca birer eyleyen durumunda olmaktadır.

Merriam'ın modelinin şüphesiz ki etnomüzikoloji ve antropolojiye en önemli katkısı kültür içinde müzik anlayışı olmuştur. Bu anlamda da düşünüldüğünde şu anda popüler kültürün dünyayı kuşattığı günümüz toplumunda kitle iletişim araçları gibi eyleyenlerin sağladığı ağların belirleyici olması gayet doğaldır ve Merriam'ın modeline uyumlu görünmektedir. Bu modelin önemli olan tarafı ise, davranış ve yargıları belirlerken ve topluma bunları sunup tekrarlarla bu davranışları toplum içinde güçlendirmeye veya değiştirerek yeni davranışlar oluşturmaya çalışırken etkilendiği unsurların belirlenmesidir. Çünkü bu gibi eyleyenlere güçlü bağlarla bağlı

olanlar yukarıda bahsedildiği gibi belli bir süreden sonra eylemlerini, yaşam tarzlarını ve tutumlarını kimin yahut neyin denetim altında tuttuğu ile ilgilenmemektedir. Bu durum tüketim kültürünü yöneten ve sömürgeci mantıkla gücü elinde tutan iktidar anlayışının beslendiği en temel ağı oluşturmaktadır.

Merriam'den farklı olarak tarihsel yapıyı, bireysel yaratı ve deneyimleri, sosyal sürekliliği zorunlu olarak gören Rice, Merriam'ın modelini Cilfford Geertz'in "Kültürlerin Yorumlanması"ndan etkilenererek geliştirmiştir. "Rice, Tarihsel yapı içerisinde müzik – kavram – davranış ilişkisi çözümlenirse "değişim süreci"; sosyal süreklilik içinde müzik – kavram – davranış incelendiğinde "süregelen ses yapısının sosyal güç çevresindeki değeri"; bireysel uyum ve deneyim içinde müzik – kavram – davranış incelendiğinde bir müzik kültürünün davranış ve düşünce / kavram değişiminde "bireyin rolünün ne olacağının" kavranabileceğini öne sürmektedir." (Kaplan, 2005: 92 – 93). Rice'ın bu modelinde "değişim süreci"ni belirlemek amacıyla tarihsel yapı ön plana çıkarılmıştır. Hatta Rice'tan sonra Anthony Seeger da bu model için tarihsel yapının önemini vurgulamıştır. Rice'ın belirlemek istediği değişim sürecini oluşturanlar da yine eyleyenlerdir. Rice'ın belirttiği gibi tarihsel yapının bireysel irade ve sosyal süreklilik örnekleriyle değişimi kısmen açıklayabileceği düşünülebilir, fakat Rice, bu bireysel iradeyi ve sosyal sürekliliği sağlayan araçların veya kişilerin kimler olduğu noktasında yani eyleyenlerin vurgulanması anlamında eksik kalmaktadır. Bu sebeptendir ki, Rice'ın modeli her basamağında Merriam'ın modelinin temel ilkelerini kullanmak zorundadır. Buna rağmen müzik kültürünün davranış ve düşünce/kavram değişiminde bireyin rolünü öne çıkaran Rice, Tarde'nin tekillikleri işaret etmesiyle yani toplumu bireyler düzeyinde tartışmasıyla örtüşmekte ve (b)ağsal düşünce ile birleşmektedir. Herhangi bir yerleşimin ve bu yerleşimde yaşayan halkların tarihlerini, kültürel değerlerini ve sosyal süreçteki deneyimlerini (tekrar/taklit) iyi analiz etmek tek başına yeterli değildir; değişimin anlaşılması birey bazında gündelik pratiklerin değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Gündelik pratikleri oluşturan, eylemleri ve ilişkileri içine alan bağların yani eyleyenlerin müzik alanında belirlenmesi ve etki alanlarının hesaplanması (ağın büyüklüğü ve bağlı olanların güçlü/zayıf bağlarla bağlı olması gibi çözümler) bu anlamda önemli olacaktır.

2.8 Eyleyenler

Eyleyenler, Latour tarafından ikiye ayrılarak insan olanlara (actor) ve insan olmayanlara (actant) denmiştir. Buradan yola çıkarak müzikle ilgili bir yerel kültür araştırmasında değişim sürecinin belirlenebilmesi adına bir takım ağları oluşturan eyleyenler bu bölümde belirlenmeye çalışılacaktır. Bu çaba içerisinde belirlenen eyleyenler, Latour’a sadık kalınarak ikiye ayrılacak ve insan olan/olmayan eyleyenler alt başlıklarıyla sunulacaktır.

2.8.1 İnsan Olan Eyleyenler (Actor)

İnsan olan eyleyenler (actor), toplumun belli bölümlerinde veya kendi etkinlik sahaları içerisinde sahip oldukları kültür ürünlerini, bir başka deyişle sahip oldukları deneyimleri tekrar ve taklit ile birlikte, bu deneyimleri yaşatma kaygısı olarak veya olmayarak, insancıl içgüdüyle hareket eden, bunun sonucunda kültürel mirası aktarmak ve özgür ürünlerle değiştirip yaygınlaştırmak gibi faaliyetlerde bulunan kişilerdir. Bunlar, âşıklar, kaynak kişiler, derlemeciler, folklorcular, gezginler, çalgıcılar vb. olabileceği gibi en önemli nokta şudur ki bu kişilerin değiştirme yetisine sahip olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, “tekrar” kavramını açmak konunun anlaşılması için faydalı olacaktır. Tarde ve Deleuze’ün savunduğu “tekrar” kavramından daha önce bahsedilmişti. Burada açıklanacak olan Deleuze’ün “tekrar”ı ikiye ayırıp ilişkilendirmesidir. Deleuze “basit tekrar” (bare repetition) ve “örtülü/karmaşık tekrar” (covered/complex repetition) kavramlarını ortaya koymuştur ve buradan yola çıkarak tekrarın unsurlarından biri olarak gördüğü “taklit”i bu kavramların merkezine yerleştirmiştir. “Bu yaklaşım, (b)ağ kavramını açabilmek ve kullanabilmek için son derece elverişli bulunmaktadır, çünkü bağ ve ağın, mikro ve makronun yahut birey ve toplumun birbirinden ayrı unsurlar olmayabileceğinin somut ispatı, aynı zamanda model ve kopya arasındaki ilişkinin niteliğinde bulunmaktadır. Model ve kopya arasındaki ilişki bağlamında siyasi ve etik tavırlar esas alındığında birbirinden bağımsız olmayan iki gruptan başka bir ayrışma söz konusu olmadığı görülecektir. Bir başka deyişle, atalardan kalan gelenek, ritüel, norm, davranış biçimi, zihniyet ve yasaların yanı sıra nesilden nesile aktarılanların tekrar ve taklit edilerek korunmasını ve sürdürülmesini arzu edenler ile tekrar ve taklit ederek yeniyi üreten ve sahiplenilen yaratıcılar ya da yenilikçiler arasındaki mücadele söz konusudur.” (Yetişkin, 2008: 138). Örnek olarak, dünyanın

herhangi bir yerindeki yerel bir çalgının iki farklı icracısı ele alınacaktır. İlk icracı nesilden nesile aktarımı gerçekleştirirken, ezgilerin korunmasını ve sürdürülmesini arzu ederek tamamen “basit tekrar” ve “taklit” yoluyla bu çalgıyı almaktadır. Diğeri icracı da, aynı deneyimleri “rtl/karmaşık tekrar” ve “taklit” yoluyla değiştirerek yeniyi üretmekte ve sahiplenmektedir. İşte bu noktada, belirtilen bu iki bireyin mücadelesi söz konusudur. Birbirinden bağımsız iki farklı gibi tanımlanan bu iki bireyin varlıklarını sürdürebilmeleri ise birbirlerine bağlıdır. Biri değişen dünya koşullarında, korunma ve sürdürülme arzusuyla aynı yerde durarak sadece riski düşünmekte, ifade etmekte ve mahkum bir anlayışla kaybolmaktadır. Diğeri ise, korunma ve sürdürülme arzusunu ürettiklerine taşıyarak, riske karşı yenilikler yaratarak, yeni ve sürekli değişen dünya düzeninde yerini almaktadır.

“Deleuze’e göre ilk tekrar (basit tekrar), kavramın kimliği ya da temsil ile açıklanan aynı (same) tekrardır; ikinci tekrar (rtl/karmaşık tekrar) ise fark içerir, kendisini bir temsilsizliğin (a-presentation) heterojenliği ve düşüncenin (idea) değişikliği içine dahil eder. Biri olumsuzdur; kavramın içinde varsayılarak meydana gelir; diğeri ise olumlayıcıdır, düşünceyi aşarak meydana gelir. Biri farazi, diğeri kategoriktir... Biri durağandır, diğeri dinamik... Biri sonuçta, diğeri nedende tekrardır. Biri kapsamlı, diğeri yoğundur. Biri sıradan, diğeri ayırt eden ve tekil... Biri yatay, diğeri dikey... Biri geliştirilmiş ve açıklanmış, diğeri kuşatılmış ve yorumlanma ihtiyaı içindedir. Biri devreden, diğeri evirilendir. Biri eşitlik, oran (commensurability) ve simetri, diğeri eşitsizlik, oransızlık ve disimetri temeli üzerindedir. Biri cansızdır, diğeri lmlerimizin ve yaşamlarımızın sırrının yanı sıra zincirlerimizi, zgrlklerimiz, şeytani ve sonsuz olanı taşır. Biri ‘basit’ tekrardır, diğeri ise kendisini rtrek, maskeleyerek ve gizleyerek biçimlendiren ‘rtl’ tekrardır. Bu (rtl) tekrar kendisini örttüğü, maskeleydiği ve gizlediği şeylerden daha önce var olamaz ve kendisini biçimlendirerek sarılmış ve kapatılmış olduğu basit tekrar içinde hem basit tekrarı kurar hem de basit tekrarın içinde kendisi kapatılır. Bu iki tekrar birbirinden bağımsız değildir. Basit ve örtülü tekrarın birbirine birbirine karşıt olmadığı ve birbirine bağımlı işlediği göz ardı edilmemeli, bilhassa örtülü tekrarın basit tekrarı kapsadığı hatırlanmalıdır.” (Yetişkin, 2008: 142).

Eyleyenlerin ağ oluşturabilme durumlarına böylece açıklık getirilmektedir. İnsan olan eyleyenlerin nesilden nesile taşıdıkları kültür ürünlerinden anlaşılacağı üzere güç tarafından yönetilmedikleri sürece toplumu yönetmek gibi bu türden kaygılar taşımadıkları da görülmektedir. Fakat günümüzde insan olan eyleyenlerin bir kısmı g tarafından yönetilerek kullanılmaktadır. Edip Günay’ın şu tespiti buna örnek olabilir. “Halk arasında müzik yapanlar, alanlar ve söyleyenler, kendilerinin efendileri idiler. Halk mzikileri ne zaman para karşılığı müzik yapar olduysa, o

zaman müzik kazanç aracı, kendileri de başkaları için çalışan olmuşlardır.” (Günay, 2006: 244). Günümüzdeki popüler  arkıcıların büyük bir kısmı insan olan ve güç tarafından yönetilen eyleyenlere örnektirler.

Manevi değerleri, yargıları, duyguları ‘basit tekrar’ yoluyla taklit eden taşıyıcılar geniş kitleler üzerinde etkili değillerdir. Bölgesel olarak etkindirler ve yerel kültür ürünlerinin yeniden aktarımında ve yaygınlaşmasında çok önemli yerleri vardır. Bu taşıyıcılar ancak ürünü yeniden dolaşıma sokabilir fakat yeni bir ‘olu ’ yaratamadıklarından eyleyen olarak de erlendirilmezler.

“Bir milletin en önemli değerlerinin başında kültür varlıkları gelir, özellikle halk kültürüne ait değerler dinamik alt yapısıyla insanlı ımıza orjinal karakter kazandırır.” (Değerli –  tken, 1999: 78).   te bu orjinal karakteri oluşturan çok büyük oranda insan olan eyleyenlerdir. Etkin oldukları ağlarda kültür içerisindeki müzik de o a ın özelliklerini yansıtırken, anlık veya sürekli ihtiyaçlarını, problemlerini ve tüm duygu düşüncelerini açığa çıkarır.

Kitle iletişim araçlarının olmadığı, ta ınmanın insan yoluyla sağlandığı dönemlerde geleneklerin oluşması ve değişmesi neredeyse çevresel etkilere, yayılma ve y ne me süreçlerine ba lı olmuştur. “Gelenekler, kuşaktan ku a a geçen kültürel miraslardır. Olu umları toplumların uzun deneyimleri sonucunda gerçekleşmiştir. Ve belli ihtiyaçlara yanıt verecek biçimde d zenlenmi lerdir. Bu nedenle değişimleri de i mekte olan toplumsal koşullara göreli ve demelere dayalı olarak ger ekle tiklerinden zaman almaktadır.” (Günay, 2006: 247).  evre etkilerinin olmadığı kurum ve kuruluşların yer almadığı ilkel kabilelerde ise tamamen kişilere bağımlı bir aktarımdan ve de i imden bahsedilebilir ve yaratı da aynı oranda az olacağından değişim çok daha yavaş seyreder.

Çalışma alanım olan Doğu Karadeniz Bölgesi’nde insan olan eyleyenler çok etkin biçimde eylemlerini ve ilişkilerini sürdürmektedirler. Fakat özellikle tarihten günümüze dek önemli bir liman  ehri olan Trabzon’da ticaretin her dönemde canlı olması bu şehirde kozmopolit bir  ehir kültürü oluşturmuştur. Günümüzde  ehir kültürünün yaşandığı alanlarda insan olan eyleyenlerden hatta güç tarafından yönetilmeyen eyleyenlerin ürünlerinden bahsetmek oldukça güçtür. “Adorno bir zamanlar Mozart’ın, daha yakın dönemde ise Offenbach ile Johann Strauss’un bile yaptıkları bir i  olan folk m zi inden yola çıkarak operalar ve operetler

bestelemenin, şarkıları ve dansları ele alınıp sanatın eliyle işlenecek bir folk'un ve folk yaşamının kalmadığı günümüzde, bütünüyle olanaksızlaştığını ileri sürmektedir. Pazarın genişlemesi, kırsal kesimin pazara açılması ve burjuva rasyonel toplum totalitesinin tüm toplumsal yaşamı işgali sonunda günümüzün halk toplulukları için yapılan bu tür müzik, artık, ne denirse densin, folk'dan kaynaklanan bir müzik olmamaktadır. Burjuva toplumunun, sadece baskı altındaki sınıflar üzerinde değil, egemen sınıfın kendi kendisi üzerinde de uyguladığı reel-bilinç düzeyine seslenen bir müzik olabilmektedir.” (Oskay, 2001: 71). İnsan olan eyleyenler, Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin değişim süreci anlatılırken örneklerle detaylandırılacaktır.

2.8.2 İnsan Olmayan Eyleyenler (Actant)

İnsan olmayan eyleyenler (actant), günümüzde kurdukları ağlarla en etkin ilişkileri oluşturan ve eyleme dönüştüren eyleyenlerdir. Hatta birçok durumda insan olan eyleyenlerin ağları, bu tür eyleyenlerle de ilişki kurmak mecburiyetindedir. Bunların içinde en önemli yeri kitle iletişim araçları olarak bilinen tv, radyo, internet vb. oluşturmaktadır. Fakat bu bir çalgı, bir ses, bir kurum veya bir mekan da olabilir.

Kültürel değişimin en hızlı sağlanabileceği yöntemin kitle iletişim araçlarına sahip olmak ve insanlığa hükmetmek olmasından dolayı bu tür eyleyenler bir takım güçlerin elinde bulunmakta ve güçlü bağlarla bu ağlara bağlı olan bireyler sürekli denetim altında tutulmaktadır. Kültürün bir parçası olan müzik, toplumun sorunlarını, sevinçlerini, hüznlerini, acılarını vb. tüm konularını en iyi şekilde işlemek zorundadır. Eğer müzik içinde bulunduğu toplumun özsel ve yapısal işlevlerine hitap edemiyorsa, o toplum bazı güçlerin etkisi altına girmiş demektir. Bu bağlamda, popüler müzik, üretilmesinden itibaren tüketiciye ulaşana dek yapısal, kültürel, ideolojik vb. birtakım etkilere uğratılmaktadır. “Günümüzde müzik konusunu kapitalist üretim biçimi ve ilintileri içinde ele almak gerekir. Bu ele alış sadece müziğin emtia oluşu değil aynı zamanda, müzikle ilgili kültürel kurumların ve örgütlenmelerin de aynı pazar yapısının bütünleşik bir parçası olmasından dolayıdır. Egemen ideolojileri ve kültürel ilişkileri destekleyen müzik üretimi bu pazar yapısının temel ürün biçimidir.” (Erdoğan, 2000: 11).

Müzik, toplumların kendi dinamiklerini oluşturmalarında çok önemli bir rol oynar. Dolayısıyla bir toplumu etkilemek veya ona hükmetmek için o toplumun müzik üretimindeki özgürlüğünü kısıtlayarak sunduğunuz seçeneklerden birini tüketmesini

sağlamanız gerekmektedir. Popüler müzik pazarını yöneterek üretimi ne yönde yapacağına karar verenler bunu sağlayabilmek için kitle iletişim araçlarını kullanırlar. “Pop Kültür Oluyor” adlı kitabında McGregor Avustralya’daki tabloyu şu şekilde aktarmaktadır:

“Zamanımızın acı gerçeklerinden bir tanesi de, çok küçük bir azınlık tarafından denetlenmekte olan kitle iletişim araçlarının kültürümüz üzerindeki egemenliğidir. Televizyon, radyo, sinema ve gazeteler çoğumuzun yaratıcı yönlerini yok ederek, bizleri pasif birer izleyici haline soktu. Televizyonun önüne çıktığımızda bize pompaladıkları, son derece ticari ve yönlendirici görüntüler. Yaşamımızın hemen her anında reklam veya reklamla ilgili program bombardımanına tutuluyoruz. Bu programlar bizi reklamcılarının ve kitle iletişim araçları tekellerinin istedikleri şekillerde davranmaya itiyor.” (McGregor, 2000: 32).

“Medya’nın bitmek tükenmek bilmeyen, bireyi adeta baskı altına almaya ve yönlendirmeye çalışan etkileri vardır...İnsanın kendi toplumsal etkileşimlerini kurma, sürdürme ve eleştirme gücünü zayıflatan, empoze edilenleri düşünmeden yerine getiren değerleri körelmiş varlığa dönüştüren medya etkileri yabancılaşmayı hazırlayıcıdır.” (Günay, 2006: 201-202). Bu konuda Yabancılaşma kuşağının da derin bir inancı vardı: “Tercih edilen tüketim tipi, kitle iletişim araçlarının beğenileri ve arzuları manipüle etmesinin etkisiyle toplumsal bakımdan genelleşmişti. Bu anlayışa göre, herkes, “aynı” şeyden (bu “aynı”nın nesnelere, ürünlere, sanat biçimlerine, pratiklere vb. mi işaret ettiğine bakmaksızın) hoşlanmaya, memnun olmaya ve ihtiyaç hissetmeye yönlendiriliyordu.”(Heller-Feher, 1993: 203-204).

Müzik, egemen devletlerin çıkarları doğrultusunda pazara hükmetmek adına sınıf çıkarlarını kendi içinde taşımaya başlamıştır. Bu çıkarlar doğrultusunda müzikler üretilmiş ve toplumun şuuru ve özgürlüğü elinden alınmıştır. İnsan olmayan eyleyenlerin müzik alanındaki önemli kısmını oluşturan kitle iletişim araçları aracılığıyla sömürgeci devletlerin üstün olarak kabul ettikleri kendi kültürleri sömürülme bekleyen birçok topluma aşılanmıştır.

Theodor Adorno’ya göre bu tür toplumlardaki dinleyici bireyler “müzikte bulduğu doyumlar aracılığı ile kendi toplumsal konum ve realitesinden uzaklaşmaya yöneltilmektedir. Daha açıkçası, hem toplumdan ve onun tarihinden, hem de müzikten kopmaya itilmektedir.” (Oskay, 2001: 64).

Çalışma alanım olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kitle iletişim araçlarının özellikle şehir merkezlerinde etkili olduğu görülmektedir. Sahilden içerilere girildikçe yüksekliğin artması, coğrafyanın aman vermeyen yapısı ve nüfus yoğunluğunun azalmasıyla birlikte bu etkinin de azaldığı hatta yaylalara yakın bazı köylerde neredeyse yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Bu durum genel olarak yeryüzünde böyledir. Şehirleşme ve şehir kültürü ile ilgili olan bu süreç de bir takım ideolojik unsurları içerir ve kitle iletişim araçları yine en önemli araçlardır. “Popüler kültür, “folk” olmayan halkın kültürü, yani şehirli halkın kültürü, folk ise köy ahalisinin kültürüdür. Bu tabii bir iktisadi dönüşümle ilişkilendirir. Kapitalizmdir bu. Feodal üretim ilişkileri, daha geniş anlamda tarımsal üretimin hayata hakim olduğu dönem, folk kültürünü öne çıkartır. Folk kültür, köy ya da kır ahalisinin kendi üretip tecrübe ettiği, yaşadığı, tükettiği kültürdür. İnsanlar bu kültürü kendileri üretir ve tüketir. Popüler kültür ise şehir ahalisi için üretilen, ona sunulan ve ona satılan bir kültürdür. Burada önemli bir fark var. Kapitalist sistemin gelişmesiyle uyarlı olarak köylerin boşalması ve endüstrileşme süreci içerisinde şehirlere yığılan insanların yaşamlarına karşılık gelen, artık popüler kültürdür.” (Atay, 2004: 154). Bu durum, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde oldukça yoğun yaşanmış ve hala yaşanmaktadır. Bölgede köyden şehirlere göç artarak sürmekte ülkemizde adrese dayalı nüfus sayımına geçilmesinin ardından bölge nüfusunun bir önceki sayıma göre yaklaşık %20 azaldığı görülmektedir. Bu da insan olmayan eyleyenleri ve dolayısıyla kitle iletişim araçları sayesinde oluşturdukları ağları kullanan güçlerin bölgedeki halk kültürünün geleceğini tehdit ettiğini göstermektedir. İnsan olmayan eyleyenler, - özellikle kitle iletişim araçlarının dışında varolan eyleyenler- Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin değişim sürecinde etkin olarak oluşturdukları ağlar incelenirken örneklerle açıklanacaktır.

3. BÖLGE MÜZİKLERİNİN ARKA PLANI

Doğu Karadeniz Bölgesi gerek coğrafi yapısı ve gerek tarihi olayları itibariyle onlarca topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Orta Asya'dan gelen göç yolları üzerinde bulunan, İpekyolu güzergahının önemli ayaklarından biri olan, özellikle Trabzon limanı gibi çok işlek limanlara sahip olan ve transit karayoluyla İran'dan Asya'ya açılan, zengin maden yataklarına sahip Doğu Karadeniz Bölgesi, tarih boyunca ilgi çeken bir bölge konumundadır. Bunun doğal sonucu olarak yerli halkların bölgede görülmesiyle başlayan ve bugüne dek uzanan süreçte bölgede yaşayan topluluklar birbirleriyle karışarak karmaşık bir yapıya dönüşmüştür. Bölge kültürü ve bölge müzikleri de buna göre şekillenerek günümüze ulaşmıştır. Bu sebeple, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşamaya devam eden veya daha önce yaşamış olan toplulukların her birinin bölge müziğinin değişimi üzerinde az veya çok etkisi olduğu düşünülmelidir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, bölgenin tümüne hakim olan ortak bir müzikal yapı bulunmamakla birlikte, farklı toplulukların yerleşim yerlerindeki nüfus ağırlıklarına göre de bölgedeki yöre müzikleri değişip farklılaşmaktadır. Buradan hareketle, bölge müziklerinin kullanıldığı yerleşimin özelliklerine göre değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu değerlendirmeyi yaparken de, toplulukların birbirleriyle olan münasebetleri, birbirlerini eritmeleri ve birbirlerine karışmaları gibi olguları iyice analiz edip düşünmek tutarlı bir sonuca varmak adına izlenmesi gereken yoldur.

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki müzikal yapı tek bir topluluk ile özdeşleştirilemeyecek kadar zengindir. Bölgenin karışmaya çok elverişli yapısı ve nesilden nesile aktardığı büyük miras, yerel müziklere kimlik yükleme konusunda araştırmacıyı kesin ifadeler kullanmaktan alı koyar. Bölgedeki kaynaşma içerisindeki zengin müzikal çeşitlilik Doğu Karadeniz Bölgesi'ne aittir ve bu müziklere de Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri denilerek (b)ağlar yoluyla farklılıklar açıklanmalıdır. Çünkü, Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri değişim sürecinde, yeni kimlikler kazanmış, farklılaşmış, bazı yerleşimlerde zenginleşirken bazılarında kısırlaşmış ve

tek düzeleşmiş, kimi zaman çok büyük kitlelerin ortak hareketlerini sağlarken, kimi zaman toplumla yabancılaşmıştır. Fakat bu gibi durumlar, bütün bir organizma olarak görülen toplumun, sürekli olarak ileriye yönelik bir değişim dinamiği olacağı ve bunun denge ile uyumu beraberinde getireceği anlayışıyla yola çıkıldığı için günümüze dek açıklığa kavuşturulamamıştır. Değişim sürecinin doğru anlaşılması için, tekilliklere ihtiyaç vardır. (B)ağsal düşünce, buradan yola çıkarak hem kökten uzaklaşacak, hem de tarihsel arka plan içerisinde yer alan toplulukların kimliklerini ve onların değişimlerini de birlikte çözümleyerek Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin değişim sürecine ışık tutacaktır.

3.1 Tarihçe

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ilk insan varlığı tarihi tam bilinmemekle birlikte mağara yerleşimleri ile görülür. Samsun'dan Rize'ye kadar uzanan kıyı şeridinde ve Gümüşhane, Bayburt dolaylarında 100'ün üstünde bu tip mağara bulunmuştur.² M.Ö. 2000 yıllarında ise bölgede çeşitli kavimler görülmeye başlamıştır. İlk yerleşen kavimlerin Masklar, Tibarenler, Marlar ve Kaşkalar olduğu sanılmakla birlikte bu kavimlerin tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları bilinmektedir.³ “Kaşkalar, Boğazköy'ü merkez yaparak gelişen Hititlerle savaşmışlardır. Bu kesimler bu nedenle tam olarak Hititlerin egemenliğine girmemiştir. Hititlerin Ege göçleri ile yıkılmasının ardından bölge Phrygialıların istilasına uğramıştır” (Işık, 2001, 11). M.Ö. 756 yılında Miletlilerin ticaret yapmak amacıyla Trabzon'a geldikleri bilinmektedir. Doğu Karadeniz'de bu tarihten itibaren koloni şehirleri kurulmaya başlarken Medler'in de siyasi gücü yükselmeye başlar ve güney Kafkasya'ya kadar topraklarını genişletir. Bir yandan Kimmerlerin saldırıları yüzünden koloni şehirlerinde huzursuzluk hakimken, diğer taraftan güçlenen Medler bölgeyi ele geçirmiştir. M.Ö. 550 yılında bir ayaklanma sonucu Med Devleti yıkılınca M.Ö. 547 – 546 yıllarında Lydialıları yenen Persler bölgede egemen olmaya başlamış ve M.Ö. 520'de Pont Satraplığı kurulmuştur.⁴ Bölge tarihi üzerine yazılan en eski kaynak olarak bilinen Ksenophon'un M.Ö. 401 yılına ait “Anabasis”ine göre, bölgede Taokhlar, Khalybler, Skythenler, Makronlar, Kolhlar ve Driller'den yerli halklar olarak bahsedilir.

² İbrahim Tellioğlu, Doğu Karadeniz'de Türkler, 2004, s.6.

³ İsmail Hacıfettahoğlu, 2001, s.11.

⁴ Albayrak, 2003.

Makedonya Kralı İskender'in dünyayı sarsan istila hareketinden Doğu Karadeniz Bölgesi'nde etkilenmiştir. "B. İskender M.Ö. 333 de Anadolu'ya egemen olduğunda Pontus bölgesi İris üzerindeki Gaziura ve çevresi Pers satrabı Ariarathes'in idaresi altındaydı. B. İskender acelesi nedeniyle Pontus'un fethini tamamlamadan yoluna devam etmiş ve bu bölge daha sonra Eumenes tarafından İskender'in ülkesine katılmıştır." (Işık, 2001, 11). Bu bölge, İskender'in ölümünün ardından toprak paylaşımı yapan komutanlardan Selevkos'a düşer. Selevkiya Krallığı olarak adlandırılan devletin hükmettiği dönem hep İskender'in diğer komutanlarıyla mücadele içerisinde geçer. Bu dönemi iyi değerlendiren Persler yeniden bölgeye hakim olurlar ve Pontus Krallığı'nı kurarlar. Pontus Krallığı günden güne güçlenerek bölgenin tek gücü olur ve Anadolu'da milli bir devlet haline gelir. Bu durum Pontus ile Roma arasında savaşı kaçınılmaz kılmıştır ve Pontus'un savaşı kaybetmesiyle Anadolu'da ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Roma hakimiyeti başlamıştır. M.Ö. 63 yılında yıkılan Pontus Krallığı'nın yerine Roma'ya bağlı vasal bir krallık kurulur ve M.S. 64 yılında bölge doğrudan merkeze bağlanır. Bu tarihten sonra Romalıların Trabzon'da dalgakıran, liman, hipodrom, saraylar ve su kemerleri yaptırdığı görülür ve M.S. II yüzyılın sonunda Trabzon çok ünlü ve tanınmış bir şehire dönüşür. M.S. III yüzyılda Gotların ve komşu kavimlerin denizden saldırılarına uğrayan şehir baştanbaşa yağmalanır ve harabeye döner.⁵ Daha sonra başlatılan iskan faaliyetleri ile bölgede yeni bir dönem başlar. Bu yeni dönemle birlikte bölgedeki yerli halklar tarafından uğradıkları saldırıları önlemek amacıyla gerçekleştirildiğini düşündüğümüz Hristiyanlaştırma dönemi başlamıştır. "Milattan üç yüz sene sonralara kadar Trabzon sekenesi(civar halkı,topluluğu) put-perest olup Apostol Andreas bizzat kendi Trabzon'a gelerek Hristiyanlığı buraya yerleştirdi." (Şevket, 2001, 50 – 51). Daha sonra 395 yılında Roma ikiye bölününce bölge Bizans yönetimine girer. VI. Yüzyıla kadar bölgede pek bir değişiklik yaşanmaz, tek fark siyasi birliğin sağlanabilmesi için Hristiyanlık dininin ön plana çıkarılmasıdır ve bu süreçte yerli halkların hemen hemen hepsi kilisenin etkisiyle Yunanca konuşmaya başlar ve bu potada eritilir. Ayrıca bu dönem Lazların bölgede etkinliğini hissettirdiği dönemdir. Hristiyanlığı kabul etmeyen Laz halkı din meselelerinden dolayı sürekli ayaklanıp Trabzon'a akınlar düzenler.⁶ Bu dönemde halkının varlığını

⁵ Hacıfettahoğlu, 2001; Albayrak, 2003.

⁶ Haşım Albayrak, Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar, 2003, s. 70.

sürdürebilmesi için zaman zaman Bizans ile Acem Devleti arasında saf değiştiren Lazlar bölgede kilit rolü oynamıştır.⁷ Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelen ilk müslüman akınlar 705 yılında Emeviler Devleti tarafından olmuştur. Trabzon ve çevresi Arapların eline geçmiş ancak bu dönem kısa süreli olmuştur. 715 yılında Bizans burayı geri almış, 739'a kadar iki taraf arasında el değiştirmiş ve sonunda Bizans'ta kalmıştır. "XI. asra kadar Haldiya'nın Bizans'ın etkisinden çıkmış olduğu hesap edilir ve onlar kendilerini Trabzon topraklarının knyazları⁸ olarak adlandırırlar." (Hahanov, 2004, 11). Bölgede bundan sonra Gürcü saldırıları görülmeye başlar ve 1000'li yıllara gelindiğinde de Türkler, İran ve Azerbaycan bölgelerinde hakimiyet kurmuş, Anadolu üzerine seferler yapmaya başlamışlardır. Türklerin bu dönemde Doğu Karadeniz Bölgesi'yle münasebetleri Selçuklu Beyi Çağrı Bey'in batı seferleriyle başlamıştır. Uç noktadaki Bizans bölgelerini zayıflatmak ve gelecekte daha güçlü akınlara zemin hazırlamak amacıyla 1067 – 1068 yıllarına kadar bölge yoklanmıştır ve 1071 Malazgirt Savaşı'nın sonucunda da Anadolu artık tamamen Türklere açılmıştır.⁹ Selçuklu Devleti Doğu Karadeniz Bölgesi'ne Türk yerleşimlerini sağlamış, askeri birlikleriyle de bölgede fetihler gerçekleştirmiştir. Bizans Haçlı Seferleri düzenleyerek kaybettiği yerleri geri almaya çabalarken Selçuklular da Anadolu'daki fetihlerini tamamlayabilmek adına gayret gösteriyorlardı. Anadolu'nun her tarafı savaşlarla birlikte istikrarsız bir görüntüde olup nüfus değişimleri ile nüfus yapısı da sıkça değişim gösteriyordu. Trabzon'da ise 1075 yılında Türkleri buradan çıkaran Theodor Gabras müstakil bir idare kurmuştur ve Konstantin Gabras döneminde bu idareye Rum Dükaliği denilmiştir.¹⁰ "1080 yılındaki fetihlerden sonra Bizans'ın bölgedeki hakimiyetini Türklerin ele geçirdiğini gören ve destek alabileceği hiçbir kuvvetin kalmadığını anlayan Gürcü Kralı II. Giorgi, Selçuklu Sultanı Melikşah'a tabi olmuş ve haraç vermeyi kabul etmiştir." (Telliöğlu, 2004, 76 – 77). Türkler Karadeniz'de en çok bir liman şehrine hakim olmak ister ve bu yönde II. Kılıçarslan'ın 1178 yılında gerçekleştirdiği akın, sonucunu 1194 yılında verir ve bu tarihte Rükneddin Süleyman Şah Rumları yenerek Samsun'a egemen olur.¹¹ Haçlı Seferlerinin sonucunda Bizans ve Anadolu'da sahip olduğu yönetimler -Trabzon Rum Dükaliği'da dahil olmak üzere- zor durumdadır.

⁷ Bilgin, 2000; Hahanov, 2004; Siharulidze, 2005; Tserskhladze, 1998; King 2004.

⁸ Knyaz= Bölgenin en yetkili görevlisi, vali.

⁹ Telliöğlu, 2004; Winfield, 1962; Sevim-Yücel, 1995.

¹⁰ Parmaksızoğlu, 2001; Kommena, 1996, Aşan, 1998.

¹¹ Bryer, 1980; Bryer – Winfield, 1985; Aşan, 1998.

Haçlılar istedikleri an Bizans İmparatoru'nu değiştirebilecek kadar güçlü bir otorite haline gelmiştir. Samsun'un Türkler tarafından ele geçirilmesi de Bizans – Trabzon bağlantısını çok güç bir duruma getirmiştir. Bu durum sonucunda Türklerin Haçlılarla uğraşmasını fırsat bilen Gürcüler ordusunu paralı asker olarak aldıkları Kıpçak Türkleri'yle kuvvetlendirmişlerdir.¹² Karadeniz'in kuzeyinden Gürcistan'a yerleşen Kıpçaklar bu dönemde Gürcülerin askeri kanadının neredeyse tamamını oluşturmalarının yanında zamanla farklı makamlar da elde ederek Gürcistan'da söz sahibi olmaya başlamışlardır.¹³ Özellikle Kraliçe Tamara döneminde gerçekleştirilen II. Kıpçak Göçü Gürcülerin iyice güçlenmelerini sağlar. Bizans'ın varisi olan Aleksius ve David Komnen'i İstanbul'daki haçlı baskısından kaçırarak Gürcistan'a getiren Kraliçe Tamara, İstanbul'a akın yapmak üzere yola çıkar. Doğu Karadeniz boyunca ilerleyen Gürcü ordusu hiç zorlanmadan Trabzon'u alır.¹⁴ Böylece Komnenlerin Trabzon Devleti 1204 yılında kurulmuştur. Trabzon'dan itibaren ilerleyişine devam eden David, Samsun ve Sinop'tan geçerek Karadeniz Ereğlisi sahiline kadar olan bölgeye de egemen olmuş ancak ilerleyişi Bizans'ın bir diğer varisi Feodor Laskar tarafından durdurulmuştur. Tamara'nın İstanbul hayali bozulurken, Bizans'ın varisi konumundaki Trabzon Devleti ile yetinmek zorunda kalmıştır. Gürcü ordularının sahil boyunca Samsun ve Sinop'a kadar ilerlemeleri ve hakimiyet kurmaları Kıpçak Türkleri'nin bölgeye yayılması açısından da ayrı bir önem taşır. Ayrıca Kıpçak Türkleri Trabzon ve civarında askeri bakımdan önemli yerlere aileleriyle birlikte yerleştirilirken, Trabzon Devleti içerisinde de önemli görevler yapmışlardır.¹⁵ Trabzon Devleti'nin Gürcü Kralı'na bağlılığı devam ederken bir süre sonra etrafında Türk beylikleri oluşmaya başlayacak ve bu beylikler güçlenecektir. Trabzon Devleti'nin etrafını kuşatan Türk beylikleri baskılarını arttırdıkça şehirde huzursuzluklar hakim olmaya başlamıştır. 1300'lü yıllara gelindiğinde sürekli yaşanan olaylar, ani baskınlar gibi hadiseler Trabzon Devleti'ni iyice bunaltmıştır.¹⁶ “Trabzon'un içerisindeki huzursuzluklar güçleniyordu. Hâkimiyet yeteneği olmayan Mihail'in bahtından her beş adamdan birisini öldüren veba salgını 1347 yılında imparatorluğu kaplar. Trabzon üzerindeki bela deprem ile tamamlandı. Deprem sonrasında birçok yer harabeye dönüştü. Arsiniya'dan

¹² Tellioğlu, 2004.

¹³ Bilgin, 1998; Kafesoğlu, 1998.

¹⁴ Finlay, 1851; Hahanov, 2004.

¹⁵ Mehmet Bilgin, Doğu Karadeniz, Tarih Kültür İnsan, 2000, s.89.

¹⁶ Sümer, 1992-A; Demir, 2005; Yediyıldız, 2005.

Erzurum'a kadar olan araziye ellerine geçiren Türkmenler imparatorluğu talan ediyorlardı. Batı Gürcistan'da ise Gurieli kendi bağımsızlığını ilan etti.” (Hahanov, 2004, 36 – 37). Etrafı Hacıemiroğulları Beyliği, Taceddinoğulları Beyliği ve Akkoyunlular ile çevrelenen Trabzon Devleti'nin kötü gidişine bir de Gürcülerin iç işlerine karışması eklendi ve çıkış yolu olarak III. Aleksius Türkmen Beyleri ve Gürcü Kralı ile nikah ittifakları yaptı. Bu sırada Lazlarda bulunduğu bölgede çok güçlenmiş olup ticaretle uğraşıyorlardı. Bir diğer taraftan da Hacıemiroğulları Beyliği'ni oluşturan Çepni Türkleri bölgenin batısında tek güç konumuna gelmekte idi.¹⁷ Çepniler'in ilerlemeleri ve Trabzon'a saldırıları bitmek tükenmek bilmedi. Giresun şehir merkezi dahil olmak üzere Görele ve Tirebolu'ya da egemen olan Çepniler Harşit Çayı boyunca yerleştiler.¹⁸ Bu sırada Osmanlı Beyliği Anadolu'da iyice güçlenmiş, İstanbul'u kuşatmış ancak başarısız olmuştur. Bir başka Türk hükümdarının Timur Devleti ile Ankara Savaşı'nı yapan ve savaşı kaybetmesinin ardından sorunlu yıllar yaşayan Osmanlı kendini toparlamış ve Bizans'a yeniden kafa tutmaya başlamıştır. 1453 tarihine gelindiğinde ise II. Mehmet İstanbul'u almış ve Bizans İmparatorluğu'na son vermiştir. Bu olayın Trabzon'a ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ne olan etkisi çok büyüktür. Türkmenlerin ilerlemelerini durduramayan Trabzon Devleti'ne tek destek Bizans'tan sağlanmaya çalışılmaktadır. Onun da ortadan kalkmasıyla artık Trabzon Devleti sahipsiz kalmıştır. Anadolu'da Türk Birliği'ni sağlamak ve Hristiyanlığın son kalesini yıkmak isteyen II. Mehmet Trabzon'a sefere çıkmıştır.¹⁹ Bölgeye yaklaşık olarak Osmanlı'dan 100 yıl önce yerleşen ve Trabzon çevresini çok iyi tanıyan Çepniler Osmanlı ordularına yardım etmişlerdir.²⁰ Osmanlı orduları Trabzon'u almış ve artık bölge için çok farklı bir dönem başlamıştır. Osmanlı ordularına yön gösteren ve Trabzon'un alınmasında ordulara rehberlik eden Çepnilere Osmanlı tarafından tımarlar verilmiştir.²¹ Trabzon'un da Türklerin eline geçmesiyle bölgede hakimiyet sağlanmıştır. Özellikle Trabzon ve civarına Türk nüfus yerleştirilmiş ve Osmanlı'nın iskan politikaları uygulanmıştır.²² Bu dönem bölgenin etnik yapısının karıştığı dönemlerden biri

¹⁷ Bryer – Winfield, 1985; Sümer, 1992-A; Tellioglu, 2004; Demir, 2005; Albayrak, 2003; Yediyıldız, 2005.

¹⁸ Bryer – Winfield, 1985; Demir, 2005; Yüksel, 2003.

¹⁹ İnan, 1998.

²⁰ İnan, 2001; Bryer-Winfield, 1985.

²¹ Sümer, 1992-A; Sümer, 1992-B; Çelik, 1998; Albayrak, 2003; Yüksel, 2003.

²² Yüksel, 2003.

olmuştur. Osmanlı'nın nüfus politikasının ardından bölgede idari yapılanmada çok fazla değişikliğe gidilmeden istikrar yakalanmaya çalışılmıştır. Daha sonra bölgede Lazların ve Çepnilerin iyice güçlendiği ve ön plana çıktığı görülmektedir. Trabzon'un Doğu ve Güney-doğusundaki dağlara Laz Dağları, Batı ve Güney-batısındaki dağlara Çepni Dağları adı verilmiştir.²³ Özellikle tımar sahibi olup vergi toplayarak güçlenen Çepni Beyleri ile ticaretle zenginleşen, başına buyruk yaşamayı seven Laz Beyleri arasında çekişme artmıştır. Nitekim küçük bir iç savaş niteliğindeki çatışmalar bazen alevlenmiş Trabzon'da valileri değiştirecek kadar büyük seviyelere çıkmıştır.²⁴ Bölgede derebeylik dönemi olarak geçirilen bu dönemde toplu hareketler olmuş Çepni çeteleri, Laz çetelerini bastırarak Trabzon'un doğusuna yerleşmişlerdir.²⁵ “1789'da Rusya ile başlayan savaş nedeniyle Kafkasya cephesine Doğu Karadeniz'den asker gönderilmesine dair bir mühimme kaydında yaklaşık 40 kadar âyan ailesinin adları ve bu ailelere mensup önde gelenlerin isimleri yer almaktadır.” (Yüksel, 2005: 44). Hem Laz hem de Çepni âyan aileleri günümüzde de varlıklarını sürdürmekle beraber eski güçlerinde değildirler. 1800'lü yıllar özellikle Trabzon limanının tarihteki en parlak dönemlerinden birini yaşamasıyla beraber bölge nüfusunun artmasına ve sonucunda üretim – tüketim faaliyetlerinin de yükselmesine neden olmuştur. Bu yıllarda Trabzon'da bir çok ülke konsolosluklarını kurarak faal duruma geçirmiştir. Şehir ekonomisinin hareketlenmesi köylerdeki fakirliği arttırmakta köylünün mahsülünün değerini düşürmekteydi. “1868'den 1973'e kadar Trabzon'da ikamet eden İngiliz konsolosu William Palgrave, Trabzon civarındaki köylülerin sefil durumlarını şöyle anlatıyordu:

Yerlilerin nerdeyse hepsi, son derece fakirdi. Köylünün mısır ve kenevir ektiği ve bahçe tarımı yaptığı alan, ancak kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyordu; mısır tarlası ve bahçe tarımı temel besin maddelerini, kenevir ise giyecek ihtiyaçlarını karşılıyordu.” (Meeker, 2005: 112). “Oldukça az gelir getiren bahçe ve ahır işlerinin alternatifi, piyasaya yönelik tarım ve işgücü göçüydü, fakat bu işler de yeteri kadar gelir getirmiyordu. Köylülerin piyasaya yönelik işlerle uğraşmaları, yöredeki temel ihtiyaç maddesi üretiminin azalmasına neden oluyordu ve dolayısıyla

²³ Goloğlu, 2000; Şevket, 2001.

²⁴ Goloğlu, 2000.

²⁵ Sümer, 1992-A; Yüksel, 2003; Akat, 2006.

dışsal ekonomik ve siyasi koşullara bağımlılığı arttırıyordu. Nüfus yoğunluğu arttıkça, köylüler memleketlerinin dışındaki olanaklarla ve fırsatlarla daha fazla ilgileniyordu. Bu nedenle, doğu kıyısı her türlü fırsatı değerlendirmeye hevesli erkekler deposu görünümündeydi. İmparatorluk projesinin belirli bir kriz noktasında, Osmanlı devlet görevlileri bu gerçeğe dikkatlerini yöneltmişlerdi.” (Meeker, 2005: 112). 1900’lerin başından itibaren sürekli bir savaş ortamı yeniden Doğu Karadeniz’de baş göstermekte, bölgenin erkekleri Osmanlı’nın savaştığı tüm cephelerde çarpışmışlardır. Özellikle I. Dünya Savaşı’nın Doğu Karadeniz’i de içine alan genişliği ve bölgedeki Rus işgali bölge insanını zorunlu göçe tabi kılmıştır. Rusların geri çekilmesiyle işgal sona ererken bu kez de Rum ve Ermeni çetelerinin ayaklanmaları ve faaliyetleri savaş ortamını sürdürmüştür.²⁶ Rum ve Ermeni çetelerine karşı mücadele etmek için bölge halkı tarafından 10 Şubat 1919’da “Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti” kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı’nın ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde bölge halkı ayrılarak gayri Müslimler mübadele ile başta Yunanistan olmak üzere çeşitli yerlere gönderilmişlerdir. Bölgede Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında oluşan enkazı ayağa kaldırmak adına yoğun çalışmalar yürütülmüş, köylü yeniden tarıma teşvik edilerek mahsül değerli hale getirilmiştir. Liman şehirleri onarılarak ticari hayatın canlı tutulması sağlanmıştır. Bu dönemde kültürel açıdan da şehir merkezleri faalleştirilmiştir. Tiyatro ve müzik toplulukları, sinemalar, okulların çeşitli sosyal aktivite kolları, spor ön plana çıkmıştır. 50’li ve 70’li yıllarda yoğun göç dalgaları yaşanmış ve bölge insanı gerek okumak için, gerekse ekonomik şartlardan dolayı toprağını terk etmeye başlamıştır. Günümüzde en çok göç veren yerleşim alanlarından biri olan Doğu Karadeniz Bölgesi’nde köyler her geçen gün boşalmakta, şehir merkezleri köylüleşmekte, şehirliler de başta İstanbul olmak üzere daha büyük şehirlere yerleşmektedir.

3.2 Doğu Karadeniz Bölgesi’nde Topluluklar

Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yaşamış veya yaşayan onlarca topluluk olduğundan ve bunların bölge kültürünü dolaylı veya dolaysız olarak etkilendiğinden bahsedilmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki bu toplulukların antik dönemden bugüne dek

²⁶ Çapa, 2001; Yüksel, 2008.

belirlenmeye çalışılacağı bu bölümde, günümüzü direkt olarak etkileyenler ayrıntılandırılacaktır. Antik dönemden bugüne bölgeye gelen, bölgeden geçen veya bölgeye yerleşen kısaca bölgeyle ilişki kurmuş olan toplulukların kültürel yapının şekillenmesinde olan etkilerinin ve müziğe yansımalarının tesbit edilebilmesi bu araştırma için çok önemlidir. Böylece “kök” kavramının değişim süreci içerisinde ne kadar küçük bir dilimi teşkil ettiği daha iyi anlaşılacak, kökten ziyade bu toplulukların da geçirdiği değişimlerle beraber, (b)âğsal düşünce içinde belirtilen eyleyenlerin kurmuş oldukları ağlarla olan ilişkileri kuvvetlenecektir.

Antik dönemden günümüze dek Hititler, Kaşkalar, Luviler, Amazonlar, İskitler, Fenikeliler, Asurlular, Lidyalılar, Miletliler, Medler, Persler, Kimmerler, Kolhlar, Mossinikler, Marlar, Khalybler, Tibarenler, Khaldlar, Taokhlar, Makronlar, Driller, Masklar, Lazlar, Gürcüler, Abhazlar, Çerkezler, Çepniler, Kıpçaklar, Afşarlar, Peçenekler, Uzlar, Avarlar, Ermeniler, Araplar, Arnavutlar, Macarlar, Bulgarlar, Hemşinliler... gibi birçok topluluk bölgede varlık göstermişlerdir. Bu küçükü büyüklü topluluklar belli başlı tezlerin etrafında oluşturulan gruplar dahilinde ele alınarak Türk – Gürcü – Laz – Ermeni – Rum gibi başlıklar altında toplanmaktadır. Büyük balığın küçük balığı yemesi misali gibi bazı toplulukların diğerlerini kendi içinde eritmesi vb. gibi hadiseler bölgede gerçekleşmiştir. Buna göre bölgede ilk eritme faaliyetleri Miletliler tarafından koloni şehirlerinin kurulmasıyla baş göstermiştir. Miletlilerin sömürge şehirleri ve civarında ticaret dili Yunanca olmuş ve bu dönem burda yaşayan toplulukların dilleri kaybolmuştur veya büyük zarar görmüştür.²⁷ İkinci büyük eritme hareketi Romalılar döneminde din konusunda uygulanmaya başlanmış ve çevre halkların istila ve saldırılarına karşı siyasi birliğin sağlanabilmesi için Hristiyanlık yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.²⁸ Hristiyanlığın yayılması bölgede 300 – 400 yıl civarında sürmüş ve bölgedeki toplulukların inanç sistemi büyük ölçüde değiştirilmiştir. Dili ve dini değiştirilerek bu potada eritilen yerli halklar Rum adı altında bölgede yaşamaya başlamışlardır. Türklerin bölgeye gelmesiyle nüfus yapısında büyük değişimler oluşurken, bölgeye gelen Hristiyan Türkler ile Müslüman Türkler arasında bir ayrıma gidilmiştir. Bölgede Müslimler ve gayri – Müslimler farkı koyulurken, gayri – Müslimlerin birçoğu yine Rum ve bazıları da Ermeni potasında erimiştir. Bazı gayri – Müslimler de

²⁷ Albayrak, 2003.

²⁸ Bilgin, 2000; Şevket, 2001; Tellioğlu, 2004.

İslamlaştırılmışlardır. Bölgeye Horasan'dan gelen Çepniler, geldiklerinde Alevi bir toplulukken daha sonra Sünnileştirilmişlerdir.²⁹ Bu gibi etkenler Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki kültür çeşitliliğini yukarıda belirttiğimiz birkaç topluluğun etrafında toplarken, aslında bu çeşitliliğin kökeninde sadece bunların olmadığını görebilmemizi de sağlamaktadır. Bu topluluklardan sadece Lazlar eritme yoluyla değil de kendini koruma yoluyla günümüzde hala ayakta kalmayı başaramış ve dillerini koruyabilmişlerdir. Ancak Laz toplumu da çevre etkileriyle din değiştirmek durumunda kalmıştır.³⁰ Önceleri çok tanrılı dinlere inanan, içlerinde Pagan, Mazdek inancına sahip olan Lazlar, sonra Hristiyan olmuş ve son olarak da İslam dinine geçmişlerdir.³¹ Bu durumda bölge kültürünü direkt etkileyen ve günümüzde de bu kültür üzerinde söz sahibi olmak için ortaya birçok tezler öne süren toplulukları inceleyerek bölgede eritilen ve kökleri değişime uğramış olan topluluklara da bu başlıklar altında yer verilecektir.

3.2.1 Türkler

Bölgeyi etkileyen Türk topluluklarının yalnızca Malazgirt Savaşı'nın sonrasında bölgeye gelenler ve Osmanlı'nın Trabzon'u fethinden sonra yerleşenler olmadığını belirterek konuya giriş yapılması uygun olacaktır. Türklerin bölgeyle münasebetleri Malazgirt Savaşı'nın öncesinde başlamıştır ve yerli halklardan da bazılarının Türk kökenli oldukları gibi tezler günümüzde hala tartışılmaktadır.³² Uz, Peçenek, Avar gibi Türk topluluklarının göç yolu üzerinde bulunan bölgeye sızıntı yaptıkları sanılmaktadır. Malazgirt Savaşı'nın sonrasında bölgede iki büyük Türk hareketi olmuştur. Bunların ilki Trabzon Devleti'nin kurulmasında da rol oynayan Gürcülerin paralı askerleri olarak buralara gelen ve Şavşat, Borçka civarlarından Samsun – Sinop kıyılarına kadar yerleşen Hristiyan Kıpçak Türkleridir. İkincisi ise ilk kez 1277 yılında Sinop'ta görülen ve buradan sürekli doğuya doğru hareket ederek Osmanlı bölgeye gelmeden yaklaşık 100 yıl önce bölgede Trabzon sınırına teşkil edecek şekilde Harşit çayı ve vadisi boyunca yerleşen Çepniler'dir. Daha sonra bu

²⁹ Şevket, 2001; Yüksel, 2003; Gülay, 2001; Gökdağ-Tekin, 1998; Yalçın-Uysar-Dikeroğlu, 2005; Akat, 2006.

³⁰ Hahanov, 2004; Şevket, 20001; Vanilişi-Tandilava, 2005.

³¹ Vanilişi-Tandilava, 2005.

³² Tellioğlu, 2004; Albayrak, 2003.

Çepniler Lazlarla olan mücadeleleriyle birlikte Trabzon'un doğusuna da yerleşerek bölgenin Türkleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.³³

3.2.1.1 Kıpçaklar

Orta Asya'dan gelerek XI. yüzyılın başlarından itibaren Karadeniz'in kuzey bozkırlarında görülmeye başlayan Kıpçaklar, diğer Türk boylarıyla birlikte tüm kuzey bozkırlarına yayılmışlardır. Kıpçaklar Rus kaynaklarında Polovets, Bizans kaynaklarında Kuman, Ermeni kaynaklarında Khartes ve Alman kaynaklarında Falben olarak geçmektedir. "Kumanlara bu kadar çok ad verilmesi, onların antropolojik özellikleri ile ilgilidir. Rusça, Almanca ve Ermenice bu kavme verilen adın manası, "açık sarı" ve "saman renginde olan sarı saç" ı ifade etmektedir. (Tellioğlu, 2004, 119). Kıpçaklar Bizans, Macaristan, Bulgaristan, Romanya, Rusya, Gürcistan, Kırım, Ermenistan ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nde önemli roller üstlenmişlerdir. Bu durum Kıpçakları incelerken bu bağları ortaya koymayı zorunlu kılmaktadır. "A. Gargavets'e göre Ukrayna'da bulunan Ermenilerin Türkçe konuşanları XI. yüzyılın ortalarında Hristiyanlığı kabul eden ve yabancı isimler alan putperest Kıpçak halkıdır. Kıpçaklar, Gregoryan Hristiyanlığı kabul ettiler ve Ermenilerle karıştılar. Gargavets'e göre Urumlar da Putperest Kıpçaklardandır. Bunlar XI. yüzyılın ortalarında Hristiyanlığı kabul etmişler ve Grekçe isimler alıp, Bizans İmparatorluğu'nun vatandaşlığını ve himayesini de kabul etmişlerdi. Diğer bir grup ise Hazarlarla birleşerek Yahudiliği kabul ettiler. Kalan Kıpçaklar ise Müslümanlığı kabul ederek Kırım Tatarlarıyla karıştılar." (Altınkaynak, 2006, 10 – 11). Bu hadiseler Kıpçakların Karadenizin kuzeyindeki karışımını bizlere göstermektedir. Ancak Kıpçaklardaki karışım bununla sınırlı kalmayacaktır. Rus baskısından bunalan Kıpçaklar Gürcülerin teklifine hayır diyemeyecek ve Hristiyan Türkler olarak Gürcü ordusunda yer alacaklardır. Gürcüler ise Kumanların sayesinde çok kısa bir sürede topraklarını birkaç katı kadar büyötmeyi başaracaktır.³⁴ Doğu Karadeniz'e yerleştirilen Kumanlar, Kraliçe Tamara'nın Trabzon Devleti'ni kurmasında önemli katkı sağlamış ve bu bölgeye aileleriyle birlikte yerleşmişlerdir. Diğer taraftan Karadenizin kuzey bozkırlarında batıya doğru ilerleyen Kıpçaklar ise Macaristan ve Romanya bölgelerine geçmişlerdir. Macarların isteği doğrultusunda

³³ Bryer-Winfield, 1985; Sümer, 1992-A; Goloğlu, 2000; Şevket, 2001; Yüksel, 2003.

³⁴ Mehmet Bilgin, Doğu Karadeniz Tarih – Kültür - İnsan, 2000, s. 85 – 86.

Katolik Hristiyanlığı kabul edenler Macarlaşmış, Ortodoksluğu kabul edenler ise Rumenleşmiştir.³⁵ Doğu Karadeniz’de yerleşik olarak yaşamaya başlayan Kıpçaklar ile diğer bölgelere yerleşerek din değiştiren Kıpçaklar arasında bağlar mevcuttur.³⁶ Günümüze ulaşmadan eriyerek yok olan bu topluluk bölge kültürünü ve müziğini direkt olarak etkilemesi açısından çok önemlidir. Bu etkiler bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

3.2.1.2 Çepniler

Çepniler ilk olarak Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lügati’t Türk adlı eserinde geçer ve buna göre Oğuzlar’ın yirmi iki bölümünden yirmi birincisidir. Reşidüddin Fazlullah’ın gösterdiği Oğuz Boyları’nda da Çepni, Üçokların Gökhanogulları kolunun 4. sü olarak gösterilir. Çepniler Malazgirt Savaşı’nın ardından Horasan bölgesinden gelerek Anadolu’ya dağılmışlardır. Anadolu’da Bektaşilerin ilk müridlerinden olan Çepniler birçok bölgeye yayılmışlardır. Doğu Karadeniz Bölgesi’ne yerleşen Çepniler, ilk olarak 1277 yılında Sinop’ta görülmüş ve daha sonra Ordu bölgesinde Hacıemiroğulları Beyliği’ni kurmuşlardır. Hacıemiroğulları Beyliği Trabzon Devleti ile münasebetlere girmiş ve Trabzon Devleti’nin çarşı pazar yerlerini yağmalayacak kadar güçlü bir konuma gelmiştir. Giresun, Tirebolu, Görele sahili boyunca doğuya ilerleyen Çepniler Harşit Çayı ve vadisi boyunca da yukarıya doğru bir yerleşime sahip olmuşlardır. Trabzon Devleti Çepnilerin baskısından bunalınca onlarla nikah ittifakı yapmış ancak savaşları durduramamıştır. Çepniler Osmanlı Bölgeye gelene dek Trabzon Devleti sınırlarında yaşayan Kıpçak Türkleri’yle ilişki içinde olmuşlardır. Osmanlı’nın bölgeye fethine katkıda bulunan Çepniler, fetihten sonra Osmanlı tarafından ödüllendirilmiş ve tımar sahibi olmuşlardır.³⁷ Çepniler sahip oldukları tımarlar ve topladıkları vergilerle zenginleşmiştir ve bu vergileri toplayan kişiler önderliğinde ağalar, beyler ortaya çıkmıştır. Derebeylik düzeni Çepniler içerisinde yerleşmiştir. Daha sonra derebeylerinin Sünnileşmesi ile birlikte Sünnileşen Çepniler bu dönemde Lazlarla olan çatışmalar sonucunda Trabzon’un doğusuna da yerleşmiş ve bölgenin Türkleşmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Trabzon’un doğusundaki Çepniler bu bölge içerisinde eriyip Çepniliklerini kaybederken, Trabzon’un batısındaki Ağasar-

³⁵ Mehmet Bilgin, a.g.e., s. 84.

³⁶ Akat, 2006, s.15 – 27.

³⁷ Sümer, 1992a.

Şalpazarı, Görele, Eynesil ve Tirebolu’da bulunan Çepniler günümüzde hala varlıklarını sürdürmektedirler.

3.2.2 Rumlar

Bölgede varolan topluluklar içerisinde belki de en karmaşık olanı Rumlardır. Truva Savaşı’ndan sonra Çanakkale Boğazı’nın karşı tarafına geçen Yunanlıların, denizcilik yaparak ticaret ile uğraştıkları ve bölgeye M.Ö. 756 yılında Miletli kolonizatörlerin geldikleri bilinmektedir. Koloni şehirlerini Karadeniz kıyılarına kurarak ilerleyen Miletliler, Doğu Karadeniz’de ve hatta çok zengin maden yataklarına sahip olan Kolhis’te koloniler kurmuşlardır. Ksenophon’un İran istikametinden bir savaş sonrası dönüşü esnasında gördüklerini M.Ö. 401 yılında Anabasis adlı kitabında anlatması sonucu bilgi sahibi olabildiğimiz bölgede ise bir Hellen hakimiyetinden söz etmek zordur.³⁸ Buna göre bölgede koloni şehirleri kalelerin içindeki küçük alanlarla sınırlı kalmıştır ve etraflarında yerli halklar yaşamaktadır. Bu yerli halklar Ksenophon’un anlattığı Onbinlerin Geçiş hadisesinde Yunan ordusuna iyi davranmamışlardır ve onlarla savaşmışlardır. Ksenophon bu yüzden olsa gerek soydaşlarının sömürdüğü bu topluluklara barbar demiştir.³⁹ Daha sonra bu toplulukları biraz sindirebilmek ve bölgedeki ticaretin daha güvenli bir şekilde daha geniş kitlelere ulaştırılması hedeflenmiş olmalıdır ki bölgede zamanla ticaret dili Yunanca olmuştur.⁴⁰ Ticaret dilinin Yunanca olmasıyla bölgede yerli halklar kendi dillerinin yanısıra Yunanca’yı öğrenmek zorunda kalmıştır ve bir çoğu da kendi dilinden zamanla vazgeçerek sadece Yunanca konuşmaya başlamış, ticaret dili olarak yaygınlaşan Yunanca’yı anadili olarak konuşmaya başlamıştır. Bunun ardından dil sayesinde Rum ögesi bölgede güçlenmiştir. M.S. 3. yüzyılda Trabzon üzerine yapılan saldırılar ve tehditler bitmek bilmeyince ve şehir baştanbaşa bu saldırılarda harap edilince, Trabzon ve çevresindeki halklar misyonerlerle tanışmışlardır.⁴¹ Putperest olan yerli halklar zamanla Hristiyanlaştırılarak siyasi birlik sağlanmıştır. Rum egemenliği ve nüfusu arttıkça bölgedeki yerli halkların etkileri de bu denli azalmıştır. Rumların bu eritme hareketlerinin ardından bölgeye dışardan gelen Hristiyan kitleler olmuştur. (Kıpçaklar gibi). Bölgede 1204 yılında

³⁸ Zehiroğlu, 2000.

³⁹ Üçüncüoğlu, 2009.

⁴⁰ Albayrak, 2003; Üçüncüoğlu, 2009.

⁴¹ Şevket, 2001.

kurulan Trabzon Devleti kayıtlara Rum İmparatorluğu olarak geçirilmiş ancak askerleri ve yöneticileri Kıpçak Türkleri'nden oluşan kimseler tarafından kurulmuştur.⁴² Kıpçakların Hristiyan olmaları ve bu devletin kademelerinde çalışmaları onların da Rum olarak erimelerine yol açmıştır. Nitekim Osmanlı'nın da bölgeye geldikten sonra uyguladığı politikalar aynı düzlemde olunca Türkçe konuşmasına rağmen Hristiyanlığından dolayı Rum sayılan topluluklar olmuştur ve Kıpçaklar Rumlaşarak tarihten silinmişlerdir. Bunun sonucunda da Türkçe konuşan Rumlar ve Rumca Konuşan Türkler gibi yapılar oluşmuştur.⁴³ Rum topluluğu iyice karışmakla birlikte içinde birçok Türk unsuru da taşımaya başlamıştır. Daha sonra Osmanlı egemenliğine giren bölgede, Laz çeteleri ve Çepni çeteleri ön plana çıkınca Rumlar göz önünden kaybolmuşlar yani daha çok Osmanlı egemenliğinin zayıfladığı bölgelerde hakimiyet kurmaya çalışmışlardır. Nüfus yapıları da incelendiğinde siyasi otoritenin zayıf olduğu yerlerde özellikle de yüksek kesimlerde Rumların sayılarının arttığı gözlemlenmiştir. Rumların bir kısmı İslamlaşırken, bir kısmı müslüman gibi görünmüş ancak gizli Hristiyanlar olarak yaşamışlardır.⁴⁴ Bu da Rum toplumunun içinde bir değişim yaşanmasını sağlamıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde çeteler kurmuşlar ve bölgede huzursuzluklar yaratmışlardır.⁴⁵ Özellikle Rus işgalinin sona ermesinin ardından bölge halkı bu çetelerle mücadeleye devam etmek zorunda kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının sonucunda Yunanistan'la imzalanan mübadele anlaşması ile bölgedeki Rumlar Anadolu'daki diğerleri gibi Yunanistan'a gönderilmişlerdir. Bölgede yaşadıkları kökten sapma ve değişim o kadar açıktır ki bu topluluk Yunanistan'a götürüldüğünde Yunanlıların kendileri gibi olmadığını çok kısa zamanda anlamış, Yunanlılar da onları dışlamıştır. Bu olaylar sonucunda Doğu Karadeniz Bölgesi'nin bu insanları ait oldukları topraklardan çok dramatik bir biçimde kopmuşlardır. Bölgenin kültürel dokusunu ve (b)ağları da etkileyen bu durum bölge için önemli bir kayıptır.

3.2.3 Lazlar

Lazlar Güney Kafkasya halklarından biridir. Kolhida Uygarlığı'nın günümüzdeki uzantısı olarak değerlendirilen bu topluluğun Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde

⁴² Tellioğlu, 2004; Hahanov 2004.

⁴³ Bryer – Winfield, 1985; Brendmeon, 1988; Shukurov, 1998.

⁴⁴ Yorgo Andreadis, Gizli Din Taşıyanlar, 1997.

⁴⁵ Çapa, 2001; Andreadis, 1997.

kalan kısmı Rize'nin Pazar ile Hopa ilçeleri arasında yaşamaktadır.⁴⁶ “Kolhetiler M.Ö.12 ve 11. yüzyıllarda Abhaz, Migrel ve Lazların ortaklaşa Karadeniz'in doğu kıyılarında kurdukları bir devlet. Bu devletin halklarını oluşturan en büyük topluluk Lazlar olup, dönem kaynaklarında “Egrisili” olarak geçer.” (Albayrak, 2003, 155 – 156). “Kolheti adından ilk kez, M.Ö. 8. yüzyıla ait Urartu yazıtlarında bahsedilmektedir. Kolheti yönetim alanı, yaklaşık olarak, günümüz Gagra'sından başlamak üzere, Çoruh yatağına kadar olan bölgeyi kapsamaktaydı. Kolheti kültür alanının sınırları ise Trabzon'a kadar uzanmaktaydı.” (Albayrak, 2003, 152). “Tarih kitapları, Kolhida Krallığı'na Romalılar'ın son verdiğini bildiriyor. Daha sonra Bizans egemenliği başlıyor.” (Vanilişi – Tandilava, 2005, 6). “6. yüzyıl Bizans tarihçisi Prokopius, eskiden kullanılan Kolheti adının, Laz adıyla yer değiştirdiğini belirtirken; Prokopius'un genç çağdaşı olan Agathias'ta “çok eski çağlarda Lazlara Kolh” denildiğini yazmaktadır.” (Albayrak, 2003, 152). “M.S. 3. yüzyılda Lazika Krallığı kurulur. Bir dizi iktidar değişimi olur. Bir dizi krallık kurulur. Lazika Krallığı'nda yönetim Lazlar tarafından gerçekleşir. Lazika toprakları 5., 7. yüzyıl arasında Roma(Bizans) ile Pers(İran) gibi iki büyük devlet arasında çekişme alanı olur.” (Vanilişi – Tandilava, 2005, 6). Lazlar Trabzon ve çevresindeki halklara uygulanan din baskısından etkilenir ve M.S. 4. yüzyıl başlarından itibaren Hristiyanlaşmaya başlarlar. İran bölgesiyle münasebetlerin arttığı dönemlerde İran'daki Mazdeist inancı Lazlara öğretilmeye çalışılır. Lazlar Bizans ve Persler arasındaki gidip gelerek bölgedeki siyasi varlıklarını sürdürürler. Trabzon Devleti kurulurken Gürcü Kraliçesi Tamara bölgeden geçer, devletin kurulmasıyla onlara bağlı olurlar. Trabzon Devleti'nin sınırları böylece Batum'a kadar uzanır. 1461'de Osmanlı bölgeyi fethettiğinde ise Osmanlı egemenliği altına girerler. “Osmanlı bu bölgede yönetimi kurunca bölgeye Lazistan adını veriyor ve her biri ayrı ayrı derebeyleri tarafından yönetilen 11 idari bölge oluşturuyor. Laz derebeyleri padişaha asker ve vergi veriyor.” (Vanilişi – Tandilava, 2005, 7). Osmanlı'nın gelmesinden yaklaşık 200 yıl sonraları Lazlar İslam dinine geçmişlerdir. Lazların Osmanlı – Rus Savaşları'na yoğun bir katılımı mevcuttur. Bu olay Laz nüfusunun azalmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra bölgede çok güçlenen Laz derebeyleri de kurdukları çetelerle birlikte Çepni beylerinin çeteleriyle mücadele içine girmişlerdir. Çepni Beylerinin galibiyetiyle biten bu mücadeleler sonucunda Lazlar bugünkü bölgelerine

⁴⁶ Özgün, 2000; Koçiva, 1999; Hann, 1999; Vanilişi-Tandilava, 2005.

çekilmişlerdir. İdari yapı olarak Lazistan vilayeti olarak 1925 yılına kadar yaşayan Lazlar, ilk TBMM Lazistan milletvekillerince temsil edilmişlerdir. Ancak daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin idari yapıyı değiştirmesiyle bugünkü görünümünü almıştı⁸br. Lazlar, bölgede bir çok değişim yaşamalarına rağmen günümüze dek kimliklerini koruyarak gelebilen tek yerli halktır. Kültürel açıdan bakıldığında da kurmuş oldukları (b)ağlara sadece bölge içinde değil göçler sonucunda yeryüzünün bir çok alanında bağlı olanlar mevcuttur.

3.2.4 Gürcüler

Kafkas halklarından biri olan Gürcüler, tarihte ilk olarak Kolhis'in yönetiminde egemen olan parçalardan biri olarak görülmektedir. Daha sonra Kafkasya'da birçok küçük Gürcü devleti kurulmuştur. Bu devletlerden doğuda bulunanları M.Ö. 4. yüzyılda Kral Parnavaz etrafında birleşerek başkenti Mtsheta olan İberia ya da Kartlia Krallığı olarak bilinen devleti kurmuşlardır.⁴⁷ M.S. 337 yılında Hristiyanlığı kabul eden Gürcüler bu dönemlerde Bizans ve Pers İmparatorlukları arasındaki çatışmaya tanık olmuşlardır. 7. yüzyılda da Arap orduları Gürcistan'a girerek Tiflis'te bir emirlik kurmuşlardır. "Araplar ve Bizans'a karşı savaşan Gürcüler yavaş yavaş topraklarını geri aldılar. Eğrisi, Abhazya, Kaheti, Hereti, Tao-Klarceti gibi krallıklar ve prenslikler ortaya çıktı. Zamanla bu devletler arasındaki anlaşmazlıklar giderilerek doğu ve batı Gürcistan'ın büyük bölümünde birlik sağlandı." (Albayrak, 2003, 186). Bu birlikteliğin ardından III. Bagrat tarafından 975 yılında Sakartvelo Devleti kurulmuştur. IV. David zamanında 1122 yılında Tiflis'i Müslümanlardan geri almayı başarmışlardır. Selçuklularla mücadele içerisinde geçirdikleri bu dönemde Doğu Karadeniz Bölgesi'ne sıkça seferler düzenlemişlerdir. Kraliçe Tamara döneminde en parlak dönemlerini yaşayan Gürcüler 1202 yılında Türkiye Selçuklu Devleti Sultanı Rükneddin Süleyman Şah'ı bozguna uğratarak Erzurum'a kadar çekilmesini sağlamışlardır. "Türkiye Selçukluları ile Gürcüler arasındaki çekişmenin Türkler aleyhine sonuçlanması, Doğu Karadeniz bölgesindeki siyasi dengeleri yerinden oynatacaktır." (Tellioğlu, 2004, 102). 1204 yılında da Bizans tahtını ele geçirmek isteyen Tamara Kıpçak Türklerinden oluşan ordusuyla birlikte Trabzon'u alarak Karadeniz Ereğlisi'ne kadar yoluna devam etmiş ancak Bizans'ın diğer varisi Laskar'a yenilerek Samsun ve Sinop bölgesine çekilmek zorunda

⁴⁷ Albayrak, 2003.

kalmıştır. Gürcülerin bu hareketi ve Trabzon Devleti'nin başına Bizans'ın iki varisi David ve Aleksius'u getirmeleri bölgenin yalnızca siyasi değil bundan sonraki dönemlerinde de kültürel yapısını etkileyecektir. Trabzon'da Gürcülerin kurmuş oldukları bu devlet gerek ordularının Kıpçak Türkleri'nden olmaları, gerek Bizans'ın varisi olan İtalyan asıllı Komnen ailesi tarafından yönetilmesi ve yine idari teşkilatında Kıpçak Türkleri'nin bulunması gibi nedenlerle bölge kültürüne bir hareketlilik kazandırmıştır. Gürcülerin Trabzon Devleti'nin Osmanlı tarafından yıkılmasının ardından Osmanlılar'a bağlandığı fakat daha sonra Ruslar'ın egemenliği altında yaşadıkları görülmektedir. Bu süreç içerisinde Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yerleşim yerleri oluşturan Gürcüler özellikle Artvin, Ordu, Adapazarı bölgelerinde ve civarlarında yerleştikleri görülmektedir. Gürcüler 1991 yılında Sovyetler'den ayrılmış ve Gürcistan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır ve bu devlet günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti ile sınır oluşturmaktadır.

3.2.5 Ermeniler

Bu topluluğa Ermeni adını ilk olarak Persler vermişlerdir. Ermeniler kendilerine Hayk ve yaşadıkları bölgeye de Hayastan demektedirler. Hayastan Bölgesi Anadolu'dan İran'a geçiş bölgesidir ve Kafkasya'nın güneyindedir.⁴⁸ Ermeniler hakkındaki ilk bilgiler M.Ö. 6. yüzyılda Miletli Heknatai, M.Ö. 5. yüzyılda Herodot ve M.Ö. 401 yılında Ksenophon tarafından verilmektedir. Ermenilerin doğuya doğru kayan Hint-Avrupa kökenli Trako-Frik bir kavim oldukları sanılmaktadır. Ermenilerin yaşadıkları bölgeye geldikleri tarihin M.Ö. 7. yüzyıl olduğu kabul edilmekle birlikte bu tarihte Asurluların yıkılmış ve yerine bölgede Med egemenliğinin oluşmuş olduğu bilinmektedir. Medlerin ardından Pers egemenliğinde ve daha sonra da B. İskender'in egemenliğinde yaşayan Ermeniler M.S. 3. yüzyıla kadar Romalılar, Partlar ve Persler arasında süren hakimiyet mücadelelerinin arasında yaşam sürmeye çalışmışlardır.⁴⁹ 287 yılında III. Tridat Romalılar himayesinde Ermenistan Devleti'nin kralı olmuştur ve 301 yılında Part asıllı Aziz Grigor tarafından vaftiz edilmiştir. Böylece Hristiyanlık dünyada ilk kez devlet dini olarak ilan edilmiştir. 640 yılında Ermenilerin Arap ordularıyla anlaşarak Hazar Türkleri ile savaştıkları görülmektedir. Arap himayesi altına giren Ermeniler genel

⁴⁸ Gündüz, 2002.

⁴⁹ Arıcı, 2008.

valiler tarafından yönetilirken, Abbasiler döneminde de muhtariyet verilmiş ve “Ermeniyye” olarak tarihe geçmiştir. Selçuklular döneminde ise bölge Bizans-Türk çatışmaları arasında kalmıştır. II. Mehmet’in İstanbul’u almasıyla birlikte Ermenilere bir takım ayrıcalıklar tanıdığı bilinmektedir. Bu ayrıcalıklar sayesinde Anadolu’ya ve özellikle İstanbul’a Ermeni göçleri olmuştur. Kanuni döneminde İstanbul’daki Ermeni nüfusun 90.000 civarında olduğu kabul edilmektedir. Osmanlı tarafından “sadık ırk” adı verilen ve dinleriyle dillerine hiç karışılmayan, Osmanlı içerisinde birçok idari kademelere yükseltilen Ermeniler 1880 yılında Rusların teşvikleri sonucunda Sason’da ayaklanmışlardır. Ayaklanma Sultan Abdülhamit tarafından bastırılmıştır.⁵⁰ I. Dünya Savaşı’nda özellikle Fransızların kışkırtmaları sonucu çeteler kuran Ermeniler, cephe gerisindeki düzenin sağlanabilmesi ve masum insanların mal ve can güvenliklerinin korunabilmesi için Suriye ve Filistin bölgesine gönderilmişlerdir. Sinop ile Trabzon arasında yerleşen Ermenilerin I. Dünya Savaşı öncesi göç edenleri H. Acaryan adlı Ermeni yazar tarafından şu şekilde verilmektedir. “Trabzon’da 800 ev Ermeni, Değirmendere’den Yambol nehrine kadar Gavata ve Yomra’da 2.340 kişi, Sürmene’de 100 ev, Akçaabat’ta 4000 kişi, Samsun-Canik’te 2000 ev Ermeni” (Albayrak, 2003: 201). Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Ermeni yerleşimleri Osmanlı’nın resmi nüfus defterlerinde de görülebilmektedir. Buna göre 1895 yılına ait H.1313 Trabzon Vilayet Salnamesine göre “vilayetin toplam nüfusu 1.071.477 kişi olarak gösterilmiş ve bunun 869.727’sinin Müslüman, 157.212’sinin Rum, 42.349’unun Ermeni, 1.304’ünün Katolik, 880’inin Protestan ve 5’inin de Yahudi olduğu belirtilmiştir.” (Halaçoğlu, 2005: 50). Şunu da belirtmek gerekir ki bu tarihlerde Trabzon Vilayeti Osmanlı’nın nüfus yoğunluğu en çok olan bölgelerinden biri olmakla birlikte Samsun, Gümüşhane, Trabzon ve Lazistan sancaklarından ibarettir. Ermenilerin Doğu Karadeniz Bölgesi’nde özellikle Hemşin topluluğu üzerinde ürettikleri tezleri mevcuttur.⁵¹ Bunun yanı sıra Ermenilerin 1895 yılında Trabzon’da olaylar çıkarttıkları ve yargılandıkları bilinmektedir⁵².

⁵⁰ Gündüz, 2002.

⁵¹ Haçikyan, 1997.

⁵² Halaçoğlu, 2005.

3.3 Bölgede Yaşayan Toplulukların Müzik ile İlişkisi

Araştırmanın daha önceki bölümlerinde belirtilmiş olduğu gibi bölgenin tarihi incelendiğinde üzerinde yaşamış olan onlarca topluluk görülmektedir. Bu toplulukların her biri az veya çok bölge kültürünü ve dolayısıyla da bölge müziğini etkilemiştir. Bölgede yaşayan toplulukların asimilasyon süreci ve belli toplulukların potalarında erimeleri, toplulukların yer değiştirmeleri, aralarındaki çatışmaları ve göçleri de bu etkilenimde pay sahibi olmuştur. Dolayısıyla tarihten günümüze bu toplulukların bölgede yaşadıkları yerler, uğradıkları değişimler ve çevreleriyle olan ilişkiler değerlendirilerek daha önceki bölümlerde belirtilen bu unsurların bölge müziklerine olan etkileri bu bölümde incelenmeye çalışılacaktır.

İnsanlığın başlangıcıyla birlikte müziğin de varlığından söz etmeye başlayabiliriz. Bu sebeple bölge ile ilişkisi olan en eski insan topluluklarından günümüze dek değişerek oluşan bugünkü Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin izlerini bu toplulukların içinde de aramak gerekir. Bölge müziği hakkında ulaşabilen en eski ipuçlarına ve varsayımlara göre; bölgede yaşayan yerli halkların Hitit Müziği'nden veya Mezapotamya Müziği'nden etkilendikleri düşünülmektedir. Nitekim Anadolu'da, Eski Yunan'da ve Mısır'da aynı dönemde, aynı tip çalgılar görülmektedir. Ancak Hititlerin bölgede hakim olan Kaşkalar'dan dolayı etkin olamaması ve doğuya doğru yayılamaması, bölgedeki yerli halkların da Mezapotamya'dan değil de Kafkaslardan gelip yerleşen halklar olduklarının sanılması bu düşüncenin olabilirliğini zayıflatmaktadır. Antik Yunan kültürünün Miletli'lerin koloni kurmalarıyla birlikte bölgede etkin oldukları düşünülebilir; fakat bu durumda da Miletli'lerin bu dönemde sadece bir ticaret tesisi kurdukları ve yerli halklarla alışveriş yaptıkları, buraya etki edebilecek çoğunlukta yerleşmedikleri görülmektedir. Buna bağlı olarak, İranlı devlet adamlarının yönettiği, yerli halklardan oluşan ve Anadolu'nun milli devleti olarak görülen Pontus Krallığı'nın bölge müziğini etkilediği düşünülebilir.

Daha sonraki dönem ise yerli halkların ticaret dili olan Yunanca ile asimile edilmeye başladığı dönemdir. Bölgedeki yerli halkların etkinliğini kaybetmesi, bölgede yaşanan telaş ve istilalarla gelen kaos bölgeye bu dönemde kültürel açıdan bir yıkım getirmiştir. Ardından gelen Romalılar Dönemi'nde Hristiyanlık dininin yaygınlaşması için misyonerler bölgede gezinmeye başlamıştır ve sonucunda bütün yerli halklar din değiştirerek bölgede egemen gücün çatısı altına girmişlerdir. Bu

dönem yerli halkların tamamen eritildiği dönemdir. Bu dönemde Hristiyanlığın yayılmasında misyonerlerin müziği kullanıp kullanmadığı veya bu bölgede inşaa edilen kiliselerde müzik icra edilip edilmediği bilinmemektedir. Bizans Dönemi'nde ise fazla bir değişiklik olmamakla birlikte eritme süreci devam etmiştir. Yine aynı dönemde İran ile Bizans arasında çekişmeye sahne olan ve Hristiyanlığı geç kabul eden Lazların durumu da muğlaktır. Bunun ardından bölgeye Araplar'ın geldiği ve kısa süreli Bizans-Arap mücadelelerinin olduğu bilinmektedir. Elimizde bölge müziğiyle ilgili yol gösterici veya anlatıcı hiçbir kaynak olmamakla birlikte, farklı coğrafyaların müzik kültürlerine baktığımızda, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki çalgıların bir kısmının bu dönemde kullanıldığı, fakat kemençe gibi karakteristik özellik taşıyan bir çalgının bu dönemlerde halen varlığının olmadığı anlaşılmaktadır. Yaylı çalgıların yeryüzündeki kullanılışı ve gelişimi ile ilgili yapılan çalışmalar henüz bu dönemde yaylı çalgıların kullanılmaya başlanmadığını ve bu tür çalgıların Anadolu'ya daha sonra geldiğini göstermektedir. Bu dönemde bölgede görülebilecek çalgılar, kaval, santur, çifte, tulum gibi nefesli ve telli çalgılardır.

Bölgeye keşif seferleri düzenleyen Türk öncü birliklerinin ve Malazgirt Savaşı (1071)'nin ardından Anadolu Türklere açılmıştır. Türkler özellikle Doğu Karadeniz Bölgesi'nin kıyı kesimi haricindeki dağlık arazide egemen olmuştur. Bu dönemde şehir merkezlerindeki kaleler içinde kalan Hristiyan yerleşimler ve kaleler dışındaki Türk yerleşimlerinden oluşan bir modelin varlığı tarihçilerce belirtilmektedir. Buna göre Türk kültürü bölgenin şehir merkezleri haricindeki kısımlarında yerleşmeye başlamıştır. Buna Türklerin Orta Asya'da kullandıkları çalgılar ve müzikler de dahildir. Bundan sonra bölgede Gürcü etkinliği görülmektedir ve Selçuklularla Gürcüler arasında ilişkiler mevcuttur. Bu dönemde Gürcü Ordusu'nu Kıpçak Türkleri'nin oluşturması ve Gürcistan devlet yönetiminde Kıpçaklar'ın belli makamlara sahip olması bölgede Hristiyan Türk kültürünün oluşmasını sağlamıştır. Kıpçaklar bölge için son derece önemlidir ve gerek bölge müziğine olan etkileri ve gerekse bugünkü bölge halk musikisinin temel ayağını oluştururlar. Kıpçaklar Karadeniz havzasının Macaristan, Makedonya, Trakya, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya, Kırım, Gürcistan ve Doğu Karadeniz'de etkili olan ve ortak özellikler görülmesini sağlayan topluluktur. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en yaygın olarak kullanılan çalgısı kemençeyi de bölgeye ilk getirenlerin Kıpçaklar olduğu kuvvetli bir ihtimaldir. XI. yüzyıldan itibaren Gürcüler ile Kıpçaklar arasında

başlayan ilişkiler Kıpçaklar'ın önce Gürcü ordusunda, daha sonra da Gürcü Devleti'nin yönetici makamlarında gelmiş oldukları noktaların ardından iyice güçlenmiştir. Trabzon Devleti'nin kurulmasında etkili olan Gürcü kraliçesi Tamara'nın ordusunun büyük bir bölümünü de Kıpçaklar oluşturmaktadır.⁵³ Trabzon'da 1204 yılında Komnen Devleti kurulunca özellikle sınır boylarına bu Kıpçaklar'ın yerleştirildikleri bilinmektedir. Bu dönemin ardından ilk olarak 1277 yılında Sinop'ta görülen ve bu tarihten sonra sürekli olarak doğuya doğru hareket eden Çepniler ile sınır boylarında bulunan Kıpçaklar, Osmanlı bölgeye gelene dek savaş halindedirler. Çepniler Osmanlı gelmeden yaklaşık 100 yıl kadar önce Harşit çayı boyunca uzanan dağlık kesimde ve sahilde Tirebolu-Görece-Eynesil hattında yerleşik olarak yaşamaya başlamışlardır. Bu dönemde Komnenler ile mücadelelerine devam etmişler, arka taraftan Maçka'ya kadar, sahilten de Trabzon şehir merkezine kadar saldırılar düzenleyecek güce sahip olmuşlardır. Bu döneme kadar Çepniler'in savaştığı topluluk olan Kıpçaklar ise büyük ölçüde Tonya bölgesine çekilmiştir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin büyük bir kesiminde gördüğümüz kemençe, Kıpçakların sınır boyu olarak yerleştirildiği bölgelerde daha çok önümüze çıkmaktadır ve özellikle kemençe ve horonun köylü kimliği ve yüksek kesimde oynanması da bu sebepten olabilir. Sınır boylarında yaşayan ve daha çok yüksek dağlık arazide bulunan Kıpçaklar'da ve Kıpçaklar ile komşuluk ilişkisi olan Çepniler ve diğer topluluklarda kemençe ve horonun çok rağbet görmesi tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. “Değişmenin faktörleri çok çeşitlidir. Kültürel uyarılmanın tek boyutlu bir açıklaması yoktur. Genel olarak yayılma ve yöneşme süreçleri üzerinde durabiliriz. Ancak bu iki sürecin kültürlerin tarihsel gelişmesinde birbiriyle çakıştığını da unutmayalım. Yayılma, davranış örüntülerinin bir kültürden diğerine iletilmesinden başka birşey değildir. Bir davranış örüntüsünün bir kültürden diğerine yayılması için farklı toplumların üyeleri arasında temas ve iletişim olmalıdır. Kültürün en hızlı değişme ve gelişme gösterdiği yörelerin, insanların birbirleriyle karşılaşma olasılığının en yüksek yöreler olması tarihsel bir rastlantı olamaz.” (Fichter, 2002: 145). Osmanlı'nın Trabzon seferinde ordulara rehberlik eden Çepniler, Osmanlı'nın Trabzon'u fethiyle bir takım imtiyazlara sahip olmuş ve Osmanlı tarafından ödüllendirilmişlerdir.⁵⁴ Buna göre vergi vermeyen Çepni halkı ve

⁵³ Tellioğlu, 2004, 118 – 136.

⁵⁴ Sümer, 1992a, s. 56-121.

bölgeden vergi toplayan Çepni beyleri oluşmuş, böylece Çepniler bölgede oldukça güçlenirken, fethin ardından Kıpçaklar tarihe karışmış, Osmanlı tarafından İslam dinine geçenler Türk, Ortodoks Hristiyanlığı'ndan dönmeyenlere Rum kimliği yüklenmiştir. Bölge müziği açısından en önemli olaylardan biri Kıpçakların tarih sahnesinden çekilmesi ve Çepniler'in kemençeye kendi kimliklerini ve kültürel özelliklerini yükleyerek bölgedeki hakimiyetiyle eş oranda bu çalgıyı yaygınlaştırmasıdır. Trabzon'un doğusunda ve güneydoğusunda büyük bir güç haline gelen Çepnilerin yaşadıkları alana bu dönemde Çepni Dağları denilmektedir. Bu güç sayesinde Çepniler, Trabzon'a kadar olan bölgedeki kemençe kültürünü etkilemişlerdir.

Çepniler'in bu çalgıyı alması, geliştirmesi ve ona kendi kimliğini yüklemesi bir çeşit özümsemedir. Bu da şüphesiz ki bir süreç gerektirir. 1277'den beri komşu olan Kıpçak – Çepni toplulukları da bu özümseme sürecini geçirmişlerdir. “Özümseme, iki veya daha çok kişi veya grubun bir diğerrinin davranış örüntüsünü kabul edip uygulamasıyla gerçekleştirilen bir sosyal süreçtir. Genellikle bir kişinin veya bir azınlık kategorisinin bir gruba veya bir topluma özümlendiğı söylenir. Ancak özümseme de tek yanlı bir süreç olarak yorumlanmamalıdır. Özümseme, iki kısımdan biri diğerrini daha çok etkilese bile, yine de iki kısmın karşılıklı davrandığı bir etkileşim sürecidir. Herhangi bir toplumda ulaşılan özümsemenin derecesi, onun sosyal ve kültürel bütünleşmesinin bir listesini verirse de, özümseme her şeyden önce bir sonuç değil, fakat bir süreçtir...Özümseme en iyi, etnik özgeçmişe sahip gruplarda gözlenebilir.” (Fichter, 2002; 117). (B)ağsal düşünce açısından bakıldığında da bu durum sahip olma meselesi ile özdeşleşir. Yani bir şeye sahip olabilmek taklit yoluyla aldıktan sonra, onu kendine benzetmek yoluyla olabilir. Başka bir deyişle, taklitin üstüne kendi yaratısını koymakla mümkün olur. Bu dönemde Alevi oldukları bilinen Çepnilerin, kemençeyi aşık sazı hüviyetinde kullanmış olmalarının açıklaması da budur. “Abdallar Türkiye'nin profesyonel müzisyenleridir. Sünni taassubu çalgıyı, türküyü onlara bırakmıştır. Onlar, Türk müzik ve raks kültürünü devam ettirmektedirler.” (Yönetken, 1966: 118). Günümüzde Kadırğa (Kadir+Kaya), Garabdal (Kara+Abdal) ve Hıdırnebi (Hıdır+Nebi) gibi Alevilik izleri bulunduran kelimelerin birleşiminden oluşan isimlerdeki yaylalarda Çepnilerin yoğun katılımıyla şenlikler düzenlenmeye devam etmekte ve kemençe bu şenliklerde kullanılmaktadır.

Bu dönemde yine çok güçlü olan diğer topluluk Lazlar'dır. Trabzon'un batısı ve doğusu böylece birbirinden ayrılmış olup, batısında ve güney batısında bulunan dağlara Laz Dağları denilmiştir. Trabzon'un doğusu ve batısında bulunan iki büyük güç arasında oluşan mücadeleler bölge kültürünü iki kutuplu olarak şekillendirirken, bu güçlerin ulaşamadığı veya etkisinin az olduğu bölgelerde değişim de az olmuştur. Özellikle tarih sahnesinden silinen Kıpçakların, Rum kimliği altında yaşamaya başlayan Hristiyan olanları, Rum kimliği içinde erirken onların kültürlerinden çok büyük oranda etkilenmiş ve bunun doğal sonucu olarak müziklerinde de bu etkiyi göstermişlerdir.

1700'lü yıllara gelindiğinde bölgedeki kemençe kimliklerini ana hatlarıyla şu şekilde ayırabiliriz: Çepnilerin Kıpçaklar'dan alarak kendi kimliğini yüklediği bir kemençe; Lazların Kıpçaklar'dan alarak kendi kimliğini yüklediği kemençe; Kıpçakların Hristiyan olanlarının Rum kimliği içinde eriyerek oluşturduğu kemençe ve son olarak bunların çevrelerini etkilemeleriyle çevre toplulukların kendilerine göre yorumladığı kemençe çeşitleri.

Bu durumda batıdan-doğuya doğru gidildiğinde Giresun'dan Eynesil'e kadar sahil kesimi, yüksekte Harşit çayı boyunca ve Ağasar Bölgesi'nde Çepni kimliği en yoğun olarak görülecektir. Tonya bölgesi'nde Rum nüfusunun fazlalığı ve buradaki halkın Çepniler ile iletişiminin güçlü olması bu bölgeyi özel kılacaktır. Çepni ve Rum nüfuslarının olduğu Ağasar ve Tonya'nın sahil kesiminde bulunan Beşikdüzü ve Vakfıkebir'de bu özel durumdan oldukça etkilenecektir. Buradan Trabzon'a kadar olan bölgede kemençenin tavrı yine bu iki topluluğun nüfus olarak yoğun yaşadığı bölgelere ve iletişimlerinin açıklık kapalılığına göre değerlendirilebilmektedir. Yine bu bölgede Kadırga Yaylasına çıkan bu topluluklarda görülen davul-zurna, bölgede bu toplulukların haricinde neredeyse hiç görülmeyecektir.

Trabzon'un doğusuna geçildiğinde ise durumun farklı olduğu görülmektedir. Sürmene'de, Of'un yüksek kesimlerinde, Çaykara'da çalınan kaval ve buradaki Rum nüfusunun yoğunluğu, Lazlarda kemençenin genellikle destanlarda kullanılması, akordun pes olması ve horonlarda tulumun kullanılması gibi durumlar söz konusudur. Bu durumlar üzerinden gidersek ilginç sonuçlarla karşılaşırız. Rize'de, İyidere'de ve hatta Of'ta bundan 100 yıl öncesine kadar tulum çalgısının çokça

kullanılmış olduğunu Hemşinli tulum sanatçısı Remzi Bekar⁵⁵ belirtmektedir. Mahmut Ragıp Gazimihal'de İstanbul Konservatuvarı Folklor Heyeti'nin dördüncü tetkik seyahatı münasebetiyle yazmış olduğu “Şarki Anadolu Türküleri ve Oyunları” adlı kitabında “Şarki Karadeniz sahillerinde tulum kullanılır: Asıl Trabzon ile Rize’de değil köylerinde vardır. Of’ta çoktur.” (Gazimihal, 1929; 76) demektedir. Lazların’da horonlarını tulum eşliğinde oynamaları ve Çepniler bu bölgelere yerleşene dek buradaki güç olmaları açısından tulum bu dönemde bu bölgelerde çalınmaktaydı diye düşünüyorum. Ayrıca Adnan Saygun’a göre; “Tulum zurna evvelce Rize şehrinde dahi pek çok çalınırmış. Bu aleti bihassa Rumlar ve Türkler çalarlar, Ermeniler ise bununla alakadar olmazlarmış. Rumların Rize’den ayrılışı tulumun ihmaline yol açmış. Şimdi ve hatta evvelce tulum zurna en fazla Hemşin’de çalınır ve bununla Hemşinli kız ve erkekler beraberce horonlar oynarlarmış.” (Saygun, 1937: 21). Ayrıca Lazların kullandıkları kemençe gibi pes akortlu kemençelerin Of, Çaykara ve Sürmene bölgesi’nde kullanıldığı, ancak asıl olarak bu bölge horonlarının kaval eşliğinde oynandığı günümüzde dahi görülebilmektedir. Hopa-Hemşin bölgesinde de aynı tür kavalın farklı bir tavırla çalınması ve karşılaştığım bazı kavalcıların kavallarını Of ve Sürmene’deki ustalara yaptırması dikkat çekicidir. Bunların tümü değerlendirildiğinde, Lazların bu bölgeye kendi kemençe kültürlerini bu dönemde yaşattığı, bu çevrede Laz kimliğinin yüklendiği kemençelerin çalındığı ve horonların da Lazların daha etkin olduğu yerlerde tulum ile yapıldığıdır. Çaykara’da, Of’un ve Sürmene’nin yüksek kesimlerinde bu dönemde tulumun olup olmadığı bilinmemekle birlikte günümüzde görülmemektedir. Ancak Gazimihal’in ifadesine göre Of’ta çok olduğunu ipucu olarak görürsek ve Çaykara’nın da o dönemde Of’a bağlı bir yerleşim olduğunu hesaba katarsak bu bölgede tulumun varlığını düşünebiliriz. Diğer taraftan, nefesli bir çalgı olan kavalın bu bölgede daha köklü bir geçmişinin olabileceği ve buna bağlı olarak tulumun itibar görmemiş olabileceği gibi durumlar da söz konusudur. Rize bölgesine geçtiğimizde İkizdere’nin arka tarafında İspir bölgesinde, Cimil bölgesinde ve Kaçkarların eteklerinde tulumun çalındığı bilinmekte ve görülmektedir. Bu durum bahsedilen

⁵⁵ Remzi Bekar, Kişisel Görüşme, 2006.

bölgelerdeki Hemşinli kimliğine dayandırılabilir. Lazların bu dönem boyunca etkili olduğu sahil hattında ise tulumun varlığını kabul etmek gerekmektedir.⁵⁶

Günümüzdeki bölge müziğini şekillendiren hadise Çepni – Laz çete savaşlarının sonucunda büyük sülaleler halinde Çepnilerin sırasıyla Yomra, Arsin, Araklı, Sürmene, Of, İyidere, Kalkandere, İkizdere, Rize ve Çayeli’ne dek yerleşmeleri ve bu bölgedeki Laz nüfusunun Pazar’a kadar çekilmesini sağlamalarıdır. Bölgede yaşayan Lazların ve diğer toplulukların yoğunluğunu büyük ölçüde bu göç dalgası ile kıran Çepniler belli bir süreç içerisinde kendi kimliklerini kaybedecekler; ancak gittikleri bölgenin kültürünü de değiştireceklerdir. “Hareket ve çoğulluk, her şeyi aynı ve görünüşte şeffaf olan “tarih” ya da “bilgi” söylemine indirgemeye çalışan her türlü mantığın kabusudur. Tıpkı dilin kendisi gibi bu kısmi formlar, bu tamamlanmamış karşılaşmalar da “tarihin bütüncülüğü”nü yabancılaştıran yeni karşılaşmaların, yeni açılımların prova edilmemiş eşiklerini sağlar.” (Chambers, 2005: 43). “Kişilerin bir yerden diğerine göç etmesi göçmenlerin kendileri üzerinde ve taşındıkları grup ve yapı üzerinde çeşitli etkenlerde bulunur. Tarihsel olarak göçün en önemli sonucu kültür yayılmasıdır. Göç, kültürel ve coğrafi olarak izole kişiler arasında temasa ve iletişime yol açar. Davranış örüntüleri değiş tokuş edilir, yeni fikirler oluşturulur, kültür zenginleştirilir ve yaygınlaştırılır. Bu kişilerin birbiriyle karışımının her zaman barışçıl bir süreç olduğu veya hızlı sosyal ilerlemelere yol açtığı anlamına gelmez.” (Fichter, 2002: 162). Çepnilerin bölgeye yerleşmek için yapmış oldukları hareket de barışçıl değildir ve büyük bir nüfus ile yapılan bu hareket bölgedeki gücün ve kontrolün Çepnilerin eline geçmesini sağlamıştır. Burada yaşayan topluluklarla bu gücün birleşimi değişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu değişme bölge müziklerinde de görülebilmektedir.

Çepni bölgesindeki akort düzeni, tavır, ritmik ve melodik yapı bölgede, Laz, Hemşin ve diğer toplulukların birleşimiyle birlikte Çepni kimliğine daha yakın ancak arada bir duruş sergileyecektir. Buna göre Çepnilerin yerleştiği bölgede bu ara kültür hakim olacakken, Lazların çekildiği Pazar ve doğusunda Laz kültürü, bu kültürün güneyindeki Kaçkar Dağı’nın eteklerinde Hemşin kültürü ve daha doğusunda ve

⁵⁶ Bu noktada şunu da vurgulamak isterim ki; ayrı bir tartışma konusu olan Hemşinliler ve Lazlar arasındaki tulumu sahiplenme tartışmaları bu konunun dışındadır. Burada tulumu Lazlara veya Hemşinlilere mal etmek niyetinde değilim, belirttiğim bu dönemde tulumun bu alanlara nasıl taşındığıdır. Hemşinlilerin iddialarında olduğu gibi Lazların tulumu Hemşinlilerden alarak buna bir kimlik yüklemiş olmaları da elbette ki muhtemel bir seçenektir.

güney doğusunda Gürcü ve diğer Kafkas topluluklarının kültürleri ile Ermeni kültürlerinin etkileşimleri görülebilmektedir. Buradaki topluluklar da tulum çalgısının kimliği üzerinde söz sahibidirler. Lazlar'ın günümüzde kullandığı tulum Pazar'dan Arhavi'ye kadar Hemşin'in etkisindeyken, Fındıklı ve Hopa'da Artvin bölgesi'nde çalınan tulumun etkileri de görülebilmektedir. Hemşin'de 5 çift delikten oluşan tulum navı oğlak derisine bağlandıktan sonra şişirilen deri sağ kolun altına alınmaktadır. Artvin Bölgesi'nde ise navın üzerindeki iki sipsinin bir tarafı 5 delikli diğer tarafı tek delikli olabilmekle birlikte şişirilen deri sol kolun altına konulmaktadır. Ayrıca bu bölgede görülen akordiyon, koltuk davulu gibi çalgılar da Gürcü ve diğer Kafkas topluluklarının bölgedeki varlığı ve iletişiminden kaynaklanmaktadır.

Buna göre, bölgede yöreden yöreye çeşitliliğin çok fazla olduğunu söylemek gerekir. Bu çeşitliliğin izahının da kök aramayla veya bir kökene mal etmeyle yapılamayacağının da kabul edilmesi gerekir. Ortada görünen büyük bir değişim süreci vardır ve ancak bu değişimi sağlayan eyleyenlerin oluşturdukları ağlar değişimi ve dolayısıyla farklılığı, çeşitliliği açıklayabilecektir. Gerek çalgılarda, gerek çalgıların kullanılış biçimlerinde, gerek oyunlarda, türlerde, ritmik yapılarda bu çeşitliliği görmek ve bu zenginliği yaşatmak gerekir. Dolayısıyla “Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri” dediğim bölgenin müzikal çeşitliliğini yansıtan bu müziklerin değişim sürecini çok iyi analiz ederek günümüzde geldiği noktayı çözümlemek önemli bir gerekliliktir.

4. BÖLGE MÜZİKLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİ

Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin arka planının incelenmesi ve günümüze dek değişimin yaşandığı tarihsel, toplumbilimsel vb. olayların doğru yorumlanması bölge müziklerinin değişim sürecinin belirlenmesinde ortaya bir takım ipuçları koymaktadır. Bunlardan en önemlisi toplulukların yapısı ile ilgili olandır. TRT gibi kurumların, derlemecilerin, icracıların, araştırmacıların günümüze dek gelen hakim bakış açıları Doğu Karadeniz Bölgesi'ni sürekli olarak bir bütün halinde ele alınmaktadır. Diğer taraftan, bu bölgede yaşayan daha önce açıkladığımız Lazlar, Rumlar, Gürcüler vb. topluluklara etnik-milliyetçi bir kök unsuru takıştırıldığından bölge müzikleri kısır tartışmaların içerisinde tek düzeleşmiştir. Bölge müziklerini bir takım köklere maletmenin peşinde koşan insanlarca yapılagelen ve hiç bir zaman sonuç vermeyen kimlikçi ideolojik tartışmalar; ezgilere, çalgılara, icracılara vb. bir çok önemli unsura kişisel sahibiyetlik, mekansal aidiyetlik gibi konularda sonsuz bir arzu ile şüursuzlaştırılmış kök arama gayretleri, bu müzikleri taşıma çabası içerisindeki büyük üstadlara ve araştırmacılara zarar vermektedir. İnsanlar bildikleri ve duydukları ölçüde “orjinal” olarak sahiplendiklerinin daha eskisi olup olmadığını bilmeksizin değişim sürecindeki bir nokta üzerinden aldıkları bilgiye, tınıya, sese sahip çıkarak onu kökleştirmenin peşinde olmaktadır. Hatta, doğal değişimini sürdüren bu ezgileri, bilgileri vb. belli bir süre sonra “yoz” veya “erozyona uğratılmış” olarak değerlendirmektedirler. Durum böyle olunca, hiç bir zaman bölge müziklerinin değişim sürecini açıklayabilmek ve analiz edebilmek mümkün olmamıştır. Bilgiyi üreten insan kadar, tüketen insan da önemlidir. Üretilen bilgiye değer vermek yerine, kulaktan dolma bilgilerle hareket eden Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan veya Karadenizli olarak kendilerini tanımlayan insanlar ise bu sürecin açıklanamamasında ön ayak olan kısır dengelere arka çıkmıştır. Bu görüşleri sahiplenerek, sürekli basit tekrar yaparak ve kendince köke tutunmaya çalışarak bilim adamları da, araştırmacılar da, bölge insanları da duruma hep iki uçlu olarak bakmıştır. Mevcut bilgiler ya hepten sahiplenilmiştir, ya da hepten aşağılanmış sırt

çevrilmiştir. Örneğin, kökleştirme çabası içerisinde Türk, Laz veya Rum milliyetçiliği yapılarak yazılan birçok eser kendi içerisinde oldukça önemli bilgiler ve tespitler barındırmasına rağmen karşıt görüşler daima birbirlerini görmezden gelmiştir, çünkü kök arama idealiyle yazılan bir çok eserde karşıt görüşlerin birbirlerini çürütmeleri oldukça kolaydır. Bu sebeple sonuçsuz kalmaya mahkum olan bu arayış, görmezden ve duymazdan gelmeyi karşıt görüşler için zorunlu kılar. Bu hem milliyetçilik anlamında hem de müzikal yapının yerleşimlere ve kişilere aidiyeti anlamında ağırlıklı olarak bu şekilde süre gelmiştir. İşte bu noktaların açıklanabilmesinde, farklılıkların oluşmasında, nesilden nesile taşınması konusunda, taşıyıcı kişilerin, mekanların, kitle iletişim araçlarının değişim sürecindeki etkilerinin belirlenebilmesinde ve bunların gündelik pratiklerde gözlemlenebilmesinde (b)âğsal düşünceye gereksinim vardır. (B)âğsal düşünce, toplum tanımı, tekilliklere önem vermesi, “kök-sap” anlayışı, eyleyen-ağları açıklaması, tekrar ve taklit konusuna eğilmesi gibi özellikleriyle bu araştırma için yepyeni bir bakış açısının yakalanmasına ve bölge müziklerinin değişim sürecinin açıklanma çabasına önemli bir ivme ve dinamik kazandıracaktır.

4.1 (B)âğsal Düşünce Çerçevesinde Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki Müzikal Farklılıkların İzahı

(B)âğsal düşüncenin ‘toplum’a bakış açısı, Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki müzikal farklılıkların açıklanmasında temel oluşturacaktır. Ardından eyleyenlerin ve kurdukları ağların içerisinde derinleşecek olan bu farklılıklar, (b)âğsal düşüncenin ‘tekrar’ ve ‘taklit’ e yüklediği anlamlarla şekillenecektir. Tarde ve Latour’un ‘toplum’ anlayışları tekilliğe ve topluma miyop bakmaya odaklanmaktadır. (B)âğlar, “son derece değişik biçimlerde herkesin tek tek ve karşılıklı olarak birbirine sahip olması” ile oluşmaktadır ve toplumun tanımı da budur. “De Tarde, var olmayı, ünlü (Düşünüyorum, o halde varım!) (*Cogito, ergosum!*) mottosu yerine arzu ve inanç güçleri ile sahip olma edimini birleştirerek ifade eder: “İstiyorum, inanıyorum, o halde sahibim!” (Yetişkin, 2008: 129). Arzu etmek ve inanmak sahip olma duygusunu oluşturmaktadır. Buradan hareketle Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerine yeniden dönecek olursak, bölge müziklerinin farklılığının temelinde de sahip olma meselesinin yattığı görülebilir. Günümüzde müzik alanındaki en önemli faktörlerden biri de aslında ‘sahip olma’ çabasıdır. Bütün tartışmaların temelinde yatan iddia da

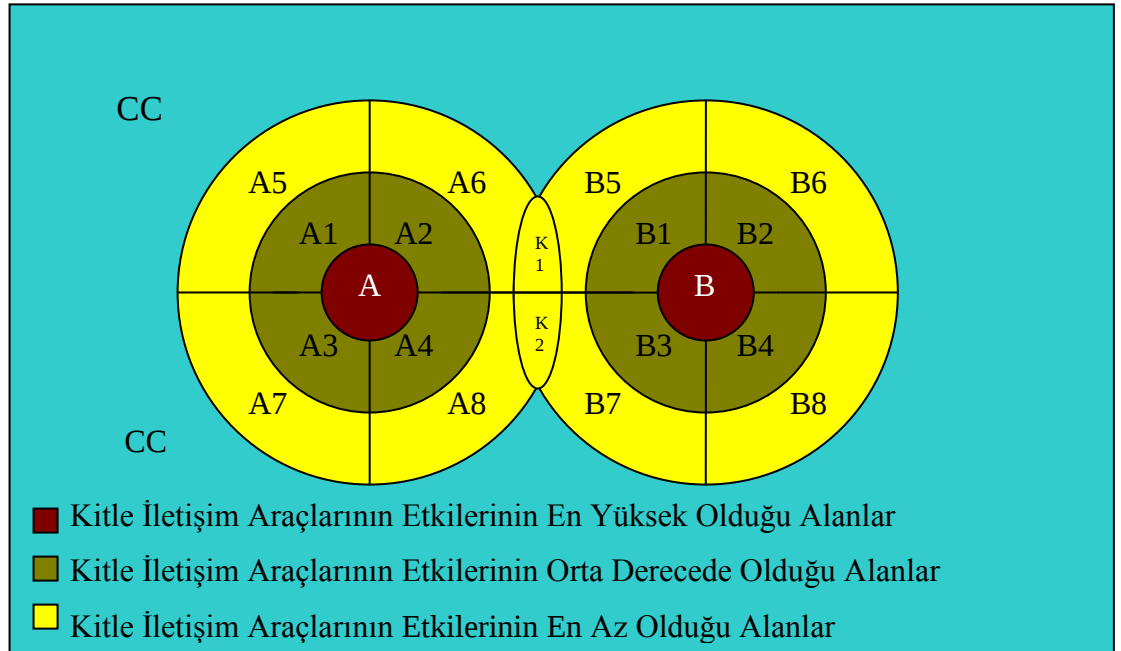
üç aşağı beş yukarı ‘sahip olma’ kavgasına çıkar. Daha önce belirtilen Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki topluluklar, kişiler, yerleşimler vb. gibi eyleyenler arasında bir çatışma konusudur. Buna göre, arzu etmek ve inanmak kavramlarına biraz daha yaklaşımda fayda vardır. Örnek olarak, A yerleşimindeki herhangi bir topluluktan bir kemençe ezgisi ele alınacaktır. Bir kemençeci tarafından icra edilen ve ilk kez duyulan ezgi başka bir icracı tarafından dinlenerek beğenildiği takdirde, beğenen kişi tarafından arzu edilmektedir ve bütün çözümlenmesi gereken mesele de bu noktadan sonra başlamaktadır. Çünkü bu ezginin, o yerleşimden veya o anda icra eden kişinin mensubu olduğu bağdan (topluluktan) kaynaklı olup olmadığı muğlaktır. Dinlenen ezgi alındığında ise alan kişi kendini ezgiye benzetmek yerine ezgiyi kendine benzetmektedir. Bu durumun sonucunda ortaya çıkan ezginin varlığına inanarak da sahip olmaktadır. Bu halde, ezginin bilinen iki farklı sahibi, iki farklı icrası ve iki farklı yerleşime aidiyeti oluşmaktadır. Daha da evveline bakılacak olursa, A yerleşimindeki ezginin nasıl sahiplenildiği durumu da muğlak olduğu için bu dönüşüm oluşturduğu farklılıklar ile birlikte devam etmektedir. Bilindiği üzere, müzik yeni ve bireysel bir üretim değildir. İnsanlığın ilk varlığından beri nesilden nesile, kulaktan kulağa aktarılan ezgiler, en büyük bestecilerin eserlerinde bu dönüşümlerin bir parçası olarak yer almaktadırlar. Bu dönüşümler sonucunda farklılıklar sürekli artmakta, çeşitli yerleşimlerde, çeşitli icracılar kendilerinden bir öncekini veya duyduklarını arzularak kendilerine benzetmeye devam etmektedirler. Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin kökenini aramak bu sebeplerle sonucu çözümsüz bir çabadan ibarettir. Bunun yerine bölge müziklerinin bahsedilen farklılıklarının değerlendirilerek değişme sürecinin doğru analiz edilebilmesi, bölge müziklerinin geleceğine yön verilebilmesi adına kısırlaşmış köken arama tartışmalarına göre çok daha kıymetli bir çabadır. Bu farklılıkları meydana getirebilme kudretine sahip olan herşeye (b)âğsal düşünce içinde ‘eyleyen’ denildiğine ve izahına daha önce yer verilmişti. Buna göre insan olan eyleyenler (actor) ve insan olmayan eyleyenler (actant) in ayrımı yapılmıştı. Eyleyenler bu farklılıklar üzerinden bir takım ağlar kurmaktadır ve bu ağlara bağlı olan her birey güçlü ya da zayıf bağlarla ilişki kurmakta ve eylemlerini gerçekleştirmektedir. Örnek olarak, bir yaylada kurulan ağ (network) o yaylaya çıkan hangi topluluktan olursa insanın kökenine, diline, dinine bakmaksızın yüzyıllarca bu insanları aynı ağın içinde ilişkilendirmiştir ve gündelik pratiklerindeki eylemlerini ortaklaştırmıştır. Bunun gibi sebepler, farklılıkların belirginleşmesine ve bir süreç olarak devamlılığına yol açmış,

köken kavramını da tamamen yok etmiştir. Bu devamlılık içinde yani nesilden nesile aktarım konusunda da öne çıkan unsur Deleuze'un 'tekrar' ve 'taklit' yaklaşımının içindedir. Yani, ya bir şeyi aynen aktaran 'basit tekrar' yapan, ya da o şeye içindeki özgür yaratıyı da katarak değiştiren 'örtülü/karmaşık tekrar' yapan anlayışlar devreye girmektedir. Buna göre, 'basit tekrar' yapan kişiler veya araçlar eyleyen olamazken, 'örtülü/karmaşık tekrar' yapan kişiler veya araçlar eyleyen olabilirler. Eyleyenlerin çoğalması, yeni ağların kurulması anlamına gelmektedir. Bu da, aynı küçük coğrafyalarda bile örneğin küçük bir köyde, farklı ağların varolabileceği sonucunu doğurur. İşte bu sebeptir ki, Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri içinde birçok ağı barındırır ve bu ağlar küçük köylerin içerisinde bile varlıklarını sürdürebilmektedirler. Küçük köylerin içerisindeki müzikal yapı farklılıkları, dil, din, ırk farkı gözetmeyen küçük yerel ortaklıklar yani ağların oluşmasına yol açmıştır. Bu ağlara bağlı olan bireylerin, eyleyenleri de her geçen gün değişmektedir. Unutulmamalıdır ki bir birey birden fazla ağı içinde yer alabilir. Bu ağları kuran eyleyenlerin belirlenmesi Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerine daha miyop bakmamızı sağlayarak 'mikro'nun kendisine inmemizi sağlayacak ve böylelikle De Tarde'ın "herkes bir toplumdur" anlayışına varılmış olunacaktır.

4.2 Bölge Müziklerinin Değişim Sürecinde Farklılıkların Belirlenebilmesi İçin İzlenilecek Yol ve Etkileşim Alanlarının Derecelendirilmesi

Bölge müziklerinin değişim sürecindeki farklılıkların belirlebilmesi için izlenilecek yol ve etkileşim alanlarının derecelendirilmesi konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına bir tablo yardımıyla sunulacaktır. Aşağıda bulunan tablonun bir kuralı değil, yalnızca bir bakış açısını yansıttığı yanlış anlaşılmanın önüne geçilmesi adına en başından ifade edilmelidir. Tüm uzaklıkların çalışılmakta olan alana göre farklılık göstereceği gerçeği, tablonun bir kural olamayacağını peşinen bize gösterir. Bu durumda tablo yalnızca yol gösterici olacaktır ve sürekli olarak çalışılan alanın değişkenlerine göre değişiklikler gösterecektir. Örneğin, şehir merkezlerini çevreleyen merkezlerin sayısı oldukça artabileceği gibi, çevresel etkilerin görülemeyeceği kadar küçük çalışma alanlarında merkez hiç de olmayabilir. Ayrıca coğrafyanın durumuna göre, çevrenin genişliği yani alanı değişebileceği gibi, yönünde de doğal değişimler olacaktır. Bir tarafı geçit vermeyen bir dağın eteğine kurulmuş bir şehrin o yönde bir çevresel genişliği olmayacağı gibi. Aynı şekilde

herhangi bir tarafında göl, deniz vb. su birikintileri olan şehir merkezlerinin çevresel genişlemeleri de ona göre olacaktır. Ayrıca bu alanı derecelendirmenin de coğrafya ve iklimle çok yakın ilişkisi vardır. Bu araştırmanın çalışma alanı olan Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Görele ve Tirebolu gibi Giresun'a bağlı ilçelerin Trabzon kültürüne daha yakın olmasının tarihsel sebepleri olduğu gibi Armelit Dağı'nın bu ilçelerle Giresun arasında önemli bir geçiş engeli teşkil etmesi de bu ilçelerde yaşayan halkı gerek ticaret, gerekse dünyevi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için Trabzon'a yönlendirmiş ve kültürel etkileşim bu yönde olmuştur. Bu durumda Trabzon'un batı bölgesindeki eyleyen-ağları ve bağlı olarak alanı doğusuna göre daha geniş olacaktır.

Şekil 4.1 : Değişim Sürecinde Farklılıkların Belirlenebilmesi İçin İzlenilecek Yol ve Etkileşim Alanlarının Derecelendirilmesinin Gösterilmesi.

Tabloda eyleyenlerin kurmuş oldukları ağların olağan yayılma alanları gösterilmeye çalışılmıştır. Kümelenmiş alanlarda harfler alanların belirtilmesi için referans durumundayken, renkler de kitle iletişim araçlarının (b)ağsal etkileri için referans olmaktadır. Buna göre, A ve B şehir merkezlerini; A1, A2, A3, A4 ve B1, B2, B3, B4 şehir merkezlerini çevreleyen birinci derecedeki uzaklıkları; A5, A6, A7, A8 ve B5, B6, B7, B8 şehir merkezlerini çevreleyen ikinci derecedeki uzaklıkları; C kitle iletişim araçlarının hegemonyasını; K1 ve K2 ise kesişme merkezlerini simgelemektedir.

Tablo üzerinden derecelendirme yönteminin açıklanmasından önce tekrar geri dönecek olursak, örnek olarak görülen tabloda uzaklıkların eşit olduğu, coğrafi anlamda hiç bir sınırlamanın olmadığı ve her yönden eyleyen etkilerine aynı açıklılıkta bulunduğu vurgulanmalıdır. Yani yine belirtmek de fayda var ki, her çalışma alanı için bu ilişkiler yeniden sorgulanmalıdır. Örneğin, kuzeyi denizle çevrili Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bu derecelendirme uygulanacak ise, tablonun sadece alt yarımının görülmesi ve kullanılması yeterli olacaktır; veya B şehrinin doğusunda yerleşim bulunmuyorsa B2, B4, B6 ve B8 alanları tabloda yer almamalıdır. Her şeye rağmen bu ilişkilerin derecelerini belirleyecek olan ise ağların genişliğidir, bu tablo sadece ağların birbirleriyle olan ilişki sahalarının coğrafi alanlarda gösterilmesini ve birbirleriyle olan etkileşimlerin derecelendirilmesini içermektedir.

Buna göre; şehir merkezleri olan A ve B'nin çevrelerindeki tüm eyleyenlerle ilişki kurdukları görülmektedir. $A <A1+A2+A3+A4+A5+A6+A7+A8+C+K1+K2>$; $B <B1+B2+B3+B4+B5+B6+B7+B8+C+K1+K2>$ alanlarının etkileşimlerini kapsarlar ve etkileşim dereceleri şu şekilde sıralanmıştır. Günümüzde şehir merkezleri kitle iletişim araçlarının etkilerinin en çok olduğu alanlar olmaları sebebiyle ilk sırada değerlendirilmelidir. Sonraki durum ise kesinlikle çalışma alanına ilişkin haritalardaki sınırlar gibi siyasal kaynaklar üzerinden olmamalıdır ve alan çalışması sonucunda, (b)ağlar, tarihsel arka plan, coğrafi etkenler ve iklim özellikleri değerlendirilerek yapılmalıdır. Ancak ve ancak, bu unsurlardan kaynaklanan bir ayrıcalık gerektirmeyen bir alanda uzaklık derecesine ve çevresel alanın genişliğine göre bir sıralama yapılabilir. Mevcut tabloda tüm unsurlar eşit olduğundan dolayı uzaklık derecelerine göre $C > A1, A2, A3, A4 > A5, A6, A7, A8 > K1, K2 / C > B1, B2, B3, B4 > B5, B6, B7, B8 > K1, K2$ şu şekilde değerlendirilmelidir.

Aynı yöntemle devam edersek, A1, A2, A3, A4 ve B1, B2, B3, B4 şehir merkezlerini çevreleyen alanlardır. Bu bölgelerin her biri için etkileşim faaliyetleri en yoğun olarak şehir merkezleri ve daha sonra şehire yakın olan diğer çevre alanlar ve son olarak şehire daha uzak olan çevre alanlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca kitle iletişim araçlarının etkisi de bu alanlarda göz ardı edilemeyeceğinden şehir merkezine yakın alanların ardından kitle iletişim araçlarının etkisine yer verilmiştir. A1'i örnek olarak alırsak, en yoğun etki alanı A yani şehir merkezi; sonra A2, A3 şehir merkezini çevreleyen diğer komşu alanlar ve A5 şehir merkezine uzak fakat A1'e komşu olan

alan; ardından C yani kitle iletişim araçlarının etkileri; daha sonra A4 şehir merkezine yakın fakat A1'e komşu olmayan alan ve A6, A7, A8 şehir merkezinden uzak ve A1'e komşu olmayan alanlar; son olarak da K1 ve K2, A6 ve A8'in B şehriyle kesiştiği A1'e komşu olmayan alanlar olarak sıralanmıştır. Bu alanlar içerisinde B şehriyle komşuluğu olan A6 ve A8 alanlarından yine komşuluk neticesinde etkilenen A2 ve A4; aynı şekilde de B tarafından bakıldığında B5 ve B7 ile komşuluğu olan B1 ve B3 karşılıklı olarak bu sıralamada yer almaktadır.

A1> A> A2, A3, A5> C> A4, A6, A7, A8> K1, K2.

A2> A> A1, A4, A6> C> K1> A3, A5, A8> B5> K2> A7.

A3> A> A1, A4, A7> C> A2, A5, A6, A8> K1, K2.

A4> A> A2, A3, A8> C> K2> A1, A6, A7> B7> K1> A5.

B1> B> B2, B3, B5> C> K1> B4, B6, B7> A6> K2> B8.

B2> B> B1, B4, B6> C> B3, B5, B7, B8> K1, K2.

B3> B> B1, B4, B7> C> K2> B2, B5, B8> A8> K1> B6.

B4> B> B2, B3, B8> C> B1, B5, B6, B7> K1, K2.

Şehir merkezlerine uzak yerleşimler olarak gösterilen A5, A6, A7, A8 ve B5, B6, B7, B8 öncelikle kendilerine en yakın şehir merkezine yakın alandan ve çevrelerinde yer alan diğer uzak alanlardan etkilenecektir. Ardından şehir merkezinden etkilenim gelmelidir. Sonra şehir merkezine yakın olan diğer alanlar, daha sonra şehir merkezinden uzak olan fakat komşuluğun olmadığı alan ve son olarak kitle iletişim araçlarının etkisi yer almalıdır. Diğer şehirle kesişme alanları ise şehirlerin birbirlerine dönük olan yüzlerinde öncelikli olarak yer almalı fakat birbirlerine uzak olan bölümlerinde en az etkiyi taşıyacakları göz önüne alınmalıdır. A5'i örnek olarak alırsak, kendisi ile şehir merkezi arasında kalan alan olarak A1, şehire uzak fakat kendisine en yakın alanlar olarak A6 ve A7 ile en yoğun taşıyıcı faaliyetlerini gerçekleştirecektir. Ardından şehir merkezi olan A; sonra şehir merkezine yakın olan alanlar fakat A5 ile komşuluğu olmayan A2, A3 ve A4; daha sonra şehir merkezine uzak olan ve A5 ile komşuluğu olmayan A8; B şehrine zıt yönde bulunduğu için kesişme alanları olan K1 ve K2 ve son olarak da maddi taşıyıcıların etkileri olarak sıralanmıştır. Bu alanlarda şehirlerin birbirine dönük yüzlerini oluşturan A6, A8 ve B5, B7 hem etkilenim açısından hem de kesişme alanlarını içlerinde

barındırmalarından dolayı önemlidir. Bu alanlar sıralamada da bir takım farklılıklar taşımaktadır. B7'yi örnek olarak alırsak, öncelikle B3 yani şehir merkezi olan B ile arasında bulunan geçiş alanı, B8 şehire uzak olan komşu alan, K2 içinde barındırdığı A8 ile olan kesişme alanı, B5 şehire uzak olan diğer komşu alan ve K1 -B5'in içinde barındırdığı ve A6 ile kesiştiği alan- gelmelidir. Ardından şehir merkezi olan B, sonra şehir merkezine yakın alanlar olan B1, B2, B4; sonra A şehri ile etkileştiği A8; A8 in öncelikle etkilendiği A4; şehir merkezine uzak kendisine komşu olmayan B6 ve son olarak kitle iletişim araçlarının etkisi olarak C şeklinde bir sıralama olmalıdır.

A5> A1, A6, A7> A> A2, A3, A4> A8> K1, K2> C.

A6> A2, A5, K1, A8, K2> A> A1, A3, A4> B5> B1> A7>C.

A7> A3, A5, A8> A> A1, A2, A4> A6> K1, K2> C.

A8> A4, A7, K2, A6, K1> A> A2, A3, A1> B7> B3> A5> C.

B5> B1, B6, K1, B7, K2> B> B2, B3, B4> A6> A2> B8> C.

B6> B2, B5, B8> B> B1, B3, B4> B7> K1, K2> C.

B7> B3, B8, K2, B5, K1> B> B1, B2, B4> A8> A4> B6> C.

B8> B4, B6, B7> B> B1, B2, B3> B5> K1, K2> C.

K1 ve K2 kesişme alanlarıdır ve buradaki etkileşim faaliyetleri öncelikle içlerinde yer aldıkları alanlarla başlar ve bu alanların etkilenim alanlarıyla devam eder. Etkilenimin en yoğun görülebileceği yerler bu alanlardan şehir merkezlerine doğru giden güzergahtır. K1'i örnek olarak alırsak, K1, B5 ile A6'nın içindedir ve öncelikle bu alanların etkilerini taşıyacaktır. Daha sonra B5 ile A6'nın öncelikle etkileştikleri şehire yakın alanlar olan B1 ve A2; son olarak da şehir merkezleri olan A ve B şeklinde etkileşim ilişkileri sıralanmalıdır.

K1> B5, A6> B1, A2> A, B.

K2> A8, B7> A4, B3> A, B.

C ise hegemonyayı temsil etmekte olup tabloda belirtilen tüm alanları kapsar. Daha önce de sebepleri açıklanarak etki alanları belirtilen bu hegemonya tablo üzerindeki renklerden de anlaşılacağı üzere şehir merkezlerinden uzak çevrelere doğru azalmaktadır. Kesişme yerleri olan K1 ve K2 ise şehir merkezlerine uzak olan yani kitle iletişim araçlarının etkilerinin en az kabul edildiği yerlere oranla hegemonyadan

yakınlıktan dolayı daha fazla etkilendiklerinden olduklarından bu alanların önünde yer almalıdır.

C> A, B> A1, A2, A3, A4, B1, B2, B3, B4>K1, K2>A5, A6, A7, A8, B5, B6, B7, B8.

Tablo üzerinden verilen bu derecelendirmede eyleyenlerin ilişki kurdukları alanlardaki öncelikli etki sahaları belirlenmiştir. Bu belirlemelerde daha önce nelerin etkin olduğu açıklanmıştı. Gerek tablonun, gerekse bu sıralamaların tüm etki alanlarının eşitliği durumuna göre belirlendiğinin tekrar belirtilmesinde yarar vardır. Çalışılan coğrafyaya göre belirtilen unsurların göz önüne alınması, etki alanlarının büyüklüğü ve niteliklerine göre yeniden sıralanarak bu derecelendirmenin oluşturulması gerekmektedir. Şimdi bu derecelendirme örnek olması açısından eşitlik durumuna göre açıklanacak ve daha sonra Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin değişim sürecini belirleyen (b)ağların analizi sırasında belirtilen hususlar çerçevesinde uygulanacaktır.

4.3 Bölgede Müzikal Açıdan Farklılık Gösteren Alanların Belirlenmesi

Değişim, ilk insan varlığından itibaren devam ettiğinden dolayı, kültür ürünlerinin kökenini, otantik olanını, yoz olmayanını aramak gibi çabalar sonuçsuz ve yersiz uğraşlardır. “Miras olarak devraldığımız şeyler –kültür, tarih, dil, gelenek, kimlik duygusu- imha edilmez ama parçalanır, sorgulamaya açılır, yeniden yazılır ve yeni bir yöne sokulur. Dilimizin ve kimliklerimizin unsurları ve ilişkileri, ne yeni ve daha eleştirel bir uyumlu bütünde yeniden bir araya getirilebilir ne de terk edilip reddedilebilir. Şimdi içinde bulunduğumuz mıntıka açıktır, boşluklarla doludur: Tekil bir merkeze, kökene ya da bakış açısına indirgenemez bir aşırılıktır. Bu aralıklarda ve yaşamlarımızın imlemesinde başka hikayeler, diller ve kimlikler de duyulabilir, karşımıza çıkabilir ve deneyimlenebilir. Varlık, kimlik ve dil duygumuz, hareket yoluyla deneyimlenir ve hareketten çıkar: “Ben” bu hareketten önce var olup ardından da dünyaya katılmaz, “Ben” sürekli olarak dünyadaki böyle bir harekette biçimlenir ve yeniden biçimlenir... Ezelden beri ve umutsuzca yürüttüğümüz ayırma, içirme ve onarma çabalarımıza rağmen kategoriler daima sızdırır. “Ben”in açık (asla sonlu olmayan) bütünlüğünü biçimlendiren katmanlarından hangisi gereksiz, sahte ve yoz olduğu için elenecek ve hangisi saf, doğru, gerçek, hakiki, orjinal ve otantik diye adlandırılacaktır?” (Chambers, 2005: 40). Böyle bir ayırım yapamayacağımız gün

gibi ortadayken, hakim olan yaklaşımlar, siyasi irade ve toplum anlayışı sürekli olarak bizlere bir köken, otantiklik ve gerçeklik arayışını pompalar. Oysa ki gerçek olan, hakikat olan yalnızca değişimdir. Ve ne gariptir ki, değişim toplulukların yeryüzündeki karışım alanlarının en yoğun olduğu, yer değiştirme hareketlerinin en sık yaşandığı alanlarda çok daha hızlıdır. Nitekim kitle iletişim araçlarının değişimin hızını arttırması da milyarlarca insana ulaşabilecek ağlar kurabilme ve onları çok kısa sürelerde karıştırabilme yetilerinde gizlidir. Ian Chambers'ın belirttiği gibi “Hareket ve çoğulluk, her şeyi aynı ve görünüşte şeffaf olan “tarih” ya da “bilgi” söylemine indirgemeye çalışan her türlü mantığın kabusudur.” (Chambers, 2005: 43). Dolayısıyla bu çalışmada ne köken, ne otantik olan aranmayacak, değişimin sonucunda ortaya çıkmış olan hiç bir ürüne de yoz olarak bakılmayacaktır. Bunun yerine, ulaşılabilen en eski veriler yoluyla değişim süreci başlatılarak, değişim unsurları belirlenecek, sebepleri incelenecek ve sonucunda ortaya çıkan ürünler gündelik pratiklerde aranarak örneklendirilecektir.

Bölgede müzikal farklılıkların oluşması bölgeye yerleşen ilk insanlar ve topluluklarla başlamıştır. Fakat, müzikal farklılıkları aydınatabilecek yazılı ve sözlü kaynaklar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından hemen önceye dayanır ve açıkçası günümüzdeki müzikal yapı ile çok büyük farklılıklar göstermezler. Örneğin; mübadele döneminde bölgeden gönderilen Rumların yani Ortodoks Hristiyan unsurların günümüzde hala bölge müziğine etkileri görülebilmektedir, fakat bölgede yaşadıkları dönemi tam olarak bu kaynaklara dayandırmak mümkün değildir. Çok uzun süreler boyunca bölgede var olan bu (b)ağın yaşadığı değişimleri inceleme olanağı azdır, fakat yine de tarihsel süreç biz araştırmacılara bir takım ipuçları sunmaktadır. Bu ipuçları çerçevesinde hangi yerleşimlerde hangi toplulukların yaşadıklarını ve bu toplulukların neler ürettiklerini imkanlar dahilinde inceleyerek, farklılık gösteren yerleşimlerde (b)ağ analizlerinin yapılması ile günümüz bölge müziklerinin değişim süreci ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Farklılık gösteren yerleşimlerden (b)ağlar yoluyla yapılabilecek bir çalışmada yerleşimlerin birbirleri arasındaki etkilenim dereceleri daha önce tablo yardımıyla belirtilmişti. Derecelendirme yapılmadan dikkat edilmesi gereken yeryüzü şekilleri vb. gibi etkilerden bahsedilmiştir. Şimdi, her çalışma alanında derecelendirmenin uygulanabilirliği açısından ön şart olan bu etkiler değerlendirilerek dereceler yeniden

oluşturulmalı ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki bu derecelendirme açıklanarak yerleşimler (b)ağlar yoluyla tek tek analiz edilmelidir.

Batıdan doğuya doğru gidildiğinde Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize denize kıyısı olan şehirleri, Gümüşhane ve Bayburt'ta denize kıyısı olmayan dağların güney tarafında kalan şehirleri oluşturmaktadır. Artvin'in ise şehir merkezi yine sıradağların arka tarafında kalmakla beraber Arhavi ve Hopa ilçeleri deniz kıyısındadır. Yeryüzü şekillerinin Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri için en önemli etkisi kara ile denizin birbirine bağlandığı yani sahil ile yüksek kesimlerin ve hatta dağların arka tarafıyla ulaşımın ve iletişimin kurulabildiği alanlarda görülebilmektedir. Bu yollar genellikle dağları yaran derelerin oluşturdukları vadilerde dereler boyunca olmaktadır ve hem denize hem de dağların arka tarafında kalan iç kesimlere doğru devam etmektedir. Yolları belirleyen iç kesimden geliş güzergahı değil, dağı aştıktan sonra buluşması gereken deredir. Bazı bölgeler ise daha şanslı olup dereler iki yönlü olarak akmakta ve yolu bulmak daha kolay olmaktadır. Dağlar eski dönemlerde günümüzdeki kadar kolay aşamadığından ulaşımı sekteye uğratmış ve dağların iki tarafında kalan insanların ilişki kurmalarını engelleyerek bu insanların yüzlerini ulaşımın rahat sağlandığı tarafa dönmelerini sağlamış ve etkileşim ağırlıklı olarak bu yönde olmuştur. Fakat tarihsel sürece bakıldığında yolun bulunduğu her bölgede, dağlar aşılarak insanlar arasında ilişki ve dolayısıyla (b)ağ kurulmuştur. Örneğin, Armelit Dağı'nı aşarak iletişim kurabilen Tirebolu, Giresun arasındaki bölgedeki insanların ilişkisi böyledir. 1970'lerden sonra sahilden bağlanan yol Armelit'e tırmanma engelini kaldırınca Tirebolu ile Giresun bölgelerinin ilişkileri artmıştır. Bir diğer örnek olarak Ovit Dağı verilebilir. Yılın birkaç ayı trafiğe kapanan dağ yolunun kuzey yamacında bulunan Rize-İkizdere ile güney yamacında bulunan İspir-Erzurum arasındaki ilişki yolun engel teşkil etmediği her an mevcudiyetini sürdürmektedir. Bu gibi unsurlar ele alınarak Doğu Karadeniz Bölgesi'nin genel tablosu Ek Şekil A.1. üzerinden şu şekilde oluşturulmuştur.

Haritada belirtilen alanların tümünde alan araştırması gerçekleştirilmiş ve bir takım tespitler yapılmıştır.⁵⁷ Bu tespitlerden ulaşım olanakları, yerleşimlerin nitelikleri ve

⁵⁷ Alan çalışması içinde ulaşılabilen ve çalışma yapılabilen alanlar, Ek Harita-1'de belirtildiği üzere: Ordu ve Giresun şehir merkezleri, Tirebolu, Tirebolunun iç kısmında kalan Doğan kent, Kürtün, Özkürtün (Harşit Çayı Vadisi boyunca), Görele, Göreleden yukarı Çanakçı, Eynesil, Beşikdüzü, Beşikdüzü'nün iç kesimine doğru Şalpazarı ve Sis Dağı, Vakfıkebir, Vakfıkebirden yukarı Tonya, Çarşıbaşı, Akçaabat, Düzköy, Trabzon, Maçka ve Zigana Dağı'nı aşarak Torul, Gümüşhane, Yomra,

zorunluluklardan oluşan boşluklardan dolayı boşlukların doğurduğu yenilikleri açıklamak konuyu biraz daha anlaşılır kılmak adına faydalı olacaktır. Böylece dere, yol, geçit, liman gibi ulaşım imkanlarını arttıran unsurların taşıyıcıların daha etkin olmasına, ağ, bağ ve (b)ağların bunlara göre şekillenmesine neden olduğu gösterilmiş olacaktır. Ulaşım olanakları yani herhangi bir araçla veya yaya olarak çevre alanlara ulaşım imkanı, (b)ağların kurulabilmesi adına çok önemlidir ve (b)ağın işleyişini oldukça rahatlatır. İki farklı yerleşim iki farklı bağ olarak düşünüldüğünde, ulaşım ile birlikte süreç içerisinde gerçekleşecek olan taşınmalar ve sonrasında oluşan farklılıklar, yine ulaşım sürdürükçe bunun sürekli bir döngü haline dönüşerek değişimin de sürekli hale gelmesi, bu iki yerleşimin (b)ağ alanı oluşturmasını sağlayacaktır. Tam tersi düşünüldüğünde ise, ulaşımın sağlanamadığı alanlarda, taşınma ve dolayısıyla etkileşim gerçekleşmeyecek, bu alanlardaki iki farklı bağ, kendi bağsal değişimlerini yaşayacaktır. İki farklı yerleşim örneğinden devam edilecek olursa, yerleşimlerin niteliği de bu noktada belirleyici olacaktır. Yerleşim alanının sahilde veya yüksekte olması, dere kenarındaki düz veya dağdaki engebeli bir arazide olması, mevsimsel olarak ulaşımın kapanıp açılabilirdiği bir alanda olması

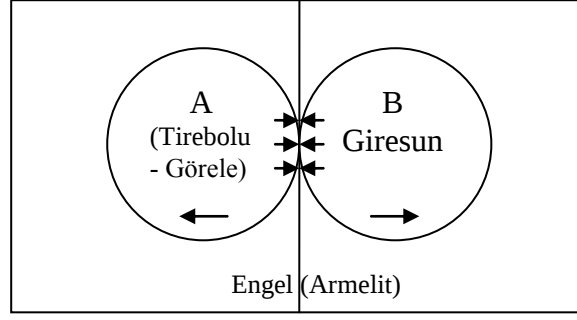
Arsin, Araklı, Sürmene, Of, Of'tan iç kesime doğru Dernekpazarı, Çaykara, Uzungöl ve yine Karaçam (Ogene) yolundan Durnalu yaylasını aşarak Bayburt, İyidere, yukarı doğru Kalkandere, İkizdere, Ovit Dağı'nı aşarak İspir, İspir'den hareketle Bayburt, Aydıntepe üzerinden Gümüşhane, Rize, Gündoğdu, Gündoğdu'dan içeri doğru Veliköy, Çayeli, Çayeli'nin iç kesiminde Kaptanpaşa (Senoz), Pazar, Pazar'dan yukarı Hemşin, Ardeşen, Ardeşen'den yukarı Çamlıhemşin, Ayder ve Çat vadileri, Fındıklı, Arhavi, Hopa, Hopa'dan içeri doğru Cankurtaran Dağları'nı aşarak Borçka ve yine sahilde bulunan Kemalpaşa gözlem ve araştırma yapılabilen yerleşim alanları olmuştur. Bu bölgelere bağlı birçok kasaba, köy, yayla vb. gibi alanlarda da çalışmalar yapılmış olmakla beraber anlaşılır bir genelleme sunulabilmesi açısından şu anda belirtilmemektedir. Sahilden içeri doğru görülen bu yolların hemen hepsi dere yataklarıyla paraleldir ve kimi yerlerde derin, kimi yerlerde ise daha düz vadilerden ilerleyerek birbirlerine iç tarafta bağlanmaktadır. Görüldüğü üzere, Tirebolu'dan Harşit Vadisi boyunca yukarı doğru çıkılarak Torul'a gelen yol ile Trabzon'dan yukarı doğru çıkılarak Maçka, Hamsiköy ve Zigana Geçiti'nden Torul'a gelen yol birleşmekte ve Gümüşhane'ye bağlanmaktadır. Yine bu yoldan devam edersek, Of'un hemen batısından Soğanlı Deresi boyunca yukarı doğru çıkılan, Dernekpazarı, Çaykara ve Karaçam (Ogene) yolundan, Durnalu yaylası veya Soğanlı Geçiti'ni aşan yol ile Bayburt'ta birleşir. Aynı yol doğruya doğru iç taraftan devam edildiğinde Of'un geçilip Rize il sınırında kalan İkizdere boyunca İyidere Köprüsü'nden yukarı doğru devam edildiğinde İkizdere ve Ovit Geçiti'nden aşılarak Çapans ve İspir'e ulaşan yol ile birleşir. Bu yol devam edildiğinde Yusufeli'nden Artvin'e devam etmek mümkünken alan çalışması kapsamında bu bölgelere gidilememiştir. Nitekim bu yolların gidiş istikametleri rastlantılardan değil, doğal faktörlerden ortaya çıkmıştır. Bu faktörler bölgedeki ilk insan varlığından itibaren ulaşımı ve dolayısıyla iletişimi de eski yolların elverişliliği neticesinde hep o yönde sağlayabilmişlerdir. Buna göre, harita üzerinden belirtilen yolların haricinde eski yollarından bilinmesi ve araştırılması adına da çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, eski İpekyolu üzerinden geçilen Zigana yolu ile bugünkü farklıdır. Trabzon'dan Maçka'ya çıkan yol yine farklıdır. Gümüşhane ve Torul Bölgesi'nden gelen ve Zigana'yı aşarak dağın kuzey yamacına bağlanan birçok yol mevcuttur. Eski dönemlerde sahil yolu diye bir yolun olmaması ve dağ yollarının kullanılması, sahil şehirlerini birbirlerine bağlayan ulaşım aracının gemiler olması da bir başka önemli unsurdur. Bu vesile ile liman şehirlerinde ticaretin gelişmesi, kozmopolit yapının oluşması, kültürün çeşitlenmesi vs. gibi durumlar meydana gelmiştir.

gibi sebepler, taşınmanın, etkileşimin ve değişimin niteliğini ve hızını belirleyici olabilmektedir. Unutulmamalıdır ki, ilişkiler ne kadar yüksek düzeyde ise, taşınma ve sonucundaki (b)ağ oluşumu da o kadar etkin olacaktır. Zorunluluklardan oluşan boşluklardan dolayı boşlukların doğurduğu yenilikler de aslında insan hayatının pek fazla görülmeyen bir gerçeğidir. Ulaşımın olmamasından kaynaklı zorunlulukların insanları başka alanlara yönlendirdiği belirtilmişti. Ulaşımı bulunmayan iki yerleşim başka alanlara yönlendiğinde ortadaki alan bir boşluk oluşturmaktadır. İşte bu boşluk aynı zamanda daha farklı (b)ağların oluşması için bir zemin sağlamaktadır. Örnekleyecek olursak, arazi yapısından dolayı ulaşımı olmayan veya zor olan iki yerleşimin yakın alanlarında karşılıklı ilişki kuran bireyleri, burada taşınma işlemini gerçekleştirir. Ardından burada bir (b)ağ haline dönüşürler. Daha sonra rahat ulaşım sağlayabildikleri alanlara bunu taşıyabilirler. Böylece birbiriyle hiç veya çok az ilişki kurabilen bu iki yerleşim arasındaki boşluk yeni bir farklılık doğurmuş olur. Bu durum, üçüncü bir yerleşimin iki alanla iletişim kurması sonucunda da oluşabilir.

Görüldüğü gibi yukarıda belirtilen unsurlar birbirine bağlantılıdır. İletişim kurmanın ve (b)ağ oluşumunun elbette ki birkaç yolu veya unsuru yoktur. Bu unsurlar gibi sayısız iletişim kurma, taşıma ve taşınma şekilleri geliştirilebilir. Bunların açıklanmasındaki amaç aynı zamanda bağ ve (b)ağın altındaki anlamların da anlaşılmasını sağlamaktır. Bu noktada yukarıdaki örneklerle ilerlersek bağ, farklı yerleşimlerin kendi içerisinde kurmuş oldukları ağdan oluşmakta, (b)ağ ise karşılıklı etkileşim ve taşınma sonucu ortaya çıkan yenilikler, değişimler ile kurulan bir döngüsel ağ gibi düşünülebilir ve meydana gelen alanda hem bağ hem de (b)ağın gözlemlenmesi mümkün hale gelir.

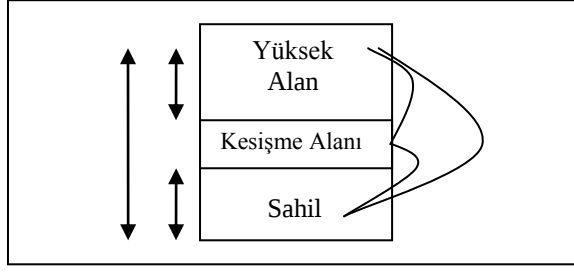
Şimdi uygulama alanımız olan Doğu Karadeniz Bölgesi'ne yeniden dönecek olursak, harita üzerinden gösterilecek yeryüzü şekillerinin kültür taşınmasına ve (b)ağlara olan etkileri batıdan doğuya doğru açıklanacaktır.

İlk önemli nokta Armet Dağı'nın (Bkz. Ek Şekil A.1.) 1970'lere kadar ulaşımı engellemesi, Tirebolu, Görele, Eynesil gibi Giresun'a bağlı ilçelerinin her anlamda yüzünü Trabzon bölgesine dönmesine ve etkileşimin, alış-verişin bu yönde oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum, bir anlamda bu ağ ve bağların kurulmasını ve aynı zamanda da basit tekrarı sağlamaktadır. Bahsedilen bölge ile dağın diğer tarafında kalan Giresun'a ait diğer bölgeler birbirleriyle farklı yapıdadırlar.

Şekil 4.2 : Tirebolu ile Giresun Arasındaki Etkileşimin Yönü.

Tirebolu-Torul arasında kalan vadi ile Trabzon-Torul arasında kalan vadi arkadan gelen yolun ortak ürünler taşımamasından dolayı benzeşiktir ve iç bölgelerde kalan yayla alanlarının da ortak olması gibi sebeplerden yakın ilişkiler de kurulmuştur. Özellikle yüksek kesimde Kürtün, Özkürtün, Şalpazarı, Tonya ile Maçka'nın yüksek kesimlerinde, sahilde ise Tirebolu, Görele ve Beşikdüzü'nde bu etki çok açıktır. Bu üçgen içerisinde kalan diğer bölgelerde de hemen hemen aynı ürünler tüketilmesine rağmen farklılıklar vardır ve (b) ağlarla açıklanma zorunluluğunu gerektirir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde dağların denize paralel uzanan sıra dağlar şeklinde olması dağların hem zirve noktalarında kuzey ve güney yamaçları farklı kılarken, hem de belli yerlerdeki sahile yakın yüksekliklerin de teşkil ettiği engellerle sahil-kırsal farklılığı oluşturmaktadır. Şehir merkezlerinin kozmopolit yapılarından dolayı derecelendirme içindeki yeri daha önceden belirtilmişti. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde liman ticaretinden dolayı şehir merkezi olarak ele alınması gereken alan sayısı fazladır. Örneğin, Tirebolu sahiliyle, iç kesimleri arasında hem liman ticaretinden, hem de yükseklikten kaynaklı farklılıklar çok belirgindir. Aynı şekilde Vakfıkebir – Tonya, Akçaabat – Düzköy, Trabzon – Maçka, Pazar – Hemşin, Hopa – Borçka vb. gibi. Sahil – kırsal farklılığının en önemli gözlem yerlerinden biri de Rize sahilinden itibaren görülmektedir. Cimilden (İkizdere'den doğuya doğru bir alan) Hopa'ya kadar kalan tüm bölgenin yüksek kesimlerinde yaşayan halk kendine Hemşinli demektedir. (Bkz. Harita Ek Şekil A.1., (6)). Fakat sahilde Rize, Çayeli, Pazar, Ardeşen, Fındıklı, Arhavi ve Hopa'da farklı topluluklar özellikle de Pazar'dan öteye Lazlar meskundur. Kırsalda kalan tüm bu alandaki etkileşim fazlayken, sahil ile etkileşim kısmen daha azdır. Buna rağmen bu bölgelerde taşınma farklı yollarla sağlanmakta, sahil ile yüksek kesimler arasında ilişki kurulabilmektedir.

Şekil 4.3 : Sahil ile Yüksek Alan Arasındaki Etkileşim ve Taşınma.

Şekilde görüldüğü gibi, kesişme alanında bulunan etkileşim hem sahili, hem de yüksek kesimi etkilemiştir. Yani iki yönlü taşınma söz konusudur. Bunun sonucunda da yüksek alan ve sahil süreç içinde (b)ağ haline dönüşecektir. Örnek olarak, buradaki alan 60 km olarak ele alınacaktır. Kesişme alanı 28. ile 32. km arasında kalan alan, 1 ile 28. km'ler arasında tamamen kapalı halde yaşayan, yani muhafazakar olan ve kendi ağına güçlü bağlarla bağlı bir topluluk, 32 ile 60. km'ler arasında da yine aynı şekilde kapalı halde yaşayan başka bir topluluk olarak değerlendirilecektir. 28. ile 32. km'ler arasında bu iki topluluk aynı köylerde, aynı yerleşim alanlarında veya komşu alanlarda yaşamaktadırlar. Bu durum sonucunda kuracakları etkileşim ve kendi bağları içerisinde bu bölgeden gerçekleşecek olan taşınma farklılıkları doğuracaktır. Başka bir anlamda, kesişme alanında yaşayan bireylerin sahile inmesi sonucunda sahildeki insanlar yüksek alanın kültürü ile farklı bir şekilde etkileşerek bu kültüre sahip olma arzusuyla önce basit tekrar yapacak ardından karmaşık/örtülü tekrar yoluyla onu değiştirip yenileyerek farklı olanı yaratacaktır ve böylece sahil ile yüksel alan arasındaki (b)ağ kurulmuş olacaktır. Aynı şekilde kesişme alanındaki bireyler yüksek kesim içindeki ağda etkileşimi sağlayarak sahilin kültürünü farklı bir biçimde yükseğe taşıyacaklardır. Bu taşınma işlemindeki en önemli sonuç ise boşlukların yani kökenin kifayetsiz kalışıdır. Çünkü birbirine düşman olan iki topluluk arasında bile bu ilişki ve taşınma kaçınılmazdır. Dolayısıyla sahil ile yüksek kesim arasındaki bireyler yüzyıllarca uzun bir süreçte dahi iletişim kurmamış ve sonrasında da kurmak istemeseler bile, yani ne kadar muhafazakar, milliyetçi veya güçlü bağlarla kendi ağlarına bağlanmış olsalar bile, artık bir (b)ağ haline çoktan dönüşmüşlerdir.

Dağların tam olarak ardında kalan ve gerek yeryüzü şekilleri açısından gerek iklim açısından farklılık gösteren bölgelerde aynı şekilde yüzlerini iç kesimlere dönmüş ve bu bölge halklarıyla daha güçlü (b)ağlar oluşturmuşlardır.

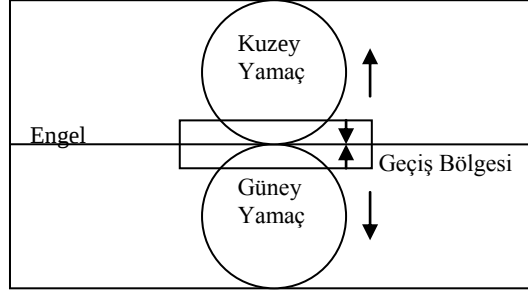

Şekil 4.4 : Doğu Karadeniz Bölgesi Yeryüzü Şekillerinin Gösterilmesi.

Şekil 4.5 : İklimler ve Geçiş Bölgeleri.

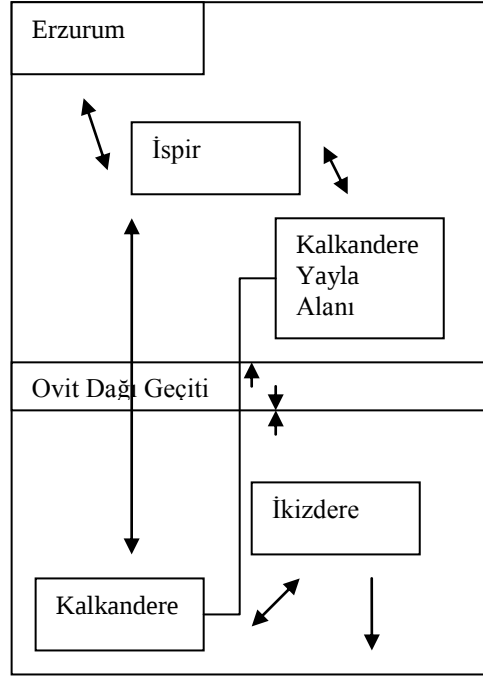
Trabzon'dan fırtınalı ve yağmurlu bir havada başlayan birçok yolculuğun Maçka'dan, Zigana'ya doğru sislerle ve bulutlarla birleşmesi ve Zigana Geçiti'nin (Bkz. Ek Şekil A.1., (2)) aşılmasıyla havanın günlük güneşlik bir hal alması yalnızca iklimi değil, o bölgede yaşayan insanları da, dolayısıyla müzikleri de etkilemiştir. Yüksek rakımlı dağları aşamayan bulutlar dağın bir tarafını sürekli sise, dumana, yağmura mahkum kılarken, dağın diğer yamacında 1km'lik bir mesafe bile geçilmeden güneş hakimdir. Yeryüzü şekilleri, yol yapıları, virajlar, engebeler, dereler, evler, yapılar, hayvanlar, bitkiler kısacası herşey yani kültür artık değişmiştir. Ara bölgeler veya geçiş bölgeleri olarak ele alınabilecek alanlar ise oldukça dar alanlardır.

Şekil 4.6 : Dağların Geçiş Bölgelerinde Etkileşim ve Taşınma.

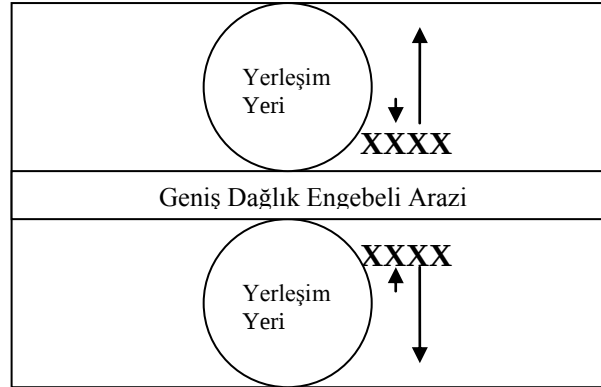
Örneğin, Gümüşhane'ye bağlı Kürtün ve Torul, Harşit Vadisi ve Trabzon yolu üzerinde bulunduğu için Tirebolu'dan ve Trabzon'dan başlayarak gelen ağlar içinde bağlıyken, hemen Torul'a çok yakın mesafedeki Gümüşhane'de bu etki biraz daha az ve Gümüşhane'nin güneyinde kalan bölgeleri için de yok denecek kadar azdır. Aynı durum Çaykara – Bayburt (Bkz. Ek Şekil A.1., (3)), İkizdere – İspir (Bkz. Ek Şekil A.1., (4)), Hopa – Borçka (Bkz. Ek Şekil A.1., (5)) için de söz konusudur. Örneğin Çaykara'nın dağların en yüksek yamaçlarından bağlandığı Bayburt'a yakın bölgelerinde iki yönlü etkileşim sonucunda kurulmuş (b)ağlar mevcutken, Bayburt merkezde bu etki daha az, Bayburt'un güneyinde ise neredeyse yoktur.

Ovit'te ise daha özel bir durum söz konusudur. Hem iklimsel açıdan, hem yaylacılık geleneğinden hem de zorunluktan dolayı özel bir etkileşim alanı ve (b)ağ oluşmuştur. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en yüksek rakımlı geçitine sahip olan ve Rize – Erzurum karayolu bağlantısını sağlayan Ovit Dağı'nda yaylacılık yapan İkizdere halkının, dağın arka yamacını Kalkandere'den gelen halka yaylacılık için vermesi özellikle Ovit Dağı Geçiti ile İspir arasındaki Çapans bölgesinde sahile çok yakın bir konumda bulunan Kalkandere halkıyla İspir halkını yakınlaştırmış ve (b)ağ kurmalarını sağlamıştır. Oysa Kalkanderelilerin İkizdere ve İspir ile kurduğu bu etkileşim İspir'in güneyindeki Erzurum istikametine doğru hiç bir alanda görülmemektedir. Görüldüğü gibi taşınma olayı çok karmaşık bir yapıdadır. İkizdere – İspir arasındaki iklime ve engebeye dayalı taşınma zorluğu sahile çok daha yakın bir yerleşim olan Kalkanderelilerin yaylacılık geleneği ve İkizdereliler tarafından zorunlu olarak dağın arka yani güney yamacına itilmeleri ortaya çok farklı bir taşınma durumu ve (b)ağ çıkarmıştır.

Şekil 4.7 : Kalkandere ile İspir Arasındaki Etkileşim, Taşınma ve (B)ağ Alanları.

Bazı bölgelerde de dağın arka tarafıyla ilişki tamamen kesilmiştir. Örneğin, Kaçkar Dağları'nın hiç bir şekilde geçit vermemesi Hemşin coğrafyası ile dağın arka bölümünü birbirinden ayırmıştır. (Bkz. Ek Şekil A.1., (7)).

Şekil 4.8 : Geçit Vermeyen Dağlık Alanlarda Etkileşim Yönü.

Yukarıda belirtilen özelliklere göre, bölge müziğinin değişim sürecinin tek bir alana veya merkeze göre açıklanması imkansızdır. Çünkü etkileşim sonsuz sayıdadır ve değişiminde belli köşe başları haricinde tespit edilebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu sebeple bütüncü veya organizmacı bir hareket yerine tekilci hareket etmek ve yerel kültür ürünlerine inerek bölgeye daha da mikro bakmak gerekmektedir. Buradan hareketle etkileşim alanlarının en yoğun olduğu bölgeler

açıklanmıştı; şimdi de müzikal açıdan farklılıklar gösteren bölgeler tespit edilerek bunların sebepleri (b)ağlarla açıklanmaya çalışılacaktır. (Bkz. Ek Şekil A.2.)

4.3.1 Ordu

Ordu, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en batısındaki şehir merkezidir. Ordu'daki müzik kültürünü değerlendirebilmek için tarihten günümüze bu bölgede bulunmuş toplulukları bilmemizde yarar vardır. İlk olarak yerli halklardan Khalybler ve Tibarenler ile başlayan süreç, koloni dönemi ile devam etmiştir. Ardından Hristiyanlaştırılan bölge Selçuklular Dönemi'nde İslamlaşmıştır. 1277 yılında Sinop'ta görülen Çepniler'in doğuya doğru ilerleyerek geldikleri ilk yer burasıdır ve Çepniler Ordu'da Hacıemiroğulları Beyliği'ni kurmuşlardır. Bu tarihten sonrada bölgede Türk egemenliği günümüze kadar sürmüştür. Son dönemlerde ise 1877 – 1878 tarihlerinde 93 Harbinde göç ederek gelen Gürcüler, Selanik'ten mübadele döneminde göç ettirilerek gelen Türkler, I. Dünya Savaşı sırasında Artvin, Rize ve Trabzon'dan batıya doğru göç ederek buraya gelen ve geri dönmeyerek yerleşen unsurlar, Tokat ve Sivas'ın Ordu iline yakın yerleşimlerden buraya yerleşenler bu bölge halkını oluşturmuşlardır.

Coğrafi konumunun ve tarihsel arka planının anlatılmasının ardından Ordu bölgesine (b)ağsal düşünce çerçevesinde bakılmaya başlanabilir. Buna göre, Ordu bölgesinde gözlemlenen müzikler ve oyunlar yukarıda sayılan toplulukların tümünün ortak ürünü, ortak paydasıdır, yani süreç içerisinde kurulan ağlar artık bağ olmaktan öte (b)ağa dönüşmüşlerdir.

Ordu bölgesinde ulaşım olanakları sahil bölümünde de iç kesimde de kültürel taşınma için müsait durumdadır. Bu sebeple, Orta Anadolu ile yüksek alanlar arasında ve kırsal ile sahil arasında da etkileşim üst düzeyde yaşanmıştır. Komşu yerleşimlerin birbirlerini etkiledikleri ağların genişlediği ve bağların kendi içerisindeki farklılıklarla birlikte sahip olma arzusuyla eyleyenlerin basit tekrardan karmaşık/örtülü tekrara geçişi ile (b)ağlar oluşmuştur.

Ordu bölgesinde insanları yaz aylarında bir arada tutan Doğu Karadeniz'in bir çok bölgesinde olduğu gibi yaylalardır. Ordu'nun önemli yayla ve obaları şunlardır:

Argan Yaylası – Akkuş, Gökçebel Yaylası – Akkuş, Perşembe Yaylası – Aybastı, Kozören Yaylası – Gökçöy, Taşlıçukur Yaylası – Gökçöy, Çambaşı Yaylası – Kabadüz, Turnalık Obası – Kabadüz, Taşbaşı Obası – Kabadüz, Korgan Yaylası –

Korgan, Düzoba Yaylası – Kumru, Sarıçiçek Yaylası – Kumru, Eriçek Yaylası – Kumru, Taştekte Yaylası – Mesudiye, Cüre Yaylası – Mesudiye, Keyfalan Yaylası – Mesudiye, Kızılağaç Yaylası – Mesudiye – Yeşilçe Beldesinde, Yaylacık Yaylası – Mesudiye, Çukuralan Yaylası – Mesudiye, Üreğil Yaylası – Mesudiye, Zile Obası – Mesudiye. Bu yaylalar yüksek alanlarda oldukları ve kıyı şeridinden iç kesimlerde olduğu için sahil ile kırsal halklarını bir araya getirerek bu alanlarda yeni davranışlar sergilemelerini sağlar ve uzun yıllar sonucunda da artık bu davranışlar sindirilmiş olur. Yaylalar geçiş noktaları üzerindeki bir çok yerleşimin halkını bu şekilde (b)ağ haline dönüştürür. Müzik alanında sahil ile iç kesimlerdeki Tokat, Sivas ve Kelkit Vadisi'nin etkileri yaylalarda sahilden gelen insanları da bu (b)ağa dahil eder. Bu etkinliklerin sürdürüldüğü ve müzik alanında ilişkilerin ve eylemlerin yüksek olduğu yayla Perşembe Yaylası'dır. Perşembe Yaylası, Aybastı ilçe merkezine 17 km uzaklıkta olup yaylanın merkezinde şehir türü bir yapılanma mevcuttur. Bu yerleşim ve yapılanmanın Türklerin Anadolu'ya ayak bastığı dönemlerden beri devam ettiği rivayeti olmakla birlikte ünlü seyyah Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Perşembe Yaylası'ndan ve Perşembe Panayırı'ndan söz etmektedir ve bunun yanı sıra 1876 Trabzon Salnamesi'nde de Perşembe Yaylası ve panayırının mevcudiyeti görülebilmektedir. Şenliklerin en önemli kısmını yağlı pehlivan güreşleri ve at yarışları oluşturmakta ve yurdun çeşitli yerlerinden gelen satıcılar, ip cambazları, sihirbazlar, sirk çadırları, falcılar bir ay boyunca yaylada kalmaktadır. Çeşitli konserler ve eğlencelerin düzenlendiği yaylada davul – zurna ön plana çıkmaktadır.

Ordu bölgesinde çalgıları düşündüğümüz zaman en önemli eyleyen kemençe gibi görünse de, bağlama ve kaval çalgıları da çok geniş (b)ağlar kurmuşlardır. Hatta iç kesimlerde davul – zurna, bağlama ve kaval, kemençeden çok daha yaygın ve geniş birer (b)ağdırlar. Bu anlamda Ordu, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Anadolu'ya açılan kapısı gibidir. Hatta iç kesimlere doğru gidildikçe davul ve zurnanın ebatlarının büyüdüğü ve iç bölgelerde kullanılan davul – zurna ezgilerine yaklaştığı, horon figürlerinin de aynı şekilde değiştiği gözlemlenmiştir. Ordu türkülerini incelendiğinde bağlama ve kaval ezgilerinin bu türküleri hayat verdiği, kemençenin hakim olduğu alanlardaki ezgilerin yapısından uzaklaştığı görülmektedir. Buna göre Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki çalgılar içinde en güçlü (b)ağ olarak görülen kemençenin Ordu'da doğusundaki alanlara göre daha zayıf bir (b)ağ kurduğu, bağlamanın diğer alanlara göre daha güçlü bir (b)ağ kurduğu söylenebilir. Davul – zurna ve kaval ise

diğer alanlardaki kısmi kullanışlarına yakın genişlikte (b)ağlar kurmaktadır. Bu çalgıların yanı sıra klarnet (gırnata), Ordu Merkez, Perşembe, Gülyalı, Kabadüz ve Ulubey ilçelerinde yaygın olarak kullanılan bir çalgıdır. Klarnet ve davul ikilisi ile genellikle karşılama havaları çalınmaktadır. (Bkz. Ek CD.1)

Bölgede basit tekrar yoluyla nesilden nesile taşınarak günümüze ulaşan, Dik Horon – Laz Horonu – Düz Horon – Sık Horon, Gürcü Horonu – Eşkiya Horonu, Kız Horonu, Melet Horonu, Sallama, Mısırlı Horonu, Perşembe Horonu, Tulum Horonu, Nalcı Horonu, Ordu Karşılması, Lazutlar, Miralay, Temur Ağa, Hoynare, Üç Ayak, Tamzara, Kürt Ali, Hoşbilezik, Pıtık, Mesudiye Horonu, Samah gibi oyunlar ve müzikler vardır. Bu müzikler horon havaları, karşılama havaları, sallama havaları, çiftetelli havaları, kolbastı havaları gibi başlıklar altında toplanabilmektedir. Oyun isimlerinden ve kullanılan çalgılardan da anlaşılacağı üzere yukarıda bahsedilen toplulukların bölge müziğindeki etkileşimleri açıktır. Bu da oluşan (b)ağların kudemini ve kökün çok uzun bir süre önce kaybolduğunun en önemli işaretlerinden biridir. (Bkz. Ek CD.2). (B)ağ içindeki bireylerin tümü bu oyunları oynarken birbirinin kökeni ile ilgilenmemiş, aksine bu oyunlara karmaşık/örtülü tekrar yoluyla kattıkları yenilikler ve değişim ile farklı anlamlar, figürler vb. ekleyerek sahip olmuşlardır.

Ordu'dan çok önemli icracılar da çıkmıştır. Günümüze ulaşan ilk kemençe kayıtlarından biri de Ordulu Yunus'a aittir. Ordulu Hasan Duman, Ordu Fatsalı Ekrem Usta, Çakalı Cafer, Ulubeyli Mehmet (Kayıkçı Mehmet), Mesudiyeli Hüseyin, Mesudiyeli Muhsin Aydın gibi isimler kemençe icracıları olarak; Bağlamacı Yunus, Necmi Kıran, Ertuğrul Eraslan, İrfan Gürdal, Tuncer İnan, Turgay Ataman, Ersin Baykal, Şenol Aksu, Çetin Akdeniz, Abdullah Özdemir gibi isimlerde bağlama icracıları olarak gerek yerel, gerek Türkiye genelinde, gerek uluslararası alanda ve TRT, Kültür Bakanlığı gibi kurumlarda da icralarda bulunmuşlardır. Hafız Yusuf Bilgin, Muhsin Tercan, Ziya Üzova, Rüştü Tuncalı, Celal Özkan, Nezahat Bayram, Ümit Tokcan, Tuğrul Şan, Ali Rıza Gündoğdu, Coşkun Gök, Taner Can, Latife Eraslan ve Kamil Sönmez gibi ses icracıları da mevcuttur. Bu isimlerin bazıları önemli büyüklükte ağlar kurarken, bazıları daha küçük ağlar kurabilmiştir. Fakat bunların her biri birer (b)ağ kurarak çevrelerindeki insanların değişmesini sağlamıştır ve her biri nesilden nesile taşınmakta olan ezgilere sahip olma içgüdüleriyle yeniden hayat vermiş, yeniden yaratma çabasında olmuşlardır.

Günümüzde Ümit Tokcan, Tuğrul Şan, Kamil Sönmez ve Çetin Akdeniz gibi icracılar geniş (b)ağlara sahiptirler ve ağlarına katılan bireylerin ilişkilerini ve eylemlerini müzik alanında değiştirme yetisine sahiptirler. Bölge müziklerinin değişim sürecinde de özellikle bu isimlerin TRT içerisinde yapmış oldukları çalışmalar, bireysel çalışmalar vb. ile etkileri olmuştur. Bağlamanın ön plana çıktığı bir Karadeniz şehri olan Ordu'dan, TRT bünyesine dahil olan icracıların sayısının diğer yerleşimlere göre fazlalığı hemen göze çarpmaktadır. Bunun en önemli sebebi TRT'nin Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerini bağlama ile icra etme politikası olabilir. Ordulu icracılar, bu anlamda bir tarafta kemençenin yapısını ve ezgilerini iyi bilen, diğer tarafta da bağlamaya çok güçlü (b)ağlarla bağlanmış bireyler olarak, TRT'nin icra politikasıyla çok uyumlu bir yapıda bölge müziklerini yorumlamışlardır.

Ordu şehrinin kozmopolit yapısı ve her türlü etkileşime açık yapısı taşınmanın ve dolayısıyla (b)ağsal genişlemenin kendiliğinden oluşmasını sağlamaktadır. Ordu şehir merkezinde sivil toplum örgütlerinin müzik alanındaki faaliyetleri, dernek faaliyetleri, Halk Eğitim Merkezlerinin faaliyetleri, yeni açılan Ordu Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Ordu Belediyesi Konservatuvarı, Ordu Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi gibi kurumlar şehir içinde çok etkin faaliyetler yürütmekle birlikte şehrin sosyal hayatını yönlendiren önemli (b)ağlar durumundadırlar. Bunun yanı sıra TRT'nin ve Kültür Bakanlığı Korolarının Ordu bölgesi müzikleriyle ilgili icraları ve derleme çalışmaları da değişim sürecinde 1930'lardan 90'lı yıllara kadar çok önemlidir, ancak bu (b)ağların günümüzde eski etkileri kalmamıştır. Günümüzde en geniş (b)ağları kitle iletişim araçları ile desteklenen ürünler kurabilmekle birlikte, Ordu bölgesinin (b)ağlar yoluyla oluşan karakteristik müzikleri tıpkı diğer alanların müzikleri gibi tekdüzeleştirilip kısırlaştırılarak Karadeniz müziği adı altında sunulmakta ve üretim de genellikle İstanbul merkezli olmaktadır.

4.3.2 Giresun

Giresun, doğusunda Trabzon, batısında Ordu, güneyinde Sivas, Erzincan ve Gümüşhane ile komşudur. Bölgede yerleşik olarak ilk yaşayanlar Khalybler, Mossinikler ve Tibarenler'dir. Ardından koloni dönemi gelir, Persler idaresi altına giren bölge İranlı yöneticilerin Pontus Krallığı egemenliği altına girer. Daha sonra Romalılar Dönemi'nde yerli halklar Hristiyanlaştırılır. Selçuklular Dönemi'nde

bölgeye Türk akınları olmuştur. Çepniler'in Ordu civarında kurmuş oldukları Hacıemiroğulları Beyliği doğuya doğru hareket etmeye devam ederek 1397 yılında Giresun'u alır ve bu tarihten sonra Giresun'da egemenlik Türklerin eline geçer. Bu dönemde bölgede birçok Türk boyu daha görünür ve bunların önde gelenleri Yüreğir, Alayuntu ve Bayındır gibi Oğuz boylarıdır. Türkler bölgede, Rumlar ve Ermeniler ile bir arada yaşamışlardır. I. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler ile bölgenin bugünkü yapısı oluşmuştur. Giresun'da da Ordu ilinde görüldüğü gibi işgalden kaçarak bu bölgeye yerleşen topluluklar bulunmaktadır. Özellikle Harşit Çayı, Rus İşgali'nin durdurulduğu ve halk tarafından günümüzde hala anlatılan destanların yazıldığı bir yer olarak bilinmektedir. Bu yardımcı bilgilerin ardından bu alandaki (b)ağları aramaya başlayabiliriz. Giresun'da da iç kesimlerde güneydeki komşu iller ile etkileşim görülmektedir ve kıyı ile iç kesim bu taşınmanın basit tekrarından ötürü ortaklıklar ve karmaşık/örtülü tekrarından ötürü de farklılıklar göstermektedir. Buna göre Ordu'ya yakın bölgeler, iç kesimler ve Trabzon'a yakın bölgeler arasında farklılıklar görülmektedir. Giresun merkezdeki müzikal yapı Ordu bölgesi'ne daha yakın görünürken, Görele, Tirebolu, Eynesil gibi ilçeler Trabzon'un müzik özelliklerine daha yakındır. Dağların arka yamaçlarında kalan alanlarda ise, daha önce bahsettiğimiz iklim geçişliliği, yeryüzü şekilleri ve ulaşım olanakları gibi sebeplerle taşınma alanları yön değiştirmekte ve (b)ağlar bu yönde oluşmaktadır. Alucra ve Şebinkarahisar bölgeleri, İç ve Doğu Anadolu etkilerini açıkça göstermekte olan alanlardır.

Giresun bölgesinde etkileşime oldukça açık olan ve taşınma sonucunda gerçekleşen oldukça büyük bir (b)ağ alanı mevcuttur. Bu alan Giresun Merkez, Bulancak, Keşap ve Espiye'nin batı köyleri ile Dereli, Alucra ve Şebinkarahisar bağlantısının kurulduğu alanları kapsamaktadır. Bektaş, Karagöl, Kulakkaya, Tamzara, Kümbet, Dikmetaş ve Tamdere yaylaları bu bölge insanlarının çıktığı ve iç kesimler ile sahilin (b)ağ haline dönüştüğü yaylalardır. Bu alanlarda en çok kullanılan çalgı kemençe ve bağlamadır. Bunun yanı sıra davul – zurna ve kaval da görülmektedir. İç kesimlere geçildiğinde davul-zurna ile kemençenin ön plana çıktığı görülmektedir. Şebinkarahisar bölgesinde şehirsuyu (Hasanağa) ırmağının solunda kalan köylerde tulum çalgısına da rastlanmaktadır. Yeniyol (Anna), Hasanşeyh, Kayalı, Dönençay (Biladis) Hanevi ve Alişar köylerinde tulum icracıları günümüzde az olmakla birlikte görülür. Bunların yanı sıra yine bu alanlarda mey ve tef az olarak görülmektedir.

Bölgede Sallama, Sık Horon – Dik Horon – Rum Diki, Gürcü Sallaması, Karşılama, Çeçen Kızı, Metelik, Tüfekli Çandır, Kol Bastı (Kol Havası), Fingil Havası, Tamzara – Üç Ayak gibi oyunlar oynanmaktadır. Günümüzde en çok bilinen ve oynanan oyun Üç Ayak'tır. Bunun dışında müzikler karşılamalar, horonlar, sallamalar, kol havaları diye ayrılabilir. Giresun Karşılması bu bölge insanları tarafından çok sevilen ve değer verilen bir oyundur. (Bkz. Ek CD.3). Bunların yanı sıra çiftetelli türünde İnci Havası gibi ezgiler ve iç bölgelerden etkilenmiş oyun havaları da görülmektedir. (Bkz. Ek CD.4). İç kesimlerdeki oyunlar daha ağır karakterli ve halay türüne de yakınlaşmaktadır. Giresun'un doğu bölgesi'nde kalan Görele, Tirebolu, Eynesil sahil kesimi ile Espiye'nin doğu köyleri ve yüksekteki Güce, Doğankent alanları ile Harşit Çayı boyunca uzanan bölgeler Armelit yolunun 1930'lara kadar açık olmayışından, 1970'lere kadar da yol olmasına rağmen ulaşımın yükseklik ve virajlardan dolayı zor olmasından dolayı (b)ağ oluşumlarını güçleştirmiştir. "1930'lu yıllarda, henüz Armelit yolu açılmadığı sıralarda Giresun'a ulaşım motolarla sağlanırdı. Bu motorların birisi Yaylacının Osman Reis'e, diğeri de Hacı Osman [Kır] Reis'e aitti." (Yüksel, 2008: 48). Ayrıca başta Görele ve Çanakçı olmak üzere buradaki kemençe çalgısının hakimiyeti ve bu çalgıyla kurulan güçlü (b)ağlar, bu bölgenin etkileşime karşı daha kapalı ve muhafazakar olmasından kaynaklı olarak bir yeni (b)ağların oluşma sürecini kısmen geciktirmiştir. Son kırk yılda sahilden ulaşım imkanları oldukça müsait olmasına rağmen eskiden kalan bağlar, günümüzdeki taşınmanın etkisiyle kurulan (b)ağlara göre hala çok daha etkindir. Bu sebeplerle oluşan farklılıklardan dolayı bu alanlar başka bir başlık altında incelenecektir.

Günümüzde şehir merkezi kitle iletişim araçlarının hegemonyasına teslim olmuş durumdadır ve bu yolla taşınan her türlü etkileşime açıktır, şehir merkezinden uzaklaştıkça bu etki azalmasına rağmen, derecelendirme yöntemimiz anlatılırken belirtildiği gibi bu hegemonya artık her alanda görülebilmektedir. Taşınma şehir merkezlerine oranla azalsa da günümüzde ürünler yerel sanatçıların ürettiklerinden çok İstanbul'dan pompalanan ürünler haline dönüşmüş ve taşınma hadisesi de yön değiştirmiştir.

4.3.3 Görele – Tirebolu – Eynesil

Giresun'un Trabzon sınırındaki bu ilçelerinde tarih sürecinde Türkler gelene kadar bir kısmı yerli halkların asimilasyonu ile oluşan bir kısmı Helen ırkından olan Rum

topluluklar yaşamıştır. Az sayıda da Ermeni nüfusu bölgede bulunmuştur.⁵⁸ Türklerin bölgeye gelmeleriyle Harşit çayı boyunca uzanan bölge Türk boylarının eline geçmiş ve ağırlıklı olarak bölgede Çepni yerleşimleri görülmüştür. Günümüze dek geçen süreçte de, Çepniler bu bölgelerdeki ağırlıklarını korumuşlardır. Fakat mübadele dönemlerine kadar kıyı kesimlerinde bulunan kalelerde Rumların etkin oldukları bilinmektedir.

Bu bölge bir önceki maddede anlatıldığı gibi Giresun bölgesi ile bir takım farklılıklar göstermektedir. Armelit'in 1970'lere kadar süren etkisinden dolayı bu bölge insanları alış-verişini yani taşınmayı her anlamda Trabzon bölgesiyle sağlamışlardır. Bunun yanı sıra yüksek kesimle yani Harşit Vadisi boyunca uzanan dere yoluyla da tarihten beri kurmuş oldukları bağları genişletmişlerdir. Eskiden Görele'ye bağlı iken günümüzde ilçe olan Çanakçı sahildeki bu yerleşimleri iç kesimlere bağlayarak Görele – Şalpazarı ve yayla etkileşimlerini sağlamaktadır. Bu noktada ortak buluşma alanları olan yaylaların da önemli etkileri mevcuttur. Bu bölge insanları Giresun bölgesinde bahsettiğimiz yaylalara pek çıkmazken, Şalpazarı Çepnileri'nin de yaylası olan Sis Dağı, Görele, Tirebolu, Eynesil ve Çanakçı halkının da yaylası konumundadır.

Şekil 4. 9 : Sis Dağı'nda Göreleli Kemençeci Katip Şadi ve Tirebolulu Kemençeci İbrahim Kavraz (Kişisel Arşiv).

⁵⁸ Yüksel, 2003.

Hatta Trabzon'un batısında kalan tüm yerleşimlerin ve Gümüşhane Kürtün ahalisinin katıldıkları Kadirga yaylası da bu yerleşimlerin çıktıkları yaylalardandır.

Şekil 4.10 : Kadirga Yaylası'nda Bulunan Üstü Açık Camii (Kişisel Arşiv).

Bunun dışında Karaovacık yaylasına da Tirebolu, Espiye bu bölgelerin iç kesiminde bulunan Güce ve Gümüşhane Torul bölgesinin insanları katılmaktadır. Bu yollarla oluşan taşınma (b)ağların bu yönde genişlemesine neden olmaktadır. Görüldüğü gibi, ulaşımın ve kesişme alanlarının (b)ağların oluşumundaki etkileri bu bölgede oldukça açıktır. Tirebolu'nun eski bir liman yerleşimi olması ve şehirleşmenin bu bölgedeki en eski alanı olması sebebiyle dış etkileşimler yaşadığını da söyleyebiliriz.

Şekil 4.11 : 1800'lerin Sonunda Tirebolu (Tirebolu Belediyesi Arşivi).

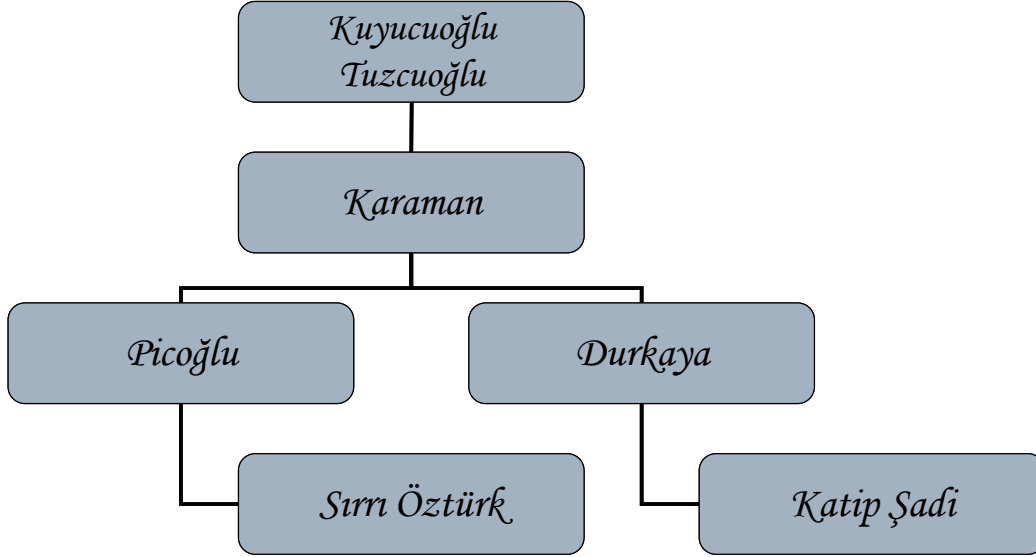
Trabzon ile Karadeniz ve Ege’de limanı olan bir çok yerleşim ile direkt olarak bu yolla etkileşim sağlamış olan Tirebolu’da bu taşınmanın etkisiyle kurulan (b)ağlar mevcuttur. “1780 – 1820 yılları arasında gayrimüslim Osmanlı tüccarının hemen tamamını Ege adalarındaki Rumlar teşkil ediyordu. 1830’lardan sonra adalara mensup reaya tüccara hemen hemen hiç denecek kadar az rastlanmakta, bunların yerini Karadeniz’in Rumeli ve Anadolu sahillerindeki reaya tüccar almaktaydı. Bu reaya tüccar arasında Tirebolu’ya mensup olanlar da vardı.” (Yüksel, 2008: 41). Hamamların, çeşmelerin vb. Osmanlı eserlerinin süslediği Tirebolu’da, kız evinde çalgının ud veya cümbüş olması ve kızın çeyizine ud konulması, hamamda sazlı-sözlü eğlenceler yapılması vb. örnekler bu taşınmayı göstermektedir.

Şekil 4.12 : Tirebolu’da Osmanlı Dönemi’nden Kalma Bir Çeşme (Kişisel Arşiv).

Bu yerleşimlerde çalgı olarak çok büyük ölçüde kemençe kullanılır ve ihtiyaç duyulmadıkça başka çalgı kullanılmaz. Ancak, davul – zurna ve bağlama ile birlikte az olmakla birlikte kaval da görülmektedir. Karşılamalar, Çiftetelliler, Horon havaları en çok oynanan ve çalınan havalardır. Hamzabaş, Tuzcuoğlu, Sıksara, Tengu (Bkz. Ek CD.5) en çok çalınan horon havalarındandır. Doğu Karadeniz Bölgesi’nin en ünlü kemençecilerinin yetiştiği yerleşimlerinden biri olan Görele, kemençe icrasında bir tavır olarak kabul edilir ve Görele tavrında çalabilmek kemençeciler arasında ustalık göstergesi sayılır. Kemençenin beşiği olarak da gösterilen Görele’de bilinen en eski kemençeciler yetişmiştir. Tuzcuoğlu, Karaman,

Picoğlu ve Durkaya ile gelen silsile günümüzde Katip Şadi ve M. Sırrı Öztürk ile birlikte devam etmektedir.

Şekil 4. 13 : Görele’de Kemeñecilerin Usta – Çırak Silsilesi.

Bunun yanı sıra Sami Günay, Hüseyin Keleş, Şenel Dandin (Çolak Şenel), Mehmet Meksutoğlu, Naci Keskin, İbrahim Kavraz, Mehmet Gündoğdu gibi kemeñe sanatçıları da önemli kemeñecilerdendir. Görele türkülerinde özellikle sonradan ilçe olarak ayrılan Çavuşlu bölgesi ön plana çıkarken, Çepni ağzı açık olarak görülebilmektedir. (Bkz. Ek CD.6). Ören bölgesi de otçu göçlerindeki katılımları ve horonları ile çok önemlidir. Örenlilerin oynadıkları horon tüm bu bölge içinde bilinir ve ayrıcalıklı sayılarak takdir edilir. Bunun dışında türkü yakma geleneği doğrultusunda türkü icracıları da mevcuttur. “Âşık Mustafa [Kozluca], Burhan Velioğlu, Dîdî Mehmet [Aybar], Digos Emin [Uğur], Espiyeli Fahri [Öner], Hamamcı Mahmut [Elecik], İsin [Hüseyin] Ağa’nın İzzet [Dikmen], İhtiyaroğlu İbrahim [İhtiyaroğlu], Kandiloğlu Halil [Ekmekçi], Kandiloğlu İbrahim [Ekmekçi], Kemaloğlu Mehmet [Olgun], Naiboğlu Arif [Naipoğlu], Paşa Dayının Ahmet, Rüstem’in Hasan, Temel Kara, Temel Ustanın Mehmet [Harbi], Zaloğlu İsmail gibi ilk akla gelen isimler, yörede türkü yakan ya da yakılan türkülerini ustalıklı okuyan mahalli halk sanatkarı idi.” (Yüksel, 2008: 99).

Günümüzde, bu bölgedeki üretim hala canlılığını korumaktadır. Kitle iletişim araçlarının hegemonyası ile taşınan farklılıklarla kurulan etkileşimlere rağmen bu bölgede özellikle iç kesimlerde üretim canlıdır. Bunun haricinde, üretimin içeriğine

bakılacak olursa burada kitle iletişim araçlarının etkisiyle kurulan önemli bir (b)ağ bulunmaktadır. Katip Şadi, Sırrı Öztürk ve devamındaki kemençe icracılarının TRT’de, İstanbul ve Ankara’daki çeşitli üniversitelerde, derneklerde vb. kurum ve kuruluşlarda yapmış oldukları çalışmalar, kendi içlerinde değişmelerini sağlamıştır. Güçlü (b)ağlarla bağlı oldukları kemençe çalgısı ve horon ezgileri yaşamış oldukları kendi sosyal çevre değişimleri ile değişimi beraberinde getirmiştir. Buna örnek olarak 2005 – 2009 yılları arasında Mehmet Sırrı Öztürk’ten alınan kayıt örneklerinde rastlanan “Hey Gidi Koca Dünya” şarkısının kemençe ile yorumlanması, Görele’de elde edilen Durkaya’ya ait eski bir kasette Anadolu’nun bir çok yöresine ait türkülerinin kemençe ile yorumlanması verilebilir. (Bkz. Ek CD.7). Ayrıca bu sanatçıların bir çoğu değiştirme yetisine kendiliğinden sahip olan birer eyleyen olmaları sebebiyle zaten bu türkülerini basit tekrar yapmak yerine karmaşık/örtülü tekrar yaparak değiştirmekte ve bu eserlere sahip olma iç güdüsüyle hareket etmektedirler. İşte günümüzde bu sahip olma hadisesi yüzyıllardır bestelenerek gelen bir çok türküyü karmaşık/örtülü tekrar yapmak yoluyla bir kişiye veya köke mal etme çabasını göstermektedir ki, aslında bu durum mevcut olanın doğal değişimi olarak kabul edilmelidir ve bu yaratıcıyı yapan icracılar da kendilerinden öncekiler gibi bu ezgilere yeniden hayat veren eyleyenler olarak ayrı bir kefeye koyularak kendilerine saygının en büyüğü gösterilmelidir. Bunun yerine, bu türkülerini doğal değişimi sağlayan icracılara mal etmek ve bu icracılarının yerleşim alanlarını, dinlerini, dillerini, ırklarını bu ezgiler üzerinden kökleştirmeye çalışmak yani bugüne kadar yapılan ve yapılmaya çalışılan bu yanlışlar, hiç bir zaman çözümü getirmeyecek aksine değişimi kısırlaştırarak bu ezgilerinin basit tekrarından ibaret kalmaya mahkum edilecektir. Bu durum bir zaman sonra değişimin yani (b)ağsal farklılıkların oluşmamasına yani (b)ağların kopmasına ve tekdüzeleşmenin yaşanmasına neden olabilecektir.

4.3.4 Kürtün – Özkürtün

Kürtün ve Özkürtün Gümüşhane’ye bağlı ilçeler olmakla beraber, Harşit Çayı boyunca yukarıya doğru kıvrılarak çıkılan dağların zirvelerine yakın bir bölgedir. Bu bölge halkı Çepnilerle meskun olup, Çepnilerin tüm özelliklerini koruyabildikleri yerlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı 1461’de Trabzon’u ele geçirdiğinde bir beylik olarak görülen Kürtün, Osmanlılar ile Akkoyunlular arasında tampon görevi görmektedir. Önce Akkoyunlular’ın hakim olduğu bölge 1479’da

Osmanlı'ya bağlanmıştır.⁵⁹ “1479 fethinde 37 yıl sonraki Vilayeti Kürtün nahiyesindeki şu Türkmen boy ve oymaklarının bulunduğunu görmekteyiz. Döğer, Alayonlu, Avcılı, Karabörk, Beşoğlu, Oğuz, Çanakçılı, Kızılcı, Danişmendili, Çepniler...” (Üçüncüoğlu, 2008: 437). Çepnilerin diğer bölgelerde Alevilik konusunda gösterdikleri karşı çıkış durumu Kürtün bölgesinde gözlemlenmemiştir. Aksine, bu bölgedeki Çepniler, atalarının Alevi inanç geleneğinden olduğunu kabul etmekle birlikte, bölgedeki eski tekkeleri, eski şeyhlerin isimlerini dahi bilmektedirler. Hatta bu bölgeden daha önce göçmüş olan ve hala Alevi inanç geleneğine bağlı olanların hangi bölgelerde olduklarını bile ifade edebilmektedirler. Sözlü tarih çalışması sırasında edinilen birçok bilgi ile de Çepnilerin kemençeyi âşık sazı olarak kullanmaları ve otçu göçlerinin eskiden manevi bir havada yapıldığını belirtmektedirler. Kürtün'de özellikle Çatakkaya'daki Çepniler'e vakfedilen Kızıllı (Kızıl Ali) Yaylası ve yine bu bölgeden yaylacılık için gidilen Güvendi Şeyh ile ilişkili olarak Güvende Yaylası bunları doğrular niteliktedir.

Kürtün – Özkürtün bölgesi aynı zamanda yaylalar bölgesi denilebilecek kadar çok yaylaya sahiptir. Aktaş – Kanyaş, Aktaş – Yaraş, Arpacık, Erizcek, Aksu, Barak, Beytarla, Derindere, Tuzluyurt, İbrahimalan, Kabaktepe, Körükalan, Kuzugölü, Patırtıyurdu, Akbaba, Çakırdüzü, Güvende, Çatak, Çakmakkaya, Çayırağzı, Merekgözü, Paçacı, Mürsel, Alacapazar, Kuşluk, Alan, Arpaköy, Çakal, Çatma, Arpaköy, Kadıcık, Kadirga, Karaçukur, Kazmaköy, Konacık, Küçükköy, Erikbeli, Geriş, Oğuz, Şehmelik, Gavur, Akçababa, Aşıra, Çekümce, Gölceğiz, Kazıkbeli, Ceğel, Çamtarla, Çatakkaya, Çetlice, İnciçayırı, Kabayaylak, Kirazalan, Kızıllı, Tohdamır, Sulucu, Suluçukur, Kuşalan, Mevlüce, Denditepe, Sadi, Alatepe, Derintepe, Gölünü, Taşındı, Türkmeneli, Yılanlı, Demircikaya, Eğrikar, Karaboya yaylaları bu bölgededir. Bu yaylalara Kürtün ve Özkürtün'den başka, Alucra, Beşikdüzü, Çanakçı, Çavuşlu, Doğankent, Espiye, Eynesil, Geyikli, Görele, Güce, Şalpazarı, Şebinkarahisar, Tirebolu ve Torul bölgelerinin insanları da gelirler. Özellikle Kadirga, Kazıkbeli, Güvende ve Alacapazar en renkli şenliklere sahne olan yaylalardır. Oldukça geniş bir alan ile alış-veriş içerisinde bulunan Kürtün – Özkürtün bölgesi Harşit Çayı boyunca sahilden taşınan unsurları, dağın arka tarafına aktarak Torul ve Gümüşhane'ye kadar olan alanı birbirine bağlar ve önemli bir (b)ağ

⁵⁹ Üçüncüoğlu, 1998.

haline dönüşür. Bu bölgede oynanan horonlar tüm bu alandaki horonların karmaşık/örtülü tekrarlar birlikte oluşan doğal değişiminden ibarettir. Yukarıda belirtilen yaylalar her anlamda çok önemli alış-veriş merkezleridir ve aynı zamanda birer eyleyendirler. Sahil ile iç kesim arasındaki ağları birbirilerine bağlayarak süreç içerisinde değişimi ortaya çıkartırlar.

Şekil 4. 14 : Kadırga’da Kürtün – Özkürtün Otçusu’ndan Pazar Yeri (Kişisel Arşiv).

Şekil 4. 15 : Kadırga’da Kürtün – Özkürtün Otçusu Yöresel Kıyafet (Kişisel Arşiv).

Şekil 4. 16 : Kadirga’da Kürtün – Özkürtün Otçusu İç İç Geçmiş Horon Halkaları (Kişisel Arşiv).

Günümüzde, bu bölgenin nüfusu kış aylarında oldukça azalmasına rağmen, güçlü (b)ağlarla yaylacılık geleneğine bağlı olan bölge insanları yaz aylarını mutlaka bölgede geçirirler. Kitle iletişim araçlarının hegemonyası genellikle bu bölge insanların büyük şehir merkezlerinde yaşamalarına rağmen güçlü (b)ağların getirmiş olduğu muhafazakarlıktan dolayı bu yöndeki taşınmayı ve değişimi en aza indirmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi’ndeki bir çok yayla şenliği, kitle iletişim araçlarının etkisiyle konserlere ve festivallere dönüştürülürken, bu bölgede şenlik alanları bu yönde bir değişimi henüz yaşamamıştır. Fakat, kitle iletişim araçlarının hegemonyasını arttırdığı günümüz şartlarında bu (b)ağların nesilden nesile taşınmaların getireceği doğal değişimler ile birlikte zayıf (b)ağlar haline dönüşeceği ve gelecekte bu alanlarda da değişimin yaşanacağı tahmin edilmektedir.

4.3.5 Ağasar – Şalpazarı

Şalpazarı, Trabzon’un ilçesidir ve Beşikdüzü’nden içeri doğru girildiğinde sahilden uzak bir yerde kuruludur. Yerleşim Çepnilerin Trabzon’daki Komnen Devleti ile olan münasebetleri sonucu oluşmuştur ve Çepniler ile Rumlar arasındaki sınır noktasıdır. Yerleşim oluştuğundan bugüne dek Çepniler tarafından mesken tutulmuş olup dışarıya oldukça kapalı bir yapıdadır. Etkileşim içinde olduğu en önemli yerler yanbaşındaki Tonya ve sahildeki Beşikdüzü’dür. Bu yerleşimler dışında, yaylacılık

için gidilen alanlara gelen diğer bölge insanları ile de kısmen etkileşim içindedirler. Sis Dağı'nda ve Kadirga'da yaylacılık yapan Çepniler bölgeye geldiklerinde Alevidirler ve bu inancın izleri günümüzde de bölgede görülebilmektedir. Derebeylik (Âyanlar) döneminde Sünnileşmişlerdir ve günümüzde Anadolu'daki diğer Çepni toplulukları arasında Sünni olarak yaşamlarını sürdüren tek Çepni topluluğu Doğu Karadeniz Çepnileridir. Bu bölgede "otçu göçü"ne katılım en üst düzeydedir, bölge insanları adeta bu zamanı ipe çekerler. Kadirga civarındaki Aktaş, Davunlu (Bagar), Çeşmeler (Başoba), Elige ve Eskala yaylaları; Erikbeli civarındaki Karakaya obası ve Üzümlü yaylası; Alacapazar civarındaki Kabaktepe, Karaçam, Kırankurt, Uzunkıran, Alıtaşı yaylaları ve Güdün, Kalerlik, Keçiseçen, Doyludere, Navruz, Çakmak ve Savaş obaları; Sis Dağı civarındaki Geyikli obası, Erkeksu ve Ortaalan yaylaları en önemli yayla alanlarındandır. Özellikle Görele – Tirebolu ve Eynesil'den gelen Çepniler ile birlikte Sis Dağı'nda önemli bir (b)ağ oluştururlar.

Şekil 4.17 : Sis Dağı'ndan Bir Görünüm (Kişisel Arşiv).

Bu anlamda Sis Dağı Çepnilerin sahildeki ve yüksekteki yerleşimlerini birbirine taşır ve kopmalarını engelleyerek ağı genişletir. Bölgede ağırlıklı olarak kemençe çalgısı kullanılmakla birlikte yaylada horon halkalarını çok büyüdüğü zamanlarda davul – zurna ikilisi de kullanılır, az olarak da kavala rastlanmıştır.

Şekil 4.18 : Yaylada Davul – Zurna Eşliğinde Horon (Kişisel Arşiv).

Şalpazarında oturak havaları müzikler içerisinde önemli bir yer tutar. Gençlerin kapalı ve yüksek bu yerleşimde kemençe haricinde hiç bir eğlencesi yoktur ve sürekli toplanılarak oturak alemleri yapmaktadırlar. (Bkz. Ek CD.8). Bunun dışında Doruk Gelişi Gaydesi, Ağasar Horonu (Yan Horon), farklılık gösteren havalardır. Yol havaları ve uzun havalarda bölgede önemli yer tutar. Sıksara, en çok çalınan ve oynanan havadır. (Bkz. Ek CD.9). Bunların dışında obalardan yaylaya doğru gidilirken oynanan Yol Horunu, Kız Horonu, Topuk Vurma, Dinlenme Horonu da oynanmaktadır. Bölgede Çepni ağzı en saf biçimiyle görülebilmekle birlikte buraya has kemençeler tiz akortlu ve küçük yapıdadır. Havaları icra edenler boğazları yırtılırcasına bağırarak tiz sesleri kullanırlar. Bölgenin bilinen kemençe icracıları Çangaloğlu, Bekiroğlu, Yanık Köyü'nden Ahmet Durmuş (Yanıklı Ahmet), Doğancı köyünden Ali Çinkaya, Dorukgelişi'nden Aloğlu Kazım Gül (Aluu) ve Sayvançatak köyünden Süleyman Yaşar (Ağasarlı Süleyman)'dır.

Günümüzde Ağasar – Şalpazarı bölgesinde güçlü (b)ağlardan söz etmek mümkündür. Horona ve kemençeye olan bağ(ım)lılık en üst seviyededir. Ayrıca genel olarak bu bölge insanların seçici oldukları, kendi kemençe tavırlarının dışında yorumlanan kemençe icralarını dinlemedikleri ve bazı ortamlarda bu gibi icraları eleştirdikleri tespit edilmiştir. Kitle iletişim araçlarının oldukça yaygınlaşması ve artık bölgede de hakim güç haline gelmesi gibi sebeplerle bu bölge ezgilerini kendi içlerinden çıkan türkücüler son dönemde piyasa ürünleri haline

getirmektedirler. İcra kalitesi düşük olmasına rağmen, Ağasar tavrını ve Ağasar Çepni ağzını yansıtmaması sebebiyle bu ürünler bölge insanları tarafından tüketilmekte ve yoğun talep görmektedir.

4.3.6 Tonya – Ağasar Ayrımı

Günümüzde hala ince bir sınır oluşturan Ağasar ve Tonya bölgelerinde, yüzyıllardır devam eden Kıpçak-Çepni ilişkisi görülmektedir. Osmanlı'nın Hristiyan oldukları için Rum olarak değerlendirdiği Kıpçaklar Tonya'da kalmışlardır. Hemen yanı başlarındaki Ağasar'da ise Çepniler yaşamaktadır. Çepniler ve Tonyalıları çok fazla ortak türkü ve horona sahiptir ve aynı gırtlak yapısını kullanırlar. Kuman, Falben, Polovets gibi sarı saman saçlı insan modeli oluşturan Tonyalıların İslamı seçenlerine Türk, ancak Hristiyanlığı seçenlerine Rum denilmiştir ve mübadele dönemine kadar bu bölgede birlikte yaşamışlardır. (Bkz. Ek CD.10). Aslen Kıpçak Türkleri olan ve Rumca ile Türkçe konuşan Tonyalıları ile Çepni Türkleri'nden olan ve Türkçe konuşan Ağasarlıları arasında dil dışında müzikal açıdan farklılıklar yok denecek kadar azdır. Eskiden kalma bir söz olarak “kemençe Görele, türkü Ağasar, horon da Tonya'nındır” ifadeleri bu üç bölgede de rastladığımız ortak bir ifadedir. Gerçekten, Tonya Horonu, Dik Horon (Titreme Horonu, Erkişi Horonu) bu alanda çok önemli bir hareket kabiliyeti taşımaktadır. Bunlar dışında taşınma alanları ile kurulan (b)ağlar yoluyla Hamzabaş, Hasbal, Tuzcuoğlu gibi horon ezgileri çalınmaktadır. Tonya bölgesinde oynanan horonların bir çoğu, diğer etkileşim alanlarında oynananlar ile aynı yapıda gözükse de içerik olarak bir takım farklılıklar içermektedir. Bu da bölge insanının geçmişten gelen yaratı gücünü yani karmaşık/örtülü tekrar yoluyla sağlamış olduğu değişimi göstermektedir.

4.3.7 Beşikdüzü – Vakfıkebir – Çarşıbaşı

Beşikdüzü ve Vakfıkebir Trabzon'un en batısında kalan iki ilçesidir, Çarşıbaşı ise Akçaabat ile Vakfıkebir arasındaki geçiş noktasıdır ve bu yerleşimlerin tümü sahil şeridinde yer alırlar. Tarihi süreci çevre yerleşimler ile aynı olmakla birlikte bu bölgede Çepniler ile Trabzon Komnen Devleti arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Osmanlı'nın bölgeye gelmesinin ardından tamamen Türkmen boylarının yerleştirildiği bölgede Hristiyan Kıpçaklar ve Rumlar da yaşamışlardır.

Bu bölgenin etkileşim alanları iç kesimlere, doğu ve batıya açık olmuştur. Dolayısıyla, bu alanlarda iç kesimlerle yaşanan taşınmalar sonucunda Tonya ve

Şalpazarı ile, özellikle Beşikdüzü’nde Eynesil ve Görele bölgesi ile, Vakfıkebir’de Tonya ve Çarşıbaşı ile, Çarşıbaşı’nda da Vakfıkebir, Beşikdüzü, Tonya ve Ağasar ile etkileşimler ve kurulan (b)ağlar çok açık görülebilmektedir. Bu ilçenin insanlarının yaylacılık için çıktığı alanlar iç kesimde kalan Tonya ve Ağasar bölgesinin insanları ile hemen hemen ortak yaylalardır. Bunun yanı sıra, batıda yer alan Eynesil, Görele ve Tirebolu’dan gelenler ile, doğuda ve yine yukarıda yer alan Akçaabat, Düzköy ve Maçka’dan gelenlerle de kullanılan ortak yaylalar ve komşu obalar mevcuttur. Bu sebeple bu bölgede çok büyük ve önemli bir (b)ağ bulunmaktadır. En çok kullanılan çalgı kemençe olmasına rağmen davul – zurna bu (b)ağ içindeki en karakteristik ezgilerini ve horonları özellikle yaylalarda icra eder. Sıksara, Düz Horon ve Atlama en çok oynanan horonlardır. 1929 yılında İstanbul Konservatuvarı (Dâr-ü’l Elhân) heyetinin yapmış olduğu ve hiç bir yerde yaymlanamadan kaybolan ve bugün hala bulunamayan derleme kayıtlarında 22 yaşındaki Vakfıkebirli Deli Baltacıoğlu Mehmet adlı bir icracıdan “Horon Kaydesi” mevcuttur.⁶⁰ Ankara Devlet Konservatuvarı tarafından 1937 yılında yapılan derlem çalışmalarında da 33 yaşındaki Vakfıkebirli Baki Cinemre’den Trabzon’da öğrendiği sanılan “Bakın benim şu hırkama abama (Masal Türküsü)”⁶¹, 14 yaşındaki Vakfıkebirli Hüseyin Öztürk’ten “Garşidan gel göreyim (Sıksaray Horon havası)”⁶², 36 yaşındaki Vakfıkebir/Çamköylü Tevfik Günaydın’dan “Gel Gidelim Ormana”⁶³, 25 yaşındaki Vakfıkebirli Koca Hamit Oğlu Hasan’dan “Martinim Omuzumda (Zurna Havası)”⁶⁴ ve 35 yaşındaki Ahmet Cemil Erkin’den “Yayla çimeni meni (Yol havası)”⁶⁵ kaydedilmiştir. Ankara Devlet Konservatuvarı’nın 1943 yılında yapmış olduğu derlemelerde ise etkileşim ve (b)ağ oluşumu açık bir şekilde kayıt altına alınmıştır. Memet Nemli adındaki Vakfıkebir/Beşikdüzülü kemençe icracısı Göreleli Bicoğlu Osman’dan öğrendiğini belirttiği “Gızıl ağaç benimsin (Beşikdüzü Kız Horonu)”, “Kara tavuk havada / Bir köy havası”, “Şu gelen kayık mıdır (Ayşem)”, Onbeş yıl önce vurulduğu belirtilen Tonyalı Ahmed’e anası tarafından çıkartıldığı belirtilen “Valiye Gideceğim (Ağlama)” ve “Yaka yaka geliyor (Köy Horonu)” nu heyete

⁶⁰ Şenel, 1994: 6.

⁶¹ Şenel, 1994: 35, 36

⁶² Şenel, 1994: 46

⁶³ Şenel, 1994: 47

⁶⁴ Şenel, 1994: 54

⁶⁵ Şenel, 1994: 62

sunmuştur.⁶⁶ Yine Memet Nemli'nin eşlik ettiği kaynak kişi olarak da 1929 yılında doğduğu anlaşılan Vakfikebir/Pınarlı köyünden Hasan Kum köyde işittiğini belirttiği “İslandı da ötmeyi”, Vakfikebir/Fevziye köyünden Mustafa Şenel köyde öğrendiğini belirttiği “Sarı saçların sarı”, Vakfikebir/Fevziye'den Davulcu Katip Afyon ve Zurnacı Necati Çinal'dan Zurnacı Sabri'den öğrendiklerini beyan ettikleri “Ta yaylaya gideceğim” sözlü eserleri kaydedilmiştir.⁶⁷ Bunların yanı sıra derlenen enstrümantal parçalar da mevcuttur ve bu parçalarda davul – zurna ikilisi de görülmektedir. Vakfikebir/Çarşıbaşı'ndan Zurnacı Enver Kara (kendi kendine zurna çalmayı öğrendiğini belirtmiş) ile Akçaabatlı Davulcu Memet Kırıcı'nın (Koskar Osman'dan ve kendi kendine çalarak öğrenmiş) Vakfikebir'de icra ettikleri “Bağlama = Ardırma (Davul – Zurna ile)”, “Uzun gayda (Zurna – Davul ile)”, “Yukarı Hava (Zurna – Davul ile)”, Vakfikebir/Çidokozlu Zurnacı Ziya Taşkın ile yine aynı köyden Davulcu Mehmet Taşkın “Dik Horon”, Memet Nemli'nin yine Bicoğlu Osman'dan öğrendiğini beyan ettiği “Horon (Kemençe ile)”, Vakfikebir/Mudura köyünden Zurnacı Murad Çakmak ve Vakfikebir/Veliköy'den Davulcu İzzet Arslan “Sıksara”, yine Zurnacı Katip Afyon ve Davulcu Necati Çinal'ın Zurnacı Sabri'den öğrendiklerini beyan ettiği “Titreme Horon Havası (Davul – Zurna ile)” ve “Uzun gayda (Zurna ile)” kayıtlara geçmiş olan eserler ve icracılardır.⁶⁸ 1967 TRT derlemelerinde bu icracılardan başka Vakfikebir/Köprücek köyünden Kaval ve Zurna icracısı Nazmi Aktaş, Vakfikebirli kemençeci Yusuf Ömür, Beşikdüzü/Türkelli köyünden Ses icracısı Kazım Öztürk'e rastlanmaktadır.⁶⁹ Yakın zamanda görülen icracılar da Beşikdüzü'nden Kavalcı Kasım Gürsoy ve Vakfikebirli Kemençeci Ali Kurt'tur.

Derleme kayıtlarında görüldüğü gibi bölgede çevre yerleşimler ile etkileşim yeni başlamamıştır. Yüzyıllardır devam eden etkileşim süreci (b)ağ alanlarını oluşturmuş ve değişimi de beraberinde getirmiştir. Beşikdüzü'nde bulunan Köy Enstitüsü'nün özellikle bu bölgedeki etkileşimi de çok önemlidir.

⁶⁶ Şenel, 1994: 74, 77, 80, 81, 82

⁶⁷ Şenel, 1994: 76, 79, 80.

⁶⁸ Şenel, 1994: 83 – 86.

⁶⁹ Şenel, 1994: 89 – 91.

Şekil 4.19 : Beşikdüzü Köy Enstitüsü Müzik Sınıfı Öğrencileri (Yalçın – Kamacıoğlu, 2008).

Köy Enstitüleri'nde okuyan gençler 1930'lu – 40'lı yıllardan itibaren dünyayı daha yakından tanıma ve eğitim eşitliğinden yararlanma fırsatını yakalamışlardır. Bunun yanı sıra cumhuriyetçilik ve ulus kültürünün bu alandaki etkileşimi de ön plana çıkmıştır. Köy Enstitüsü'nde kurulan müzik sınıfları ve Batı müziği eğitimi de bölge insanların farklı bağlarla etkileşmesini sağlamıştır.

Şekil 4.20 : Beşikdüzü Köy Enstitüsü Öğrencileri ve Müzik Öğretmeni Mehmet Ali Kamacıoğlu (Yalçın – Kamacıoğlu, 2008).

TRT bünyesinde uzun yıllar bölge müziklerini temsil eden önemli icracılardan İbrahim CAN'ın Beşikdüzülü olması ve bölge insanı tarafından sevilerek takip edilmesi, bölgenin her yönden etkileşime açık olması, sahilde bulunması ve şehirle

ulaşının rahat olması gibi sebeplerle kitle iletişim araçlarının da etkilerinin yoğun olarak taşındığı bir alandır. Günümüzde işleyen bu süreç içerisinde bölgedeki yerleşim merkezleri daha hızlı değişim gösterirken köylerde bu değişim nispeten daha yavaş gözükmeaktadır. Yine de, kitle iletişim araçlarıyla desteklenen ürünler, artık yerel üretimlerin önüne geçmiş durumdadır.

4.3.8 Akçaabat – Düzköy

Trabzon'un hemen batısında yer alan ilk ilçe Akçaabat'tır. Düzköy ise Akçaabat'ın güneyinde kalır ve çok yakın geçmişte Akçaabat'tan ayrılarak ilçe olmuştur. Bu bölge Türklerin, Rumların, Ermenilerin hep birlikte yaşadığı bölgelerden biridir ve bölgede etkileşim sonucu oluşan (b)ağların en güzel örnekleri görülür. Rumlar ile Türkler aynı mahallelerde, yaylalarda, düğün ve derneklerde bir araya gelmişler ve ortak bir müzikal yapı yani etkileşim sonucu birbirlerinde oluşturdukları değişimler ile yeni bir (b)ağ oluşturmuşlardır. Örneğin, eski düğünler de Nikola davul çalarken Paneyat ve oban Hasan türkü söylemektedir.⁷⁰ Bu bölgedeki insanlar mübadele döneminin ardından giden gayri Müslimlerin izlerini hala yaşatmaktadır, çünkü bu bölge insanların kurmuş olduğu (b)ağlar oldukça güçlüdür. Bölge insanları dinleri dışında bu bölgede aynı dilleri konuşarak anlaşabiliyordu, aynı besinlerle besleniyorlardı ve aynı coğrafyada geniş ve güçlü bir (b)ağ haline dönuşmuşlerdi. Dolayısıyla bu bölgede artık topluluklar kelimesini kullanmaktan kendimizi alı koyuyoruz. Çünkü bu insanlar artık bir (b)ağ yani hakim olan görüşe göre tek bir topluluk olmuşlardı. Ayrı ve gayri yoktu. Rum kimliği altındaki gayri Müslim komşuları giderken arkalarından belki de en çok kalanlar ağlamıştı ve üzülmüştü. Siyasi çıkarlar uğruna koparılan bu (b)ağlar günümüzde farklı bir şekilde genişemesini sürdürmektedir. Bu bölge insanları gerek Selanik'te gerekse Akçaabat'ta, Visera'da gerekse Doğu Karadeniz'in farklı bölgelerinde aynı havaları kendilerince karmaşık/örtülü tekrar yaparak yeni bir (b)ağ haline dönuştürmekte ve bu değişim ile kendi horonlarını oynamaktadır. Bölgede davul – zurna baş çalgıdır ve horonlarda en çok bu algılar kullanılır. (Bkz. Ek CD.11). Çok bilinen ünlü Akçaabat Horonu'da davul – zurna eşliğinde oynanır. Bunun dışında kemençe de yine önemli oranda kullanılır ve özellikle kız horonlarında çalınır. Langepson (Atlama) bu bölgenin en karakteristik horonu olarak değerlendirilebilir. Kadınların destan yakma

⁷⁰ Akat, a.g.e., s. 52.

ve ağlama gelenekleri ile Gelin havaları da diğer bölgelerden farklı görünmektedir. Akçaabat ve Düzköy bölgesinin en önemli yayla alanları Haçka, Hıdırnebi, Kuruçam, Karadağ, Visera, Balıklı, Honefter ve Garabdal yaylalarıdır. Bu anlamda, iç kesimlerde Mahmat Boğazı ile birlikte Maçka köyleri ile birleşen bölge insanları otçu göçüne katıldıkları Kadirga gibi yaylalar itibariyle de Maçka, Çarşıbaşı, Ağasar, Tonya ve Vakfikebir bölge insanları ile de etkileşim içinde bulunmaktadır ve benzer ezgi yapıları mevcuttur. (Bkz. Ek CD.12). Bütün bu alan boyunca oluşan (b)ağ içinde de davul – zurna ikilisi hep önde olmuştur. Kemeñceci Nikola⁷¹, Hamit Akın (Hemdi Aga), Koryanalı Hüseyin Köse, Sıdıksalı Şevket Köroğlu, Hacı Kahvecioğlu ve Hayri Yaşar Karagülle günümüzde en çok bilinen kemeñce icracılarındanır.

Şekil 4.21 : Kemeñce İcraçısı Hamit Akın (Hemdi Aga) Işıklar Köyü Düzköy (Kişisel Arşiv).

Akçaabat Trabzon’a en yakın ilçe olması münasebetiyle Trabzon’un yüksek şehir kültüründen ve medeniyetinden en çok etkilenen ilçesidir. Bunun örneklerinden biri olarak Akçaabat’ta uzun yıllardır faaliyette olan Türk Musikisi Koroları ve dernekleri ve Trabzon’daki birçok derneğin ve koronun çalıştırıcıları ve

⁷¹ Hamit Akın ile yapılan kişisel görüşmede Nikola’nın o bölgedeki kemeñcecilerin hocası olduğunu belirterek mübadele öncesi yaşadığı evi bizzat göstermiştir.

elemenlerinin önemli bir kısmının Akçaabatlı olması gösterilebilir. Bu anlamda Akçaabat şehir merkezinde, yerel müzik üretimleri haricinde klasik müzik eğitimi veren kurumların varlığı Trabzon şehir merkezi ile (b)ağ kurulmasını sağlamıştır. Akçaabat ulaşım anlamında Trabzon'a yakınlığıyla ve şehir yaşantısıyla adeta Trabzon şehrinin bir semti görünümündedir. Bu sebeple sahil ile yüksek kesimleri arasında da kendi içinde farklılıklar göstermektedir. Günümüzde Akçaabatlı horoncular özellikle büyük şehirlerde isimlerinden sıkça söz ettirmekle birlikte Karadeniz halk oyunları alanında Akçaabatlı eğitmenler özellikle aranan isimler olmuşlardır. Bu alanda en ön plana çıkan üstad İTÜ TMDK Öğretim Görevlisi Cavit Şentürk'ün horon eğitiminin sistematik olarak verilmesine de çok önemli katkıları olmuştur.

4.3.9 Trabzon

Trabzon, tarihin ilk dönemlerinden bugüne dek Doğu Karadeniz Bölgesi'nin en önemli şehridir. Bu sebeple tarihte bu topraklar üzerinde kurulmuş olan devletlerin de genellikle başkentliğini yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin de en önemli sancaklarından biri olan Trabzon, Yavuz Sultan Selim'i yetiştiren şehir olarak da bilinir. Kanuni Sultan Süleyman'da Trabzon'da doğmuştur. Birçok önemli bilim adamı, bürokrat, şair, ressam, müzisyen vb. önemli kişiler yetiştiren Trabzon bölgede etkileşimin en karmaşık olduğu ve taşınmalarının sonsuz sayıda yaşandığı yer olarak görülür. Bu bölgede onlarca belki de yüzlerce topluluk etkileşmiş, değişmiş ve (b)ağ haline dönüşmüştür. Belki de bu sebeple bu kadar bereketli hale dönüşen bu bölge insanları tarihin her döneminde Trabzonluluğu bir kimlik olarak kabul etmiş ve Trabzonlu olmak birçok vasfı da beraberinde taşımak anlamına gelmiştir. Trabzon'da müzikal yapı tüm Doğu Karadeniz Bölgesi'nden unsurlar taşıdığı gibi, Trabzon önemli bir kültür – sanat şehri olması münasebetiyle aşık musikisi, klasik Türk Musikisi, klasik batı müziği, civar yörelerden taşınarak gelen halk musikisi, dini musiki gibi birçok müzik türünü bünyesinde taşır. Şehirde cumhuriyetin ilk yıllarında opera binası olduğu bilinmektedir.

Şekil 4.22 : Trabzon Opera Binası (Sümer Sineması) 1925 (Kişisel Arşiv).

Bunun yanı sıra kemençe, davul – zurna gibi yöresel çalgılar ve bu çalgılarla icra edilen müzikler son 20 – 30 yıla kadar şehir merkezinde çalınmamakta ve halk tarafından kabul görmemektedir. Bunun yerine Türk musikisi sazları ön plana çıkmıştır. 1900’lü yılların başlarından II. Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde her evden ud, keman, kanun, tef gibi çalgılar çıktığı bilinmektedir. 1929 yılında İstanbul Konservatuvarı Folklor Heyeti’nin dördüncü tetkik seyahati münasebetiyle Trabzon’a gelen Gazimihal’in o döneme dair ifadeleri şöyle olmuştur:

“Trabzon musiki ritimleri ile Azerbaycan oyun ritimleri arasındaki hayrete şayan benzeyişler dikkatimizi celbetti. Trabzon’da öteden beri klasik Alaturka Musiki vardır; keza, İç Anadoludaki “uzun hava” <<oturak havası>> nev’inden musikiler ve halk sazları da kullanılıyor... Trabzon’un bugünkü “Necmi Atı” gençlik kulübünün musiki şubesi, iki kısımdır: (Şark musikisi) kısmı 40 kişiliktir. 339 da teessüs edip reisi Osman beydir. Musiki şubesinin ilk reisi Ziya B. İdi [ki, elyevm İstanbul rejisinde memurdur]: şimdiki reis ise, ser komiser ve Polis Mektebi muallimlerimden musiki aşinâ Cemil beydir. Avrupa musikisine heveskar amatörler ile ise, “Trabzon Erkek Muallim Mektebi” ve Lisesi musiki hocası Necmettin B. oğraşır. Urfa’dan gelme küçük İbrahim oğullarından “Lügati Cudi” sahibi İbrahim Cudi merhum (vefatı 341) Trabzon’un tanınmış âlim ve şairlerinden olup, bir “Hususi Zeytinlik Mektebi” açarak gençliğe çok hizmet etmişti. Programına (musiki) koyan ilk Karadeniz mektebi işte bu müessesedir. Trabzon âlim ve şairlerinden Hafız Zühtü merhumun oğlu Rağıp E. Bu dersin hocası idi: düm tek ile şarkılar, ilahiler geççerdi; İbrahim

Cudi beyin Sultan Hamit medhiesi –zaman icabı- mektep marşı diye okunurdu. Rağıp efendi, musikiyi, mekam âşına babasından geçmiş; o ise, vaktiyle Trabzon’da ikamete memur olan meşhur Dede Efendi’den öğrenmişti.” (Gazimihal, 1929: 26).

Türk klasik musikisi Hamamizade İsmail Dede Efendi, Leyla Saz, Rahmi Bey, Hafız Zühtü, Rağıp Efendi, Ziya Bey, Cemil Bey, Temel Şükrü Doğru ve saz arkadaşları, Ahmet Selim Teymur, Suat Kurtuldu, Ergin Ören, Teoman Öncaldı, Salih Kazancıoğlu, Ferruh Uzunali, Taşkın Özer, Salim Önder, Işık Atakan, Mustafa Boztürk, Hasan Tahsin Öğretmen, Özdemir Hafızoğlu gibi değerli besteci, icracı ve koro şefleri ile tarihten günümüze dek bir silsile halinde ulaşmıştır.

Şekil 4.23 : Temel Şükrü Doğru ve Arkadaşları (Kişisel Arşiv).

Şekil 4.24 : Trabzon’da Bestekar Avni Anıl’ın 50. Sanat Yılı Konseri (Kişisel Arşiv).

Bunun yanı sıra Trabzonlu kadınların eğlencelerde güğümdibi gibi çalgılar çaldıkları da görülmektedir. 1930’lardan itibaren Trabzon Lisesi’nde müzik sınıfı mevcuttur ve piyano, keman gibi batı müziği çalgıları da çalınmaktadır.

Şekil 4.25 : Trabzon Lisesi Müzik Sınıfı (Kişisel Arşiv).

Bunun yanısıra aşıkların önemli bir uğrak yeri olan Trabzon’da bu musiki türü oldukça gelişmiş olup özellikle bağlama çok sık kullanılmıştır. Türk Halk Müziği de Trabzon’da önemli bir ilgi görmektedir. İhsan Eyüboğlu, Ertan Bilir, Ünal Özel, Ahmet Özdemir, İbrahim Can gibi isimler Trabzon’da bu (b)ağın oluşmasında önemli katkıları olmuş isimlerdendirler.

Şekil 4.26 : Trabzon Müzik ve Halk Oyunları Derneği THM Korusu İmece Konseri (Kişisel Arşiv).

Ankara Devlet Konservatuarı'nın 1937 derlemelerinde çevre şehirlerden gelen halk musikisi örneklerine oldukça fazla rastlanmaktadır. Örnek olarak, Trabzonlu 35 yaşındaki Remzi Çelik'ten alınan ve Âşık Arif Kayaoğlu'ndan öğrendiğini belirttiği "Eğin Havası (İşkenbeci türküsü)", Trabzonlu 22 yaşındaki Şevki Bilgin'den alınan ve yine Âşık Arif Kayaoğlu'ndan öğrendiğini belirttiği "Ela gözlerine kurban olduğum (Emrah'tan bir parça)" ki burada geçen Emrah'ın Erzurumlu Emrah olması çok yüksek bir ihtimaldir, Trabzonlu 60 yaşındaki Ahmet Saka'dan alınan "Erzincan'dan Kemah'dan" verilebilir.⁷² Bu dönemde Trabzon Ortahisar mahallesinde bulunan aşık kahvehaneleri de bu (b)ağı besleyen en önemli unsurlardan biri olmakla birlikte Anadolu'nun dört bir yanından gelen gezici âşıkları ağırlamaktadır. Bunun yanı sıra yine bu derlemeler içerisinde yer alan bir kayıt oldukça dikkat çekicidir. Mesleğini hanende/düğünkü olarak belirten tef çalan ve söyleyen 28 yaşındaki Emine Aydın'tan "Engeller koymuyor yâr sana varsam" türküsünü Trabzon'da fincan çalarak 40 yaşındaki ev kadını Lütfiye Aydın'tan öğrendiğini belirtmektedir.⁷³ Trabzon şehir halk musikisinin, Trabzon köy musikisinden farklı olduğu ve farklı etkileşimler sonucu kurulan bir (b)ağ olduğu gayet açık bir şekilde görülmektedir, ancak bu (b)ağ günümüzde bir takım değişimler geçirerek köy musikisi ile başka bir (b)ağ kurmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra çevre yerleşimlerinin halk musikisi örnekleri 1943 derlemelerinde de görülmektedir. Örneğin, Trabzon Gazipaşa Mahallesi'nden olduğunu belirten Tulumcu Hafız Süleyman Yılmaz'ın icra ettiği "Hemşin Horon Havası (Tulum ile)", "Laz Horonu (Tulum ile)", Rize Horonu (Tulum ile)", "Tık Horonu (Tulum ile)", Gelin Ağlatması (Tulum ile)" tulum çalgısını Trabzon'a taşımıştır.⁷⁴ Bunun gibi Trabzon'da derlenen ve zevk alemlerinin vazgeçilmezi olan kol havaları (kol bastı havası) da 1937 derlemelerinde mevcut olmakla birlikte icracılar tarafından bazılarında Trabzon bazılarında Giresun kol bastı havası olarak naklettirilmiştir.

Trabzon, kitle iletişim araçlarının hegemonyasının bütün Doğu Karadeniz Bölgesi içinde en yoğun olarak yaşandığı alandır. Günümüzde Trabzon şehir merkezinin kendine has tipik şehir musikisi yok olmuş olmakla birlikte çevre il, ilçe, belde ve köylerin insanları buraya yerleşmiş, şehrin yerlileri de nispeten daha büyük şehirlere

⁷² Şenel, 1994: 42 – 43.

⁷³ Şenel, 1994: 42.

⁷⁴ Şenel, 1994: 84.

göç etmiştir. Bu durum şehrin bir çok alanda farklılaşmasını getirmiştir. Bu alanlardan biri de müziktir. Şehir musikisinin yerini göçler yoluyla etkileşerek değişim geçiren tipik bir köy musikisi almıştır ve bu (b)ağ köy yerlerindeki benzerlerinden oldukça farklıdır. Şehirli çocukların yeni yeni öğrenerek oynamaya başladıkları horon, kendilerini katarak yani karmaşık/örtülü tekrar yaparak çaldıkları ezgiler ve yorumladıkları kemençe çalgısı günümüzde farklılığı getirmektedir. Özellikle, kendini entellektüel olarak tanımlandıran üniversite öğrencileri, mezunları vb. gruplar arasında son 20 – 30 yılda oluşmaya başlayan bu (b)ağ oldukça genişlemiştir.

4.3.10 Maçka

Maçka, Trabzon'un güneyinde kalan ilçesidir. Maçka iç taraftan Düzköy ile de komşudur. Zigana Geçidi gibi sarp bir ulaşımına sahip olan Maçka tarihten günümüze bölgenin iç tarafla olan bağlantısının sağlandığı yerdir. Günümüzde de Trabzon – İran transit yolu bu bölgeden geçmektedir. Maçka'da toplulukların yerleşimi de oldukça eskidir. Sümela Manastırı, Vazelon Manastırı gibi tarihsel değeri büyük olan yapıtlar bu bölgededir. Bu yapıtlar incelendiğinde Bryer, Rustam Sukhurov gibi araştırmacılar kilise duvarlarında Türkçe, Rumca ve bugün hangi dilde oldukları bilinmeyen veya başka dillere ait isimlere rastlamışlardır. İşte Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki etkileşimin, değişimin ve (b)ağların bir başka göstergesi de Maçka'dır.

Maçka, Trabzon bölgesi ile en üst seviyede etkileşmekte olan bir alandır. Özellikle Düzköy, Akçaabat başta olmak üzere Kadırğa Yaylası'na çıkan diğer yerleşimler ile de çok büyük oranda etkileşimler gösterir. Bunun yanı sıra, Örnekalın ve Lişer yaylaları ile Hamsiköy ve Livera'da yaz aylarında toplu eğlenceler düzenlenmektedir. Buna göre, Maçka'da kemençenin yanı sıra davul – zurna kullanımı da çok yaygındır ve kavalın da bunlara göre az olmakla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Maçka'da genellikle orta boylu kemençeler kullanılır ve horonlar zilden, türkülerde sağır telden çalınır. (Türkü örneği için bkz. Ek CD. 13). Kemençenin bölgede geçirdiği değişim ve diğer bölgelere göre icra tavrı çok açık biçimde görülebilmektedir. (Bkz. Ek CD. 14 - 15).

Yörede bilinen en eski kemençeci İspelalı Fehmi Alan (Kuru Fehmi)'dir. Mehmet Yavuz (Salanoylu), Salim Akpınar (Kastoroğlu) ve Mağuralı Hasan Tunç ile birlikte kemençenin efsane ismi Göreleli Halil Kodalak (Karaman) ustanın da çıraklığını

yapmış olan Soldoylu Osman Genç aynı dönemin kemençecileridir. Bu kuşağı Ferhat Özyakupoğlu, Sami Mataracı, Ali Genç, Sinan Kaya, Saffet Genç, Nazım Çubuk, Mehmet Alan, Muzaffer Aktürk, Hasan Genç gibi zamanına damgasını vurmuş isimler takip etmektedir.

Maçka'da türkü demek hayatın akışı demektir. Özellikle uzun havaların Maçka'daki okunuşu, lezzeti başkadır. (Bkz. Ek CD. 16 - 17). Eskiden beri Maçka yöresinden beslenen türkücülerimiz de olmuştur ve bunların başında Cemile Cevher gelmektedir. Maçka yöresinde ön plana çıkan, kemençe eşliğinde türküler seslendiren Kara Haydar Eyüboğlu, Erol Dülger, Osman Dülger, Ferhat Yurdakul gibi icracılarda önemlidir.

Maçka'da da horonlar vazgeçilmezdir. Bölgede kadın ve erkek oyunları ikiye ayrılır. Kadınlar, düz horon "aşağı horonu" oynarlar ve genelde kollar aşağıda bel hizasında olur. Erkekler horonu genellikle davul-zurna eşliğinde oynarlar. Geçmişten günümüze horonlara eşlik eden Süleyman Kar, Fikret Yıldız gibi davulcular, Fehmi Yıldız, Kemal Berber, Murat Çırak gibi zurnacılar ve daha ismini sayamadığımız niceleri de bu oyunlarda önemli bir yer tutarlar. Horon Kurma, Düz Horon, Sıksara, Üç Ayak, Bıçak Oyunu ve Sallama oynanır. Özellikle Sevinç Köyü (Soldoy)'ünde oynanan Bıçak Horonu başlı başına bir tutku, ritmin içinde kaybolan gönüllerin bedendeki haykırışıdır. Ali Genç, Osman Genç, Hasan Genç, Nihat Genç, Kemal Genç (Habeş Kemal) günümüze kadar bu oyunu taşıırken, son dönemde de Aclan Sezer Genç bu konuda çeşitli çalışmalar yapmakta ve özellikle İstanbul'a taşımaktadır.

Şekil 4.27 : Soldoylu Genç Sülalesi Mensupları (Aclan Sezer Genç Arşivi).

Şekil 4.28 : Soldoy Horon Ekibi (Aclan Sezer Genç Arşivi).

Bunun dışında Soldoy'un eskilerinden Emin Aydemir (Paşa'nın Emin)'i de ayrı bir yere koymak gerekmektedir. (Bkz. Ek CD. 18).

Şekil 4.29 : Maçkalı Emin Aydemir (Paşa'nın Emin) (Kişisel Arşiv).

Bu ustaların bazıları basit tekrar yapmakta bazıları ise karmaşık/örtülü tekrar yapmakta idi. Dolayısıyla, Kadirga Yaylası'na çıkan diğer bölge insanları ile etkileşimlerine rağmen değişimi sağlayarak kendi farklılıklarını ortaya koyabilmişlerdir.

Günümüzde, bir turizm merkezi olarak da dünyaya açılan Maçka'da kitle iletişim araçlarının hegemonyası her geçen gün artmaktadır. Bu yöndeki etkileşim, bölge müziklerinin özgün karakterinin kaybolmasına ve İstanbul merkezli ürünler yönünde etkileşim göstermesine neden olmaktadır.

4.3.11 Torul – Gümüşhane

Bu bölge, Trabzon – İran Transit Yolu üzerinde bulunmaktadır. Zigana Dağı'nın aşılmasıyla birlikte karşılaşılan ilk yerleşim yeri Torul ve ardından gelen ilk şehirde Gümüşhane'dir. Bu alanın diğer bağlantı yolu da Harşit Çayı boyunca uzanan vadi üzerindendir. Tirebolu'dan başlayan yol, Doğankent, Kürtün ve Özkürtün üzerinden aynı yola bağlanmaktadır. Bu sebeple iki vadinin de özellikle Torul üzerinde etkisi vardır ve etkileşim çok yüksektir. Gümüşhane ise bu geçişten pek etkilenmemekle birlikte daha kozmopolit bir yapıdadır ve karasal iklimin geçişi gibi iç bölgelere

benzer yapı da göstermektedir. Torul isminin bu alana verilmesine sebep olan bölgenin yerli halklarından Driller ve yine bir yerli halk olan Khaldiyalılar çok uzun bir süre bu bölgede egemen olmuşlardır. İpekyolu'nun da bu bölgeden geçmesi bu alanların hareketli olmasını sağlarken, bölgede maden yataklarının zenginliği, özellikle Kromni bölgesinde oluşan büyük medeniyet ve çevresinde var olan antik medeniyetler çok önemlidir. “1404 yılında Trabzon’dan Erzincan’a giden İspanyol gezgin De Clavijo Torul Manastır bölgesinde Enverce – Simikli Hristiyan Çepnilerin ve Kelkit Alansa bölgesinden geçerken Hristiyan Türkmen beyine konuk olduğunu söyler.” (Üçüncüoğlu, 2008: 34). Bu bölgede özellikle Kromni Vadisi’nde Rumların önemli bir nüfus oluşturdukları ve Müslüman görünen gizli Hristiyanların mevcudiyeti de rivayet edilmektedir.⁷⁵ (Bkz. Ek CD. 19). Gümüşhane bölgesinde ise Khaldiyalılar egemen olmakla beraber günümüzde sahil kesiminde yaşayan halk bu bölge insanına yukarı yerli anlamında ‘Halt’ demektedir. Torul’da kemençe, davul – zurna çalınır ve oyunlar genellikle Horon şeklindedir.

Şekil 4.30 : Torul Halkı Yaylada Horon Oynarken (Kişisel Arşiv).

Düz Horon – Rum Diki (Gorzobom) – Dizden Kırma (Horopsan) (Bkz. Ek CD.20), Sıksara – Dik Horon – Davul-Zurna Horonu, Sallama (Horosbin), Mavran Gel, Bıçak Oyunu ve Tulum Oyunu (Bkz. Ek CD.21) horon türünde oynanan oyunlardır.

Gümüşhane’de davul – zurna ön plana geçerken Barlar ve Halaylar çok önemlidir. Bayburt ve Erzincan bölgelerinden etkilenim üst düzeydedir. Sunam, Şirro, Triko –

⁷⁵ Andreadis, 1997.

Tillara, Dört Ayak, Hoş Bilezik (Bkz. Ek CD. 22), Temur Ağa, Bayburt, İki Ayak, Üç Ayak gibi bar türündeki oyunlar ve Turnalar, Delilo gibi halay türündeki oyunlar oynanmaktadır. Özellikle Kelkit, Şiran bölgesine geçildiğinde horon yerine bu bar ve halaylara bırakmakta, kemençe de davul – zurna ile yer değiştirmektedir. (Bkz. Ek CD. 23). Günümüzde, Gümüşhane şehir merkezi çok yönlü olarak etkileşim yaşamakla birlikte, Gümüşhane'den Trabzon'a göç eden aileler dolayısıyla Trabzon şehir merkezi ile etkileşim de üst düzeydedir. Bir çok aile haftasonu tatillerinde bile Gümüşhane'ye gidip gelebilmekte, ulaşım her mevsim rahatlıkla sağlanabilmekte yol mesafesi de makul olduğundan taşınma süreklilik arz etmektedir. Kitle iletişim araçlarının hegemonyasının üst düzeyde görüldüğü şehir merkezi, bu açık etkileşimler sonucunda önemli bir (b)ağ haline dönüşürken, Torul ile Kelkit arasındaki geçiş unsurlarının tümünü de içinde barındırmaktadır.

4.3.12 Yomra – Arsin – Araklı

Trabzon'un sahil şeridinden doğuya doğru sırasıyla uzanan bu üç ilçesi tarihte Rumların ve Lazların egemen olduğu ancak Çepnilerin derebeylik zamanında Lazlara üstünlük kurarak Trabzon'un batısına geçmeleriyle birlikte bu dengeyi bozduğu ilk yerleşimlerdir. Görele, Tirebolu bölgesinden buralara yerleşen Çepniler'de diğer Türkmen boyları arasında zamanla etkileşerek Çepni kimliklerini kaybetmiş ve burdaki tüm insanlarla (b)ağ haline dönüşmüşlerdir. Trabzon'un doğusunda kemençenin yaygınlaşmasını sağlayan Çepnilerin bu hareketi, Çepnilerin değişimlere uğramaları ile birlikte müziğe de yansımıştır. Tirebolu ve Görele ile bu taşınmadan oluşan etkileşim, aynı zamanda çevre ile ve bölgede yaşayan insanların ürünleriyle de etkileşmiş ve meydana gelen değişim ile yeni bir yapı yani (b)ağ oluşmuştur. (Bkz. Ek CD.24). Yomra, Arsin, Maçka'nın doğuya doğru olan köyleri ve Çağlayan beldesinin insanları Taşköprü yaylasına çıkmaktadır. Yomra – Özdillilerin yaylası olan Alacaçayır Yaylası, Araklı bölgesindeki Ayrınlı, Sumorova, Balahor ve Pazarcık yaylaları da önemlidir. Yükseklikten dolayı genellikle Gümüşhane ve Bayburt sınırlarında kalan bu yaylalara Gümüşhane ve Bayburt köylerinde insanlar gelmemektedirler. Ayrıca Araklı'dan başlayarak yukarı doğru dağ yaran Karadere Vadisi'de etkileşim açısından yüksek kesimlerde ulaşım açısından önemlidir. Çalgı olarak daha çok kemençe kullanılırken, az olarak davul – zurna kullanılmaktadır.

4.3.13 Sürmene – Of – Çaykara

Sürmene ve Of Trabzon'un Rize ile olan sınır ilçeleridir ve güneylerinde de Çaykara bulunur. Bu bölgede tarih akışı içerisinde Yomra, Arsin, Araklı gibi Sürmene ve Of ilçeleri de Lazların ve Rumların kontrolündeydi. Ancak Çepnilerin hareketinden sonra bu bölgede de dengeler değişmiştir. Ancak bölgenin yüksek kesimlerinde yani Sürmene ve Of'un yüksek kesimlerinde ve Çaykara'da durum böyle olmamıştır. Türkmen boylarının ve ailelerinin büyük oranda yerleştiği bölgede Rum nüfusu da önemli oranda yaşamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri yükseklik ve engebeli arazidir, gayri Müslimler ulaşımın elverişsiz olduğu, devlet egemenliğinin ve kontrolünün zor olduğu alanlarda varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Bu bölgede kıyı kesim ile yüksek kesim arasında ulaşım engelinden ötürü (b)ağlar küçük alanları kapsayacak şekilde oluşmuştur ve bölgedeki bu farklı bağlar birbirlerine göre farklı değişkenlerle etkileşerek farklı yapılar ortaya çıkarmıştır. Sahil kesiminde kemençe ve az olmak kaydıyla davul – zurna görülürken, Çaykara'da, Of'un yüksek kesimlerinde ve Dernekpazarı'nda horonlar daha çok kaval eşliğinde oynanmaktadır. (Bkz. Ek CD. 25). Az görülmek kaydıyla davul – zurna ve kemençe kullanılmaktadır. Bu da ortak yayla olan Sultan Murat Yaylası'nın etkisi olarak düşünülebilir. Dernekpazarı bölgesinde, Çaykara ve Sürmene'nin iç kesimindeki Köprübaşı ilçeleri arasında anadili Romeika olan köyleri kapsayan alana Holo adı verilmektedir. Bu alan, Osmanlı kaynaklarında da Karye-i Holo (Hicri 921, 961, 991) olarak geçmektedir. Holo, Çalışanlar (Kalanas), Çayırbaşı (Fotrakan), Günebakan (Zenozona), Taşçılar (Fotgene), Tüfekçiler (Arsela), Ormancık (Makinalos) ve Yenice (Marladas) köylerinden oluşan bir yerleşim bölgesidir ve Holo bölgesindeki bu yedi köyün, 18 – 25 Haziran tarihlerindeki “Yayla Ortası” ve 4 – 11 Ağustos tarihlerindeki “Ağustos Yedisi” şenlikleri bu bölgedeki köyleri birbirine bağlayan çok önemli bir (b)ağ durumundadır.

Şekil 4.31 : Holo Bölgesi’nde Yayla Ortası (Mustafa Duman Arşivi).

Sürmene’de kemençe önemli bir yere sahiptir. Davul – Zurna ikilisi ve kaval da sıkça kullanılan çalgılardır. Bu bölgede iki tür kemençeye rastlanabilmektedir. Kalın sesli fasıl kemençeleri genellikle alemlerde (oturak) ve çeşitli türkülerin icrasında kullanılmaktadır, ince sesli kemençeler ise horonlar için kullanılmakta olup zil kemençe adını almaktadır. Bölgede Görele bölgesinin kemençe tavrıyla etkileşim içinde olmuş ve (b)ağ oluşturarak icralarını gerçekleştiren Hüseyin Dilaver, Fahrettin Dilaver, Poştuf Yusuf, Ali Temelli, Cida Recep ve Ziya Bektaş gibi kemençeciler varken, bu (b)ağdan farklı olarak Bahattin Çamurali kendi stilini geliştirmiştir. (Bkz. Ek 26 – 27). Bu durumu Ali Temelli şu şekilde aktarıyor: “Bir diğer usta Bahattin Çamurali de Hüseyin Dilaver’in talebesi idi. Tam bir profesyonel olan Bahattin Yunanistan’a gitti. Orada Karadeniz’den göç etmiş kemençecileri buldu, onlardan da birşeyler öğrendi ve kendi stilini oluşturdu.”⁷⁶ Görüldüğü gibi ulaşımın sağlanabildiği her alanda etkileşim mümkün olabilmektedir. Merak, arzulamak ve sahip olabilme düşüncesi her zaman taşıyıcı yani eyleyen için yaratıyı tetiklemektedir. Başka bir anlamda, basit tekrar belli bir süre sonra karmaşık/örtülü tekrarı getirmekte ve yaşanan süreç değişimi ve farklı (b)ağları meydana çıkarmaktadır. Bahattin Çamurali buna çok iyi bir örnek teşkil etmiştir ve kendisinden sonra gelen bir çok icracıyı da etkilemiştir. Hatta günümüzde otantiklik arayışı içinde olan bir çok araştırmacı ve müzisyen Sürmene tavrı kemençe olarak

⁷⁶ Mehmet Bilgin ile Ali Temelli arasında yapılan kişisel görüşme notlarından alınmıştır.

Bahattin amurali'nin kemenesini örnek göstermekte hatta kimlikleştirerek kkleştirme yanlışına düşmektedirler. Oysa ki Hüseyin Dilaver, Göreleli Picoğlu Osman, Rizeli Sadık gibi aynı dönem kemençe icracıları arkadaştırlar ve çaldıkları ezgilerdeki tavır da özellikle horonlarda etkileşmiş ve (b)ağ haline dönüşmüştür. Bunun dışında kemenelerinin farklılaşmasını sağlayan kimlik veya kök değil kaval çalgısının bu alanlarda sıkça kullanılmasıdır. Kaval ile kemençe arasındaki etkileşim sonucunda bu bölgenin kemençe tavrı oluşmuş ve Bahattin amurali'de de diğer icracılarda da bu kaval ezgileri hissedilir biçimde kemençede hayat bulmuştur. aykaralı Yusuf Cemal Keskin'de aynı şekilde ilk kemençe hocasının Göreleli Mehmet Sırrı ztrk olduğunu ifade etmektedir. Ardından Karadeniz'den göç eden Rum icracıları dinlemiş ve o da yeni denemeler yaparak kendi stilini ortaya koymuştur. (Bkz. Ek CD. 28). Tüm bu çabaların sonucunda ortaya çıkan değişim yeni (b)ağları hatta geçmişle kurulan bağları farklı bir biçimde ifade etmektedir. Bölgede bilinen kaval icracıları Dernekpazarlı Afacan, Sadık Karadeniz, Kerim Aydın ve Mustafa Kiraz'dır.

Genel olarak oynanan Düz Horon (Bkz. Ek CD. 29), Atlama, Sıksara dışında, aykara'nın Bayburt'a yakın köylerinde bu bölgeden etkileşim söz konusu olmakla birlikte oyunların da benzeştiği gözlenmiştir. Candemir Ağa horonu buna örnek olarak gösterilebilir. (Bkz. Ek CD. 30). Bunun yanı sıra, özellikle Ogene (Karaçam) bölgesinde oynanan sallama ile benzer yapıdaki sallama oyunları aykara'da oldukça sık oynanmaktadır. Çaykara'da bu oyunların dışında Altı Ayaklı Atlama, Saray ve Vay Beni (Seyir) oyunları görülmektedir. Bu oyunların bir kısmı yüksek bölge ile olan etkileşimden dolayı Of'ta da görülmektedir. Solaklı Deresi bu alanda geçiş alanları sağlayarak bu (b)ağın oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Atma türkülerin de bu bölgede ayrı bir yeri ve önemi vardır. Seyir oyunu da bir anlamda hem oyunu hem de türkü atışmasını bir arada barındırır. Bu bölgede türküler Türkçe ve Rumca olarak iki dilli olarak söylenir, bu durum atma türküler için de geçerlidir. (Bkz. Ek CD. 31).

Çaykara'da Sultan Murat, Kuşmer, Durnalu yaylaları; Sürmene'de Taşlı, Tatlısu, Seslikaya, Vizara, Yedipare, Mincana ve Madur yaylaları önemli (b)ağsal mekanları teşkil etmektedir. Of bölgesinin insanları da genellikle aykara bölgesinin yaylalarını kullanmaktadır. Sürmene bölgesinin insanları yaylacılık yapmalarının yanı sıra özellikle "Yayla Ortası" adını bekledikleri şenliği beklerler ve tıpkı

Trabzon'un batısındaki şenlikler gibi çalarak, oynayarak, söyleyerek geniş çaplı bir eğlence tertip ederler. Sürmene'de, Atlama, Kız Horonu, Sıksara, Bıçak Horonu, Sallama, Sürtme ve Tepeler en çok görülen oyunlardır. Özellikle Sallama bu bölgeye ait bir karakter taşımaktadır (Bkz. Ek. CD. 32) ve figürleri kendi içinde Aso, Sargona ve Merkez alanlarında farklılık göstermektedir.

Günümüzde Of ve Sürmene sahil bölgeleri etkileşime açık alanlar olmaları sebebiyle çevrelerindeki köy yerleşimlerinden de taşınmalara olanak tanımıştır, fakat yüksek alanlarda etkileşim daha sınırlı ve kendi içinde gerçekleşmektedir. Kitle iletişim araçları özellikle Çaykaralı icracılar tarafından son dönemde oldukça etkin biçimde kullanılmakta ve başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerde bu üretimler sonucu Çaykaralılar bir (b)ağ haline dönüşmektedir. Sürmene ve Of bölgelerinde kemençe ve kaval yapımı da ön plana çıkmakla birlikte, Sürmene'de küçük bir atölyesi bulunan Hasan Sancak usta bilinen en meşhur kemençe yapımcısıdır.

4.3.14 Bayburt – Aydıntepe

Bu alanlar oldukça eski yerleşimlere sahiptirler. Bayburt ve Aydıntepe (Hart) bölgesi tarih öncesi dönemlerden (M.Ö. 15. yy) itibaren varlığını sürdürmüştür ve Aydıntepe bölgesinde bulunana yer altı şehri bunu ifade etmek için tek başına dahi yeterlidir. Yunan ordularının İran'dan dönüşü sırasında (Onbinlerin Dönüşü) M.Ö. 401 yılında bu bölge üzerinden geçtikleri bilinmektedir. Ksenophon'un Anabasis'te anlattıklarından yola çıkılır ise bu alanlarda İskitler'in ve Khalybe'lerin yaşadıkları anlaşılmaktadır. Çençül deresi vadisinden Soğanlı Dağları'na yani Çaykara bölgesine doğru ulaşılabilirken, İspir üzerinden Ovit sırtlarına varılabilmektedir. Bu bölge özellikle bu etkileşim yolları üzerinde etkilidir ve (b)ağlar bu yönden gelen taşınmalarla oluşmuştur. Daha çok iç kesiminde yer alan Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum ve Erzincan şehirleri ve komşu ilçeleriyle taşınma yaşanmış olup bunun sebebi daha önce açıklandığı gibi dağların arka yamaçlarına doğru bölge insanlarının yüzünü dönmesi ve taşınmanın bu yönde olmasından dolayıdır. Bu bölgelerde kurulan (b)ağlar, Halay ve Bar türü oyunları ön plana çıkartırken Horon neredeyse bilinmemektedir. Çaykara ile Bayburt'u birleştiren Soğanlı Dağları bu anlamda önem taşıırken, Bayburt Ovası'ndan İspir'e doğru uzanan alanlar boyunca oyunlar ve çalgılar önemli benzerlikler taşımaktadır. Bu alanlarda davul – zurna ikilisi ön plana çıkarken, bağlama, kaval ve mey de kullanılan çalgılar arasında yer alır. Kemençenin

etkileşim alanı artık bu bölgede sona ermiştir ve bu çalgı bu alanlarda görülememektir. Şiro Barı, Koçani (Fındıklar), Aşurma Barı, Temür Ağa, Papuri Barı, Sallanma, Sıksara Barı, Erzurum Baş Barı, İkinci Bar, Koçare Barı, Hoşbilezik Barı, Veysel Barı, Dik Barı, Garabet Barı, Tiliko Barı, Dello Barı, Sarhoş Barı en çok oynanan barlardandır. (Bkz. Ek CD.33). Karşılama türünde ve özellikle Karadeniz’e yakın kuzey bölgelerde oynanan Lazutlar Barı ve 7 zamanlı horon ezgilerinden oluşan Sıksara Barı (Bkz. Ek CD. 34) sahil ile etkileşim ve taşınma sonucunda oluşmuştur. Erzurum’un Sarhoş Barı, Hançer Barı, Hakkari Barı, Sekme, Tamzara gibi oyunları Bayburt’ta da bulunmakla birlikte aralarında önemli farklar görülmektedir. (Bkz. Ek CD. 35 - 36). Melodik yapı ve her Barın “üstleme” dedikleri ikinci süratli kısmı ezgi bakımından oldukça farklıdır. Örneğin, Bayburt Sarhoş Barı’nın Üstlemesi Erzurum’un Tavuk Barı’nı andırmasına rağmen, Erzurum Barlarının ikinci canlı hareketleri kendi ilk kısımların ile büyük farklılıklar göstermemektedir. Bayburt’ta ve Erzurum’da aynı isimle adlandırılan Daldalar gibi bazı barlar birbirine hiç benzemez. Veysel, Demirağa, Sürtme, Kutkut, Hanım Barları ise Bayburt’un karakteristik barları olarak zikredilebilir. (Bkz. Ek CD. 37). Bu farklılıkların nedeni de daha önce defalarca belirtildiği gibi taşınarak gelen ürünlerin önce basit tekrarlarla alınması ve daha sonra sahiplenme arzusuyla ve karmaşık/örtülü tekrar yoluyla değiştirilmesidir. Tüm bunların haricinde Bayburt eskiden beri âşık musikisinin bulunduğu bir alandır ve âşıklık geleneği bu bölgelerde hala varolmayı sürdürmektedir. Âşıkların Anadolu’da hatta Türk toplulukların bulundukları bir çok alanda kurmuş oldukları (b)ağlar bu bölgede yüzyıllardır sürüp gitmektedir. Güçlü (b)ağlarla bağlı bulunan âşıklar çeşitli yerleşimlerdeki diğer âşıklarla sürekli iletişim ve etkileşim içindedirler. Dede Korkut ile başladığı kabul edilen Bayburt âşıklık geleneği Bayburtlu Zihni, Âşık Emrah (Erzurumlu Emrah olarak bilinir), İrşadi Baba, Bayburtlu Celali, Ağlar Baba, Bayburtlu Hicrani, Bayburtlu Hilmi, Âşık Esmeni, Süleyman Ruhi, Şaşkuni Baba (Âşık Emrah’ın torunudur) ve günümüzde de Âşık Süphani (Ali Sırrı Çoban) ile devam ettirilmektedir. (Bkz. Ek CD. 38).

4.3.15 İspir – Ovit – İkizdere

Ovit Dağı Geçiti, Doğu Karadeniz Bölgesi’nin en yüksek karayolu geçitidir, bu sebeple yılın belli dönemlerinde havanın elverişsiz koşullarından dolayı yol kapalı kalmakta ve etkileşim azalmaktadır. Rize bölgesi ile Erzurum bölgesini birbirine

bağlayan en kısa yol burasıdır. İkizdere'den ayrılan bir yol ile Cimil Vadisi'ne ve Kaçkar Dağları'na doğru ilerlenebilir. Cimil Vadisi boyunca ilerlendiğinde Hemşinlilere ve dolayısıyla tulum eşliğinde oynanan horonlara sık sık rastlanmaktadır. Dereköy mevkiinden ayrılan Anzer Vadisi'ne doğru ilerlendiğinde ise arka taraftan Uzungöl'e ve Çaykara'ya ulaşılır. Bu bölgede yerli halklarla başlayan süreç uzun süre böyle geçtikten sonra İspir'den uzanan ticaret yolu sayesinde oldukça karışmıştır. Günümüzdeki yapıya bakıldığında kalabalık Türkmen sülalelerin ve özellikle Çepnilerin yerleşimi İkizdere'de ön plandadır. Bu bölgedeki kemençeler bu sebepten de olabileceği tiz akortludur ve tavır özellikle Tonya – Ağasar bölgesi ile benzerlik göstermektedir. (Bkz. Ek CD. 39). Ovit önemli bir yaylacılık alanıdır. Ekşioğlu sülalesi bu yaylanın resmi sahibidir. Ovit'te son yıllarda Ekşioğulları tarafından yayla şenlikleri düzenlenmekte ancak bu şenlikler geleneksel yayla şenliklerinden ziyade bir konser şöleni veya festival havasında gerçekleştirilmektedir.

Şekil. 4.32 : Ovit Yayla Şenliklerinden Bir Görünüm (Kişisel Arşiv).

Kalkandere'den bu bölgeye gelerek yaylacılık yapanlara Ekşioğulları tarafından yaylanın güneye bakan yamaçlarındaki bazı alanlar kiraya verilmektedir. Özellikle Çapans'a doğru bulunan alanlarda Kalkandere'den gelen yaylacılar yaz aylarında yerleşiktir. Ovit Dağı ile İspir'in tam ortasında bulunan Çapans mevkii, bir anlamda bu iki yerleşimi bir araya getirmektedir. Bu bölgedeki insanlar alış-verişlerini İspir

bölgesinden karşılamaktadırlar. Böylece bir takım (b)ağlar kurmuşlardır. Kalkanderenin sahile yakın olması fakat yaylacılık için dağın arka yamacına taşınması bir anlamda bu büyük mesafeyi de kısaltmış olmakta ve kemençe kültürünü yukarılara taşımaktadır. Oynanan oyunların yapısı da genellikle Rize bölgesi ile benzeşiktir. İspir yerleşim merkezinde ise davul – zurna çalınmakla birlikte halay ve barlar ön plandadır. (Bkz. Ek CD. 40). Geçmişte çokça çalınan tulum günümüzde hala görülmekte, kemençeye de rastlanılabilmektedir. İspir’de çalınan tulumun Hemşinlilerle ve Ermenilerle ilişkisi olduğu söylenmekte ve tartışılmaktadır. Bu bölgede çalınan tulumun yapılış ve icra özellikleri diğer bölgelerden farklıdır. Bu bölgede tulumun nav kısmı değişik görülebilen, dişi keçi derisi üzerindeki kıllar da dökülmeden mevcut haliyle bırakılmaktadır. İcra ise zurna icrasına yakın bir tavrıdır. Tulumun çalındığı diğer alanlarda tulum solo çalgı iken, İspir’de tulum davul eşliğinde de görülmektedir. (Bkz. Ek CD. 41). Tulum eşliğinde oynanan oyunlarda horondan çok bar görünümündedir.

4.3.16 İyidere – Kalkandere

Of’tan sonra kıyı şeridinde doğuya doğru ilerlendiğinde ilk gelen ilçe olan İyidere, Rize’nin de en batıdaki yerleşimidir. Aynı vadi boyunca içeri doğru ilerleyen İyidere, Kalkandere (Karadere) ve İkizdere vadi boyunca devam edildiğinde Ovit Dağı ve Yaylası’na oradan da İspir’e uzanır. Bu sebepten olsa gerek sahil ve iç kısım tüm vadi boyunca ortak özellikler taşır. Burda horonlar Trabzon’un batısından artık iyice ayırt edilebilecek durumdadır ve daha çok halay türüne benzer iki ayak horonlar görülmektedir. Çalgılardan ise kemençenin kullanımı çok yaygındır ve kemençenin yapısı ile kullanım tavrı Trabzon’un batısı ve Çepni tavrı ile yakınlık gösterir. (Bkz. Ek CD. 42). Çok az olmak kaydıyla davul – zurna görülmektedir. Tulum çalgısının ise 100 yıl civarındaki bir geçmişe kadar İyidere bölgesinde ve Of civarındaki yakın bölgelerde çalındığı bilinmektedir.⁷⁷ Bu yerleşimler yaylacılık yapmak üzere Ovit Yaylası’na ve Cimil Vadisi’nden ulaşılan Çağırankaya Yaylası’na ve diğer yaylalara çıkarlar. Müzikal yapının benzer olmasının sebeplerinden biri de bu ortak yaylaları kullanarak oluşturdukları (b)ağ olarak görülmektedir. (Bkz. Ek CD. 43). Hemşin, Rize, Yüksek Hemşin, Topaloğlu, Rize Kız Horonu, Hemşin İki Ayak, Rize İki Ayak, Rize Sıksarayı, Sallama, Siya Siya, Atlama, Karadere, Bıçak Oyunu, Rahat

⁷⁷ Remzi Bekar. Kişisel Görüşme, 2006.

Horon ve Alaca Horon bu alanlarda oynanan oyunlardır. Oyun isimlerinden de anlaşılacağı üzere, etkileşim alanlarının etkisi ile taşınan oyunların sayısı bir hayli fazladır ve bu oyunlar çalınıp oynandıkları bu bölge itibariyle bir takım farklılıkları karmaşık/örtülü tekrardan dolayı içermektedirler.

4.3.17 Rize

Rize Trabzon'un kıyı şeridinden sonra doğusunda bulunan son il merkezidir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra merkez olduğu için ve çay tarımı da bu bölgeye girip birçok dengeyi değiştirdiği için yapısı değişmiş bir şehirdir. Tarihte de yine tüm bölgenin geçtiği süreçten geçen Rize'de Lazlar, Rumlar, Gürcüler, Ermeniler ve çeşitli Türk boyları uzun süre birlikte yaşamışlardır. Çepnilerin büyük sülaleler halinde gelip Lazları Pazar'a kadar göç ettirmeleri sonucu Çayeli'ye kadar olan bölgenin topluluk yapısı hayli değişmiştir. Bu bölgede diğer Türkmen boyları ve bölgede varolan diğer unsurlarla etkileşen Çepniler günümüze dek bu kökten sapmış ve kimliklerini de kaybetmişlerdir. Bu durum müziklere de bu şekilde yansımıştır. Bu bölgede oyunlar iki ayak horonlardan oluşmakla birlikte en yaygın çalgı kemençedir. Bunun haricinde yörede az da olsa tulum çalınır. Saygun'a göre "tulum zurna evvelce Rize şehrinde dahi pek çok çalınırmış. Bu aleti bilhassa Rumlar ve Türkler çalarlar, Ermeniler ise bununla alakadar olmazmış. Rumların Rize'den ayrılışı tulumun ihmaline yol açmış. Şimdi ve hatta evvelce tulum zurna en fazla Hemşin'de çalınır ve bununla Hemşinli kız ve erkekler beraberce horonlar oynarlarmış." (Saygun, 1937: 21). Gazimihal'de evvelce bu çalgının Of'ta çok görüldüğünü bildirmektedir.⁷⁸ Bu durumun Laz – Çepni mücadeleleri sonucundaki yer değiştirme hareketleri sonucundaki yeni etkileşimlerden ve eski ağların yer değiştirmesi sonucunda bu alanlarda yeni (b)ağlar kurulması ile gerçekleştiğini düşünüyorum. Rize bölgesinde davul – zurnaya tarihten beri bilinen kaynaklar çerçevesinde rastlanılamadığı görülmektedir. Fakat Saygun'un gözlemleri sonucunda yazdığı Rize horonları şöyledir: "Sıksaray horonu, davul zurna horonu, millet horonu, sallama horonu, çift ayak horonu, hemşin horonu; bir de Sıksaray bıçak oyunu vardır. Davul zurna horonunun da kemençe ile icra olunduğuna işaret edelim." (Saygun, 1937: 12). Saygun'un söylediklerinden anlaşıldığı üzere davul – zurna horonu bölgeye taşınmış fakat kemençe eşliğinde oynanmaktadır. Bu durum bölgede

⁷⁸ Gazimihal, 1929: 76.

kurulan yeni (b)ağın kendi içinde yaşadığı değişimden başka bir şey değildir. Bunun gibi bir çok örnek verilebilir. Örneğin, bu alana kadar kemençe kullanımları Doğu Karadeniz'in batısından doğusuna doğru pestleşerek gelmektedir. Yalnızca Çepnilerin bu yer değiştirme hareketleri sonucunda ve kökten uzaklaşmaları ile birlikte oluşan yeni (b)ağlar içinde rastlanan alanlarda bu durumun aksi görülebilmektedir. Rize merkezde türkücüler gırtlak yapısı itibariyle de tiz karakterli türkülerini seslendirmekte iken, Rize'nin doğusuna geçildiğinde kemençeler pestleşmeye devam etmekte ve horonlardan ziyade destanlarda kullanılmaya başlanmaktadır. Göreleli Picoğlu Osman, Sürmeneli Hüseyin Dilaver ile arkadaş olan bölgenin bilinen en eski kemençecisi Rizeli Sadık (Sadık Aynacı)'ın kemençeyi hem Görele hem de Sürmene tavrılarında iyi bir şekilde kullandığı görülmektedir. Rizeli Sadık'ın ses kayıtlarında Görele'deki çağdaşlarının yanı sıra onların ustaları "Karaman"ı da zikrettiği sabittir. Görele'deki kemençecilerin ustası sayılan Karaman'ın isminin Rizeli Sadık tarafından da anılması etkileşimin 200 km civarındaki bir alanda sağlanabildiğini göstermektedir. (Bkz. Ek CD. 44). Rizeli Sadık'ın kemençe tavrını belirleyen en önemli değişkenlerden biri de bu bölgede kalan geçmiş bağların izleridir. Etkileşen bu kemençe tarzı Rizeli Hasan Sözeri'de görülebilmektedir. (Bkz. Ek CD. 45). Halil Bedii Yönetken'in Derleme Notları'nda bahsettiği ve 1937 yılında tanıştığını belirttiği kemençeci Kâşif Yemusta hakkında ise başka bir malumat bulunamamıştır. Dolayısıyla Rizeli Sadık ve Hasan Sözeri ile (b)ağ oluşturup oluşturmadığı hakkında bir fikrimiz yoktur. Geçmişte köçek oyunu ve çevre etkileşimleri ile yerleşmiş bir takım oyunlar görülmesine rağmen, günümüzde bölgede en çok oynanan horonlar, İki Ayak, Siya Siya, Rize ve Sıksara'dır. Bunun yanı sıra bu bölgedeki Titreme figürleri çok karakteristiktir. Atma türkülerine bu bölgede oldukça sık rastlanır ve bölge insanlarının bir çoğu bu alanda ustalaşmıştır. Günlük hareketlerini, isteklerini, duygu düşünceleri türkü atma yoluyla nakledebilen bir çok icracıya rastlanmıştır. Rize Halkevi'nin çalışmaları doğrultusunda cumhuriyetin ilk yıllarında batı çalgıları olan mandolin, keman ve piyano, ardından dönemin şartlarına göre uygun olarak bölgeye yabancı olan bir çok çalgının eğitimi verilmiştir. Günümüzde bölgeye yabancı olan bir çok çalgı artık görülebilmektedir. Rize merkezde yaylacılık olmasına rağmen yayla şenlikleri son yıllarda düzenlenen turistik festivaller haricinde görülememektedir. Bu sebeple sahil ile iç kesimleri müzik açısından (b)ağlayan bir mekansal eyleyen söz konusu değildir. Günümüzde kitle iletişim araçlarının da en yoğun etkileşim alanlarından

birini oluşturan Rize’de, bu yolla taşınan ürünler bölgedeki yerel üretimi bitirme noktasına gelmiştir. Turistik yayla festivalleri, önemli günler vb. etkinliklerde düzenlenen konserler ile de bu ürünleri üreten icracılar ciddi genişlikte ağlar kurmaktadır.

4.3.18 Gündoğdu – Limanköy

Rize kıyı şeridi boyunca ilerlendiğinde Rize’ye bağlı bir belde olan Gündoğdu ve Çayeli’ne bağlı Limanköy arasında kalan alanda günümüzde Doğu Karadeniz Bölgesi’nde başka hiç bir alanda görülmeyen bir çalgıya rastlanılmaktadır. Kafkaslar üzerinden geldiği tahmin edilen ‘Armonika’ yöredeki tabirle ‘mozika’, ‘muzika’ iki çeşide ayrılır. Biri el ile, diğeri ağız ile çalınmaktadır. Armonika hakkında Saygun, “Rize Halkevi bu hususta âmil oluyor. Çocuklar arasında ağız armonikası oldukça yayılmıştır. Çocuklar bu âletle ekseriya yerli havalar çalmaktadır. El armonikası da bir iki tane mevcuttur” (Saygun, 1937: 16) demektedir. Ayrıca, Rize ahalisinin evvelce fırıncılık gibi işler dolayısıyla Rusya’ya gitmesi sonucunda Rus adetlerinin Doğu Karadeniz’e girdiğini tahmin etmektedir.⁷⁹ Gazimihal ise armonika hakkında 1975 yılında basılan “Türk Nefesli Çalgıları (Türk Ötkü Çalgıları)” isimli kitabında daha detaylı bir bilgi sunmaktadır:

“Hep bilindiği gibi Avrupa’nın eski olmayan halk çalgılarından ve akordeondan daha iptidai idi. Çarlık Rusya’sında fabrikası açıldığı vakit Asya, Kafkasya’da da gelenekli çalgılara rakip kesilmiş, zevklere ucuzluğuyla musallat olmuştu: Tatar ve Başkurtların <<garmon>> dedikleri bu el armonikasına Kırgızlar <<kol zurnası>>, kimileri de <<el zurnası>> derler (Türkçenin kimi lehçelerinde ele *kol* denildiği için). Kırgızların en günah saydıkları çalgılardan biri olduysa da ona rağmen çok yayılmıştı. Kafkasya’da <<kâğıt kopuz>> diyenler çoğaldı. Bu kopuz ve zurna izafelerinden hangi çalgıları baltaladığı anlaşılır. Kars ülkesinin esaret yıllarında oralarda da pazarını yürüttü. Abdülhamit zamanında ülkemize izinle göçüp Adapazarı gibi bazı yerlerde yerleşen Kafkasya Türkleri hâlâ el armonikası kullandıkları halde komşu yerlilerce âlet hiç tutulmamıştır.” (Gazimihal, 1975: 25 – 26).

Bölgede armonikanın en çok kullanıldığı yerlerden biri de Veliköy (Vela)’dür. “Kopuz” bu bölgedeki nüfusu en kalabalık sülalenin de soyadı olması sebebiyle önemlidir. Kafkasya’da bu çalgıya “kâğıt kopuz” denmesi taşınmanın yönü konusunda ipucu sunabilecek niteliktedir. Bunun yanı sıra köyün yaşlıları bu çalgının vakti zamanıyla sık olmamakla beraber “santur” diye de adlandırıldığını tarafımıza

⁷⁹ Saygun, 1937: 16.

nakletmiştir. Orhan Naci Ak Rize bölgesi algılarını anlatırken bu adı kullanmaktadır. “...kemençe yok ise nadiren zurna, santur – armonik ve ağız mızıkası...” (Ak, 1999: 97).

Şekil 4.33 : Gündoğdu’dan Fikret Kotil’e Ait Armonika (Kişisel Arşiv).

Armonika ile Sıksara Horonu en çok çalınan ezgidir. (Bkz. Ek CD. 46). Bunun haricinde ‘Kafkas ezgisi’, ‘uzun hava’ gibi icralarda tespit edilmiştir. Özellikle Gündoğdu’nun merkezinde ve Veliköy’de çalınan bu algı Limanköy’e kadar olan çok kısa bir mesafede görölmekte ve bu alan ile sınırlı kalmaktadır.

Şekil 4.34 : Veliköy’de Yaşlı Armonikacılar Şükrü Kopuz (Sağdaki) ve Kazım Kopuz (Soldaki) (Kişisel Arşiv).

Bu bölgelerde armonika haricinde görülen kemençenin bölgede son 30-40 yıldır icra edilmeye başlandığı halk tarafından ifade edilmektedir. Yapılan ikili görüşmelerde horonların da eskiden farklı iken son yıllarda Rize bölgesi ile benzeştiği ifade edilmiştir.⁸⁰ Özellikle çalgının kadın sesine uygun olması armonikanın erkeklerin alınmadığı kına gecelerinde ve kadınlı meclislerde kadın icracılar tarafından çalınmasına olanak vermiştir. Armonika bu anlamda Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ağırlıklı olarak kadınlar tarafından çalınan tek çalgı olarak görülmüştür. Bölgede ayrıca “Kadı Bağı” denilen oyuncuların kenetlenerek ve sağa sola sallanarak karşılıklı türkü atışması şeklinde bir oyun mevcuttur. Bu oyunla ilgili olarak Adnan Saygun bir çeşit karşılama olduğu tespitinde bulunmuştur. “Karşılama düğün ve toplantıların en mühim bir eğlence vasıtası olup bir çok saatler devam ettiği olur. Karşılamayı icra için iki grup ayakta kol kola girerek veya kollarını birbirinin omuzlarına atmak suretiyle bir halka teşkil eder. Buna “Kadı Bağı” denilir. Halka, karşılamanın devamınca melodinin ritmine uyarak döner ve bu esnada karşılıklı irticali sözler söylenmeğe başlar.” (Saygun, 1937: 22). Armonika bu alanda önemli bir eyleyen ve bölgedeki (b)ağ durumundadır.

4.3.19 Çayeli

Çayeli, bir çok ortaklığın birleştiği, hareket halinde olduğu bir alandır. Çayeli tarihteki Laz – Çepni mücadelelerinin sonlandığı yerleşimdir. Çepnilerin çete savaşlarıyla sülaleler halinde yerleştikleri doğudaki son sahil yerleşimidir. Bu bölgenin yüksek kesimlerinde ise Hemşinliler varlıklarını sürdürmektedir. Senoz Vadisi boyunca uzanılan köylerde ve yaylalarda tulum çalgısı hakim durumdadır ve Hemşin horonları oynanmaktadır. Sahilde ise kemençe ve tulum kullanımı eşit gibidir. Gündoğdu – Limanköy ara bölgesinin devamında Rize merkez ile kemençe kullanımı benzerlikler taşımakla birlikte, doğusunda bulunan Pazar ile de etkileşim içindedir. Çayeli'nde atma türkülere, özellikle imecelerde kız erkek atışmalarına eski dönemlerde sıkça rastlanılmaktadır. Yaylacılık da önemlidir özellikle yüksek kesimdeki köyler Senoz (Kaptanpaşa) bölgesi insanları yaylacılık yapar ve “vartevor” denilen şenliklere katılırlardı. Bu bölgedeki şenliklerde tulum kullanılmaktadır. Tulumcu yol boyu yürürken “uzun hava” veya “yol havası”

⁸⁰ Kazım Kopuz, 2007; Fikret Kotil, 2008.

çalmakta, eğlence zamanı horon ezgilerine geçiş yapmaktadır. Yaylacılık yapan bu kesime halk arasında “Hemşinli”, sahildeki kesime de “Horum” denilmektedir.

Şekil 4.35 : Çayeli’de Kendilerini Hemşinli Olarak Belirten Sınır Köylerden Şişmanlı Köyü ve Şişman Ailesi Fertleri (Kişisel Arşiv).

Sahilde tulum ve kemeçe birlikte gözlemlenebilirken, yüksek kesimlerde kemeçe ile etkileşime rastlanılamamaktadır. (Bkz. Ek CD. 47). Bunun sebebi Rumlar ve Çepniler’in yerleşim alanlarının sahil kesimiyle sınırlı kalması ile ilgili olabilir. Bu şekilde kurulan (b)ağlar süreç içerisinde bir takım değişimler geçirerek günümüze dek gelmiştir. Örneğin, 1942 doğumlu tulumcu Dindar Güner “Rize İki Ayak Horonu kemeçe ile oynanan bir horondur. Bu oyun zamanla tuluma uyum sağlamıştır. Çok güzel oynanan oyundur. Daha doğrusu sahilin sert ve coşturucu bir oyunudur” (Topaloğlu, 2005: 59) derken, 1938 doğumlu Çayelili tulumcu Mehmet Salih Çıl “Rize iki ayak horonu Çayeli’nde en çok oynanmış ve oynanmaktadır. Bu horonu kızlar bile oynamaktadır. Figür olarak üç ileri bir geri ve süratli bir oyundur” demektedir. Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Rize iki ayak horonu sahil ile etkileşim sonucunda çevredeki tulum icracılarınca sahiplenerek karmaşık/örtülü tekrar yapmalarının ardından süreç içinde yaşadığı değişimlerle günümüzde bölgenin tüm alanlarında bir (b)ağ oluşturmıştır. Bölgede bir takım farklılıklar göstermekle birlikte Rize ve Hemşin horonlarının bir çoğu aynı sebeple oynanmaktadır. (Bkz. Ek. CD. 48). Ayrıca Gündoğdu bölgesinde görülen ve kenetlenilerek icra edilen “Kadı Bağı” oyunu da Çayeli’nde görülmektedir.

4.3.20 Hemşin – Çamlıhemşin

Bu bölge sahil şeridindeki Çayeli, Pazar ve Ardeşen'in güneyinde kalır. Çayeli'nin yüksek kesimleri ile komşudur. Pazar'dan Hemşin'e ve Ardeşen'den de Fırtına Vadisi boyunca Çamlıhemşin'e çıkmaktadır. Bu bölge tarihi tarihçiler arasında birçok tartışmayı beraberinde taşımaktadır ve çok sayıda üretilmiş tez mevcuttur. Türkiye'ye komşu devletlerin bu bölge üzerinde iddiaları mevcuttur. Buna göre bölge üzerinde Ermenilerin, Gürcülerin ve Türklerin ürettikleri tezler ve bu çerçevede yabancı bilim adamlarının da çalışmaları mevcuttur. Burada bu bilgiyi verdikten sonra detayına yani kökeni aramaya girişmek çalışmanın bu bölümü ile çok ilişkili değildir. (B)ağsal düşünce için buradaki tarihsel arka planın önemi bu coğrafyada yaşayan toplulukların belirlenmesi ve hareketlerini gözlemlemekten ibarettir ve (b)ağsal düşünce asla köken ile ilgilenmemektedir. Dolayısıyla burada tüm bu toplulukların bu coğrafyada yaşadığını kabul edilerek bölgede önce Ermeni varlığını ardından Türkmen yerleşimlerinin oluşturduğu (b)ağ değerlendirilecektir. Gürcüler ve Lazlarla olan etkileşimlerde (b)ağ içindeki yerini alacaktır.

Bölgeye bakıldığında coğrafi durum, arazi yapısı ve ulaşım olanakları bakımından oldukça kapalı bir yapıdadır ve Doğu Karadeniz'deki bu tip kapalı yapıların olduğu tüm vadilerdeki gibi diller hatta ağızlar bile muhafaza edilmiştir. Bu gibi alanlarda oluşan güçlü (b)ağlar insanları içeriğindeki bir takım değişkenlere bağ(ım)lı kılmaktadır. Bu sebeple basit tekrar öne çıkmakta, yaratı yetisi kullanılmamakta yani karmaşık/örtülü tekrar yapılmamakta ve bağları koruma iç güdüsü değişimi yavaşlatmaktadır. Ancak değişimin engellenmesi veya yaşanmaması gibi bir durum da dünyanın ve sosyal hayatın yapısı itibarıyla asla mümkün olmamaktadır. Nitekim bu alanlarda mevcut olan ağlar ve bağlar (b)ağ haline dönüşürken yaşanan değişim süreci yavaş olarak değerlendirilebilir. Bölgede yaşayan Hemşinliler ile komşu ilişkiler içinde bulunan yukarı Laz köyleri sahil ile yüksek kesimin kesiştiği etkileşim alanıdır. Buna göre geçişliliği sağlayan komşu Laz ve Hemşin köyleri yüksek kesim ile sahildeki insanlar arasında (b)ağ oluşturmakta ve bu etkileşimle en yüksekteki bir insanla, deniz kenarındaki bir insanı birbirlerini hiç görmeseler dahi bağlayabilmektedir. Bölgede Hemşin ağzı dediğimiz bir ağız vardır, Laz köylerinde ise Lazca konuşulmaktadır. Horonlar tulum eşliğinde oynanmaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi genelinde çalgı olarak tulumun en çok benimsendiği ve

kullanıldığı bölge Hemşin ve Çamlıhemşin bölgesidir. Bu alanlarda tulum haricinde başka bir çalgıya rastlanılamamıştır.

Şekil 4.36 : Hemşinli Tulum Üstadı Remzi Bekar (Kişisel Arşiv).

Destanlar çok önemli bir yer tutar ve onlar da sadece insan sesi ile veya tulum eşliğinde de söylenebilmektedir. Kadın – erkek atışmaları, türküleri beraber söyleme ve hep birlikte horon halkası oluşturmak gibi toplu hareketler sıklıkla görülmektedir. Horonlar üç bölümdür. Birincisi eller yukarda, ikincisi eller aşağıda oynanır. Üçüncü bölüm ise “fora” denilen türkü bölümüdür. Horonu oynatan kişi türkü bölümüne geçileceği zaman “forası var” diye oyuncularını uyarmaktadır. Bu bölümler arasındaki geçişi sağlamanın yanı sıra horonu idare eden kişi çok önemlidir. Horonun neşeli bir havada belli bir disiplin içerisinde oynanmasını sağlayan bu kişi tulumu da kontrol etmektedir. Tulumcu horonu oynatan kişinin hareketleriyle hareket etmekte ve göz temasını asla kaybetmemektedir.

Şekil 4.37 : Hemşin’de Horonu Yöneten Komutçu Kamil Ferah (Kamil Dayı) (Kişisel Arşiv).

Bölgede çok çeşitli horonlar mevcuttur, bu horonların bir çoğu sahil ile etkileşimden dolayı Lazlar tarafından da oynanmakta, hatta Çayeli’nin yüksek kesimlerinden sahiline ve Rize merkeze kadar yayılmaktadır. İkizdere – Cimil Vadisi’nde bu bölge toplulukların bu alanlardaki yerleşimleriyle ilgili olarak etkileşmesi sonucu tulum kullanılmakta ve ağırlıklı olarak Hemşin horonları oynanmaktadır. Göçlerle birlikte Trabzon şehir merkezine, Türkiye’nin bir çok büyük şehrine ve özellikle Marmara Bölgesi’ndeki bir çok alana tulum ve tulum eşliğinde oynanan horonlar yayılmış ve ulaşılan bölgelerde çevre ile etkileşerek (b)ağ oluşturmuşlardır. Bunun dışında arazinin tarıma elverişli olmaması sebebiyle bu bölge insanları gurbetçi olmak durumunda kalmış bu sebeple Rusya ve Avrasya ülkeleri’ne göç edenler de olmuştur. Rusya’da pastacılık ve fırıncılık konusunda ustalaştığı söylenen bölge insanların bir kısmı Türkiye’ye döndükten sonra bu mesleği geliştirmiş ve bölge nüfusunun önemli bir kısmında bunun meslek oluşturmasını sağlamıştır. Görüldüğü gibi taşınma işlemi bir çok yolla mümkün olabilmektedir. Ulaşabildikleri tüm gurbet alanlarında tulum ve horonlarını beraberlerinde taşımışlardır. 2007 yılının Aralık ayında Van şehrine ünlü tulumcu Mahmut Turan ile konser sebebiyle birlikte gitmiş ve oradaki yüzlerce Hemşinliyi görünce epeyce bir hayrete kapılmışım. Bölgede onlarca horon

ismi bilinerek ve doğal kuralları ve disiplini çerçevesinde oynanırken tarafımda en çok rastlanılan horonlar Hemşin, Rize, Papilat, Bakoz, Çarişka, Yalı, Abdi'nin Rizesi, Polat'ın Rizesi, Samistal Kız Horonu ve Yüksek Hemşin olmuştur. (Bkz. Ek CD. 49 – 50 – 51). Tulum icracıları da bölgede önemli bir sayıdadır. Burada hepsinin ismini tek tek vermek mümkün olamayacağından en önemli görülenlerini belirtmekle birlikte alan araştırmalarım sırasında karşılaştığım veya hiç bir ortamda rastlaşamayarak atladığım diğer tüm tulum icracılarından özür dilerim. Cipoğlu Mehmet Dayı, Gariboğlu (Mustafa Taşer), Remzi Bekar, Ali Çamkerten, Yaşar Çorbacıoğlu, Mahmut Turan, Bülent Bekar, Süleyman Serin (aynı zamanda yapımcı), Naci Çorbacıoğlu (aynı zamanda yapımcı) önemli tulum icracılarından. Kavrun, Elevit, Amlakit ve Palovit yaylaları en görkemli vartevorların gerçekleştirildiği yaylalardır.

Günümüzde bölge yapısı itibariyle kitle iletişim araçları ile en az etkileşim kurması gereken bir alan iken, gurbetçilik ve göç, kış aylarından bölgede nüfusun azalarak yaz aylarında yoğunlaşması gibi sebeplerle bu etkileşim oldukça fazla yaşanmaktadır. Bir anlamda bölgeden dışarıya göç ile gidenler kendi çevreleri ile etkileşirken, diğer taraftan da gitmiş oldukları alanlardaki bağlarını her yaz mevsimi kendi bölgelerine taşıyarak (b)ağ haline dönüşmektedirler. Ayrıca bu gurbetçiler İstanbul gibi büyükşehirlerde de bir araya gelerek ortak çeşitli faaliyetler yürütmektedirler.

Şekil 4.38 : İstanbul Kadıköy’de Bulunan Hemşinliler Derneği Hemşin Türkü Korosu Elemanları – 2007 (Kişisel Arşiv).

Diğer taraftan, üretim son yıllara kadar bölgede yapılmakta ve gurbetçiler gelip bölgede üretilen ürünleri almakta ve gittikleri yerlerde yaygınlaştırmakta ve bir sonraki yazı yeni üretilen ürünlerin de vermiş olduğu merakla ipe çekmekteyken, şimdi üretimin yönü tersine dönmüştür. Artık üretim başta İstanbul olmak üzere büyükşehirlerde yapılmakta ve ürünler bölgede kalanlar tarafından müzik marketler vb. yerlerden satın alınarak veya internet gibi ortamlarda dinlenerek ezberlenerek yaygınlaşmaktadır. Bu durum da farklı bir (b)ağın oluşmasına neden olmakla birlikte gelecekte kitle iletişim araçları ve ürünler ile etkileşim sonucu kurulan bu (b)ağın daha da genişleyeceği görülmektedir.

4.3.21 Pazar – Ardeşen

Pazar ve Ardeşen sahil şeridinde Çayeli’nden sonra gelen yerleşimlerdir. Bölgede tarihten bu yana ağırlıklı olarak Lazlar bulunmuşlardır. Lazlar bölgede Kıpçak Türkleri ve diğer Türk boylarıyla birarada yaşamışlardır. Rumların da bölge üzerinde etkileri olmuştur. Osmanlı Dönemi’nde Trabzon’un Lazistan Sancağı olarak görülen alanlarda 3 Çeşit Lazca vardır ve bu bölgede konuşulan Lazca, bol miktarda Türkçe ve az olmak üzere de Rumca kelimeler almıştır, buna Atina diyaleği adı verilir. Pazar’da Lazca büyük ölçüde Türkçeleşmiş gibidir. Ardeşen’de dil özellikleri biraz daha farklılık göstermektedir. Müzikal yapıda bu duruma benzerlik gösterir. Bölgede Pazar’da tulumun yanında kemençe daha sık görülebilirken, Ardeşen’de kemençe daha az görülür. Bölgede çok önemli bir yeri olan destanlar, Pazar bölgesinde genellikle kemençe eşliğinde söylenmektedir. (Bkz. Ek CD. 52 – 53). Yazın “vartevor” adı verdikleri yayla şenlikleri vardır. Vartevorlar çevre yerleşimlerin aynı şenliklere katılmasıyla eyleyen olma özellikleriyle beraber bir takım değişimlere sebep olurlar ve bölge insanlarını (b)ağ haline dönüştürürler. Yaygın olan çalgı tulumdur.

Şekil 4.39 : Ardeşen’de Tulumcular (Kişisel Arşiv).

Pazar ve Ardeşen’in yüksek yerleşimlerinde bulunan köyler Hemşin ve Çamlıhemşin bölgelerindeki köylerle komşuluk içindedir. Bu sebeple, bölgede kullanılan tulum Hemşinlilerin kullandığı özelliklerdeki tulumdur ve bu bölgedeki toplulukları müzikal açıdan çok etkilemiştir. Oynanan horonlar çevre yerleşimlerle önemli bir (b)ağ kurarken en sık rastlanılanları Bakoz, Alike, Rize, Çarişka, Papilat, Hemşin, Yüksek Hemşin’dir. (Bkz. Ek CD. 54). Ardeşen – Dutkalı Cabir Dayı horon oynayıışındaki ustalığıyla dillere destan olmuş bir horoncudur. Bölgede çok önemli tulumcu icracıları da bulunur, ayrıca Çamlıhemşinli olan tulumcu Süleyman Serin’in Ardeşen’de “Guda” isimli bir çalgı yapım atölyesi vardır ve genellikle tulumcuların ve tulum meraklıların uğrak yeridir.

Şekil 4.40 : Ardeşen’de Bir Çamlıhemşinli Tulumcu İcracısı ve Yapımcısı Süleyman Serin ve Kendisine Ait Guda Saz Evi (Kişisel Arşiv).

“Guda” Lazlarda tulumaya verilen addır. Bu alanlar günümüzde sahil yolu üzerinde ve her türlü etkileşime açık bulunmaktadır. Bu sebeple yüksek kesimde bulunan alanlar kadar güçlü bağlar sahilde görülememektedir. Bunun sonucunda değişim süreci ve başka etkileşimler ve (b)ağlar burada daha çok ve hızlıdır. Günümüzde, kitle iletişim araçlarının etkisi bu alanlarda üst düzeyde görülmekte ve yerel üretim yerini sadece tüketime bırakmaktadır. Gelenekten gelen (b)ağlara ait bilinmeyen veya daha önce ulaşılamayan türküler derlemeciler tarafından derlenmekte ve eski üretimler yeni günyüzüne çıkarıldığı için yeni üretim olarak insanlara sunulmaktadır. Gelenekten gelen (b)ağlara ait bilinmeyen veya daha önce ulaşılamayan türküler derlemeciler tarafından derlenmekte ve eski üretimler yeni günyüzüne çıkarıldığı için yeni üretim olarak insanlara sunulmaktadır. Gelenekten gelen (b)ağlara ait bilinmeyen veya daha önce ulaşılamayan türküler derlemeciler tarafından derlenmekte ve eski üretimler yeni günyüzüne çıkarıldığı için yeni üretim olarak insanlara sunulmaktadır. Gelenekten gelen (b)ağlara ait bilinmeyen veya daha önce ulaşılamayan türküler derlemeciler tarafından derlenmekte ve eski üretimler yeni günyüzüne çıkarıldığı için yeni üretim olarak insanlara sunulmaktadır.

4.3.22 Fındıklı – Arhavi

Fındıklı ve Arhavi kıyı şeridinde Ardeşen’in devamında yer alır ve Türkiye Cumhuriyeti topraklarında bulunan Hopa’dan önceki son ilçelerdir. Bu bölgelerde de tarihsel süreç Pazar ve Ardeşen’deki gibidir. Ancak Fındıklı ve Arhavi, Pazar ve Ardeşen kadar diğer topluluklarla karışmamıştır. Fındıklı’da yüksek kesim ile etkileşim sınırlıdır, çünkü yüksek kesim Kaçkar Dağları ile çevrelenmiş, iç bölge ile ulaşım neredeyse imkansız hale gelmiştir. Arılı ve Çağlayan dereleri boyunca uzanan

vadilerde yerleşimlerle ilişki kurulabilirken dağın arka yamacı ile etkileşim neredeyse yoktur. Ayrıca, Hemşin bölgesiyle etkileşim de bu bölgede daha azdır. Arhavi, Artvin'e bağlı bir ilçe olmakla birlikte iç taraf bağlantılarından ziyade sahil etkileşimi oldukça yüksek bir alandır. Bu sebeple Fındıklı ile daha çok etkileşerek (b)ağ haline dönüşmüşlerdir. Bu bölgede Lazca en yalın haliyle konuşulur. Buna Arhavi diyaleği adı verilir. Müziklerde bu şekildedir. Fındıklı ve Arhavi'de tulum baş çalgıdır, az görülmek kaydıyla kemençe de kullanılmaktadır. Burada çalınan kemençeler oldukça pest tonludur ve ölçüleri de büyüktür. Bu bölgedeki kemençe yalnızca destanlarda kullanılır. Bunun dışında horonlarda kullanılmaz. Horon yalnızca tulum ile oynanır. Tulum bu bölgede az olarak Artvin'deki kullanım şekliyle de etkileşmiştir. Fındıklı'da imeceler önemlidir, "halessa, yalessa" naraları ile gerçekleştirilen bir çok etkinlik birlikte yapılır, iş bitiminden sonra da horonlar oynanmaktadır. Bölgede en çok oynanan horonlar Memedina, Çarişka, Yüksek Hemşin, Hemşin Rize, İki Ayak ve Topaloğlu'dur ki bu son sayılan horonu çıkartan Fındıklı'nın ünlü tulum icracısı Cevdet Öztopal'dır. (Bkz. Ek CD. 55 – 56). Arhavi'de bunların yanı sıra Papilat horonu da sıkça oynanır. Arhavi bölgesinde iç kesimle sağlanan etkileşim Artvin'in etkisini horonlarda biraz göstermekle birlikte sahil etkileşimle ağır basmaktadır. Buna örnek "Arhavi Canlısı" denilen horondur. Genellikle kemençe ile çalınan bu oyunun ismini Arhavili Yaşar Turna vermiştir ki, kendisi usta bir kemençeci ve horoncudur. Bir Trabzon ezgisi görünümünde olan ve kemençeyle icra edilen oyun, zamanla tulum ile de çalınmaya başlanmıştır. Görüldüğü üzere, bu etkileşim zamanla basit tekrardan karmaşık/örtülü tekrara geçişi ve dolayısıyla değişimi ve (b)ağı meydana getirmiştir.

4.3.23 Hopa – Kemalpaşa

Hopa, kıyı şeridinin son ilçesi, Kemalpaşa'da son yerleşim alanıdır. Bu bölgede Lazlar ve Hemşinliler bir arada yaşamaktadırlar. Gürcülerin de etkisi görülmektedir. Bu bölgede konuşulan Lazca'nın içine Gürcüce ve Rusça da karışmıştır. Buna Lazca'da Hopa Diyaleği adı verilir. Bunun haricinde Ermenice'nin bir diyaleği konuşulur ancak yöre halkı buna 'Hemşince' demektedir. Halk arasında Hopa Hemşin olarak belirtilen Hopa'nın yüksek kesimlerinde Hemşinliler hakimdir. Günümüzde, Hopa şehir merkezi Laz ve Hemşinli toplulukların ortak nüfusundan oluşmaktadır. Bölge tarihçilerin kesin bir sonuca varamadığı ve tartışmaların uzayıp gittiği yerlerden biridir. Hopa Hemşin'de tarihsel süreçte Ermenilerin varlığı

bilinmekle birlikte Gürcülerle, Lazlarla ve Türkmenlerle de bazı alanlarda az bazı alanlarda çok olmak üzere karışım söz konusudur. Günümüzde ideolojik olarak çatışma alanı olarak gösterilmeye çalışılan bu yerleşimin müzikal açıdan diğerlerine göre farklılıklar gösterdiği açık olarak görülebilir. (Bkz. Ek CD. 57 – 58). Bölgede çalgı olarak tulum ve kaval kullanılmaktadır. Buna ‘Hemşin kavalı’ da denir.

Şekil 4.41 : Hopa ve Kemalpaşa’da Çalınan Hemşin Kavalı (Kişisel Arşiv).

Bu kavalın aynısı Trabzon’un Sürmene – Çaykara – Of bölgelerinde bulunmakta ve çalınmaktadır. Bu bölge ile kaval icrasında tavır farklılıkları göze çarpmaktadır, fakat kavalın fiziki yapısı aynıdır ve bir çok icracı kavalını Sürmene bölgesinden temin eder. Hopa bölgesindeki Lazlarda özellikle yüksek kesimlerdeki Hemşinlilerin tulum icrasından sahildeki diğer Laz yerleşimlerine göre çok daha fazla etkilenmişlerdir ve bu durum tulum icra tavrına ve oyunlarına da yansımıştır. Kemalpaşa bölgesinde ise nüfusu oluşturanlar Hemşinlilerdir. Bölgede en karakteristik oyun Hopa Hemşin horonudur. Bu bölgedeki insanlar kaval eşliğinde de horon oynamaktadır. (Bkz. Ek CD. 59). Tulum eşliğinde oynanan Hemşin horonları, Pazar Hemşin ve Çamlıhemşin bölgelerinde oynanan horonlardan oldukça farklı yapıdadır ve genellikle iki bölge insanı birbirlerinin horonuna eşlik etmekte zorlanmaktadır. (Bkz. Ek CD. 60). Günümüzde oluşan (b)ağlar buradaki bir çok değişkeni bir araya getirerek farklı bir yapı ortaya koymuştur.

4.3.24 Borçka – Artvin

Borçka tarihte birçok süreç görmüş bir yerleşimdir. Buna göre Lazlar ve Gürcüler bölgede bulunurken, Doğu Karadeniz Bölgesi tarihinde önemli bir yer tutan Kıpçak Türkleri'nin bölgedeki ilk yerleşim alanlarından birisi olması itibariyle de önemlidir. Kıpçak Türkleri'nin bu bölgede yerleşik olarak yaşamaları gerek Lazları ve Gürcüleri gerek çevredeki diğer unsurları oldukça etkilemiştir. Bölgede kemençe eşliğinde destanlar mevcuttur. Bunun dışında Yusufeli, İspir ve bu civarda yaşayan Türkmen ve Ermeni toplulukları ve diğer unsurlarla da karışmışlardır. Kafkas kültürünün bölge üzerinde yoğun etkileşimi olduğunu söyleyebiliriz. Bu etkileşim sonucu oluşan farklılıklar ve değişimler ile birlikte bölge (b)ağ haline dnşmştir. Bölgede kemençe, tulum, akordiyon, armonika, kaval, davul – zurna görülmektedir. Oyunlar horon, halay, bar ve kaffas oyunları şeklindedir. Artvin tarihte Gürcülerin ve Türkmenlerin birarada yaşadıkları ve etkileştikleri en önemli yerleşimdir. Buna göre bölgede Kafkas etkisi vardır. (Bkz. Ek CD. 61). Doğu Anadolu Bölgesi ile etkileşimler de mevcuttur. Artvin'de tulum, akordiyon, koltuk davulu, davul – zurna kullanılmaktadır. Oyunlarında ise horon, halay, bar ve kaffas türleri görülmektedir. Artvin'de kullanılan tulum Hemşin bölgesinden ve onun etki alanında kullanılandan farklıdır. (Bkz. Ek CD. 62). Kapalı olarak çalınan tulumun bazı alanlarda sol kol altına alınarak çalındığı da görülmektedir. Bu şekilde çalınan tulum özellikle Hopa bölgesini etkilemiştir. Hopa'dan Borçka'ya, Borçka'dan Artvin'e doğru gidildikçe müziğin, oyunların ve çalgıların karakteri değişir. Sahil etkisi yavaş yavaş kendi yerini yüksek alanın ve dağın arka yamacının yani iklimin etkisine terkeder. Daha önce söylendiği gibi iklim ve yüksek alan geçişlerinde çok büyük mesafelerde etkileşimler bazen mümkün olabilmektedir. Artvin'den hiç çıkmayan bir ocuğun Hopa ile etkileşerek bir Hopalının davranışını sergilemesi bazı durumlarda mümkün olabilir. Hopa ile etkileşen Borçka ve bu etkileşimi Borçka'dan Artvin'e taşıyan insanlar her dönemde varolmuşlardır. Aynı şekilde bu taşınma sahil istikametine doğru yaşanmıştır. Borçka bu anlamda sahil ile dağın arka tarafındaki Kafkas etkisini birleştiren buluşturan merkez ve bir anlamda da sınır veya geçiş bölgesi olarak değerlendirilebilir. Saygun bu geçiş olayını 1930'lu yıllarda da gözlemlemiş ve şu şekilde aktarmıştır: “Dahile girildikçe hareketler ağırlaşır, ritm barizleşir; biraz sonra davulu bulacağımızı sezeriz. Borçka ile Artvin arasındaki Sarp dağlar, sanki bu iki ruh tezahürü arasında tabii bir sınırdır.” (Saygun, 1937: 41). Bu taşınmanın bir diğer

benzerleri de Artvin – Kars ve Artvin – Erzurum arasında da yaşanmaktadır. Bir çok bar ve halay türündeki oyunlar ve ezgi yapıları da bu etkileşim yolu ile Artvin ve kısmen Borçka'ya taşınmıştır. Bölgede en çok oynanan horonlar Deli Horon, Düz Horon, Sıksaray, Kız Horonu, Acara Horonu (Horomi – Orta Batum), Sasa, Kama Oyunu; en çok oynanan barlar Atabarı, Üç Ayak, Şahlan, Mendo Barı, Kobak, Sarı Kız, Ahçık Barı, Karabağ, Koçeri, Teşi, Cilveloy, Döne ve Artvin Temur Ağası'dır. Bunun dışında Borçka'da Gürcüce konuşan topluluklar tarafından armonika eşliğinde oynanan bir çeşit Kafkas dansı görülmektedir.

5. BÖLGE MÜZİKLERİNİN DEĞİŞİM SÜRECİNDE (B)AĞLARIN ANALİZİ

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde birçok (b)ağ sosyal hayatın devamlılık ve değişim süreçlerini yönetmektedir. Siyasi (b)ağlar, dini (b)ağlar, etnik (b)ağlar, ticari (b)ağlar, sporla ilgili (b)ağlar vb. gibi yüzlerce (b)ağdan söz edilebilir. Bölge müziklerinin değişim sürecinde bu (b)ağların bir çoğu az veya çok etkin olmakla birlikte, bunlardan daha önce belirtilen mekanlar, çalgılar, icracılar, kurumlar, kitle iletişim araçları ve ürünler detaylı ve çok boyutlu olarak analiz edilecektir. Günümüze dek, siyasi, dini, etnik ayrımcı, milliyetçi, çıkarıcı vb. ilişkilerin kurmuş oldukları (b)ağların bölge müziklerini yönetme eylemleri ve bölge müzikleri üzerine ortaya koydukları kirli düşünceler, özellikle bu (b)ağlardan ve bu ağlara bağ(ım)lı olanlardan uzak durulmasına ve bu düşüncelerin dışlanmasına sebep olmuştur. “Propp, bütün hayatı boyunca folklordaki değişmeyi aradı (Morfoloji, Tarihsel Kökler, Rus Köy Şenlikleri bu yoldaki köşe taşlarıdır) ve vardığı sonuç, bir değişmeyi keşfetmenin her zaman hakikati keşfetmek anlamına gelmediğiydi. Çünkü Propp’a göre folklor ideolojik bir disiplindir ve bir çağın genel görüşlerini yansıtır, bu genel görüşler değiştikçe folklora atfedilen içerikler de değişir.” (Propp, 1998: 8). “Doğu Karadeniz Bölgesi Müziklerinin Arka Planı” başlığıyla sunulan bölümde, bölgenin tarihçesi, bölge üzerinde yaşayan topluluklar, bu toplulukların müzikle ilişkileri irdelenmiş, bu irdeme içerisinde bu tip (b)ağların ilişkilerine, iddialarına ve düşüncelerine kısmen yer verilerek, zaman zaman sorunsallaştırılmıştır. Bu bölümde, nesilden nesile taşınan müziklerin gerçek anlamda kendi ayakları üzerine durabilmiş, özünden ve kendiliğinden oluşmuş (b)ağları ile yeni dünya düzeninin getirdiği hızlı değişim sürecinde özellikle teknolojinin, popüler kültürün ve tüketim kültürünün etkisiyle kurulan (b)ağların etkilerine odaklanılacaktır. Bu odaklanmada (b)ağsal düşüncenin farklılığın ‘oluş’umuna bakışı temel alınarak müzikal açıdan farklılık gösteren yerleşim yerlerinden hareketle yukarıda saydığımız (b)ağların alanları ve etkileri üzerinden

bölge müziklerinin değişim süreci açıklanacaktır. Zaman zaman dayatmayla, zaman zaman kendiliğinden değişen unsurlar belirlenerek ve bu süreçte oluşan yeni kavramların altı doldurularak örneklerle sonuca gidilecektir.

5.1 Bölge Müziklerinde Eyleyenler ve Ağlara Bakış

Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin farklılaşması, başka bir deyişle kendi içerisinde yerel kültür ürünlerinin etkileşerek çeşitlenmesi, (b)ağsal düşünceden yola çıkılarak eyleyen, ağ, bağ ve (b)ağlarla ifade edilmişti. Bu bölümde, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin geçirdiği süreç göz önüne alınarak eyleyenler ve ağlar belirlenmeye çalışılacaktır. Devamında da eyleyen – ağların oluşturdukları bağların nasıl (b)ağ oluşturdukları ortaya konulacaktır.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin yerel müzikleri, iletişim araçlarının olmadığı dönemlerde yöre çalgıcılarının çevre yerleşimlere giderek yaylalarda, düğünlerde, eğlencelerde veya özel toplantılarda sanatını icra etmesi ve geri dönmesiyle oluşmuştur. Eski dönemlerdeki en önemli araç olarak yaylacılık geleneği de görülebilmektedir. Yaylalarda insanlar çevre yerleşimlerle ilişkiler kurmakta ve hep birlikte müziklerini icra ederek horonlarını oynamaktadırlar. Bu etkileşim içerisinde çalgılar genellikle solo olarak çalınmakta ve yanlarında ikinci bir çalgı kullanılmamakta, kısmi olarak davul – zurna ikilisine rastlanabilmektedir. Bu dönemde icra edilen müzikler incelendiğinde yöresel müziklere genellikle ya gaydeyi üreten kişinin ya da gaydenin üretildiği yerin isminin verilmiş olduğu görülmektedir. Abdi'nin Rizesi Horonu, Rize Horonu, Polat'ın Rizesi Horonu, Topaloğlu Horonu, Giresun Karşılması, Trabzon Milli Havası, Şişmanoğlu Havası, Tuzcuoğlu Havası, Hamza Baş Horonu, Çinçiva Horonu, Sürmene Sallaması, Akçaabat Horonu, Ağasar Havası gibi. Buradan anlaşılabileceği üzere, bölge müzikleri özellikle yaylalarda olmak üzere belli başlı mekanlarda, çalgı eşliğinde ve icracıların çabalarıyla taşınmaktadır. Buna göre etkileşim alanlarında bulunan yaylalar gibi özel mekanlarda, müzikler dilden dile, çalgıdan çalgıya geçmiş, icracılarda bu müzikleri kendilerine benzeterek sahiplenmişlerdir. Sonucunda da yukarıda belirtilen yer ve kişi isimleri gibi tekillikler meydana gelmiştir. Örneğin, Tuzcuoğlu Havası'na ismi verilen icracı burada bir eyleyendir. Yaşadığı bölgede kendisini dinleyen insanlarla bir ağ oluşturmuştur. Bu ağa bağlı olan insanlar ve icracının kendisi de aynı zamanda birer bağdırlar ve diğer taraftan da yine aynı yöredeki başka ağlara da bağlı

olabilmektedirler. Dolayısıyla ortaya bir döngü çıkmakta ve hem ağ hem bağ olan bu bireyler (b)ağ'ı oluşturmaktadırlar. Bu örnekteki gibi eyleyen-ağ kuramını uygulamayı sürdürürsek mekanlar, çalgılar, icracılar, kurumlar, kitle iletişim araçları ve ürünler gibi eyleyenlerin bölge müzikleri için önemli ağlar kurdukları ve bağları etkileşimin müsaitliğine ve niteliğine bağlı olarak (b)ağa dönüştürebildikleri görülmektedir.

5.1.1 Mekanlar

Mekanlar, Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin her türlü icrasına ev sahipliği yapan alanlardır. (B)ağsal düşünceye göre insan olan veya insan olmayan eyleyenin oluşma ve ağ kurabilme durumları bellidir, dolayısıyla her mekan eyleyen özelliği taşımamaktadır. Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri açısından düşündüğümüzde bu müziklere yön veren insanların davranışlarını etki altına alabilen mekanların varlığından ve eyleyen olma özelliği taşıdıklarından bahsedilebilir. Örneğin, nesilden nesile taşınarak gelen yaylacılık geleneğinin sonucunda, birçok yerleşim yerinden gelen insanların ortak yaylalarda tek bir özellik sergilemesi yaylaların eyleyen olarak bir ağ kurmasını ve tüm yerleşimlerden gelen insanların ortak davranışlar sergilemesini sağlamaktadır. Bu gibi karakteristik mekanlar eyleyen özelliği taşıyabilmektedir. Köy kahvehaneleri, köy meydanları, âşık kahvehaneleri, dernek merkezleri gibi mekanlar mikro ağlar kurulabileceği gibi, bölge müzikleri için bakıldığında en önemli eyleyen olarak yaylalar görülmektedir. Yaylalar, günümüzde de hareketliliğini sürdürmesine rağmen, eski dönemlerde çok daha hareketli olan bir çeşit kültür pazarlarıdır. Buralara gelen insanlar önce köylerinde toplanırlar, ardından belli bir güzergahtan geçerek yaylaya varırlar. Henüz daha yaylaya gelmeden bile toplandıkları köylerinde bir ağ oluşturmuş olurlar. Ardından yaylaya giriş yapan diğer topluluklar gibi horon düzüne inerek, burada diğer ağlarla birleşirler. Doğal olarak bu aşamalar kültürel alış-verişi yani etkileşim yoluyla karşılıklı taşınmayı beraberinde getirmiş olur. Yaylalarda kurulan panayır alanlarındaki ürünlerin alış-verişi gibi kültür alış-verişi de yoğun bir şekilde yaşanır. Yayla oraya giden bütün ağları birleştirir ve tek bir ağ haline getirir. El ele tutuşan, kol kola gezen insanlar o yaylalarda oluşturdukları ağlar içerisinde diline, dinine, ırkına bakmadan karışır, kardeşleşir. Önemli olan kök değil, buradaki ağın bir üyesi olmak, yani bu ağa bir şekilde bağlı olmaktır. Dolayısıyla Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ortak yaylacılık yapan birçok topluluk zaman içerisinde yaylaların

oluşturduğu ağlar içerisinde kardeşleşmiş, düğünlerinde kına gecelerinde özel ritüellerinde birlikte çalmış birlikte oynamışlardır ve (b)ağ haline dönüşmüşlerdir. Bunun en güzel örnekleri, Davulcu Paneyot ve Türkücü Osman tarafından Düzköy’de yapılan ritüellerdir. Çünkü bu ağlarda yer alan bireyler için önemli olan, hangi dilde söylendiği kime ait olduğu vb. değil, o ağın içinde bağlı olup olunmadığıdır. Tıpkı oynanan horonlarda el ele bağlanan insanlar gibi kültürleri de birbirine bağlanmakta ve yaylalarda bölge müzikleri açısından (b)ağlar kurulmuş olmaktadır. Bu durum her yayla için ve bu yaylalara çıkan her topluluk için ayrı ayrı örneklendirilebilir ve bu döngü bu şekilde sürer gider.

5.1.2 Çalgılar

Çalgılar, ağları kuran bir diğer eyleyen unsur olarak görülmektedir. Günümüzde de görüldüğü gibi Doğu Karadeniz Bölgesi’nde çalınan her çalgının bir karakteri vardır ve bu karakter doğrultusunda oluşmuş tavırlar ve farklılıklar mevcuttur. Dolayısıyla bu karakterin doğasında var olan ruh hali (arzu, inanç) ve sahiplenme iç güdüsü çalgıların ağlar oluşturmaya yol açmıştır. Kemençe, tulum veya kaval gibi çalgılar etrafında buluşan insanlar, birçok mekanda bu çalgıların kurmuş oldukları ağlara bağlanmışlardır. Hatta çalgıların kurmuş oldukları ağlara güçlü bağlarla bağlanmış bazı bireyler, bu çalgıları kimin icra ettiğine, icranın niteliğine vb. bakmaksızın tatmin olabilmektedir. Diğer taraftan çalgıların kurmuş oldukları ağlara güçlü bağlarla bağlı olan insanlarda, diğer çalgıları beğenmemek, küçük görmek, özellikle dinlememek gibi durumlar da gözlemlenmiştir. Örneklenecek olursa, Giresun Görele bölgesinde yetişmiş bir bireyin kemençe çalgısının kurmuş olduğu ağa bağlı olma ihtimali çok yüksektir. Bu kişi, kemençe çalgısına bağ(ım)lıdır ve bu sebeple tulum çalgısını özellikle dinlememekte olabilir veya kemençeyi icra edenin kimliğine bile bakmaksızın sadece kemençe sesini duyduğu için icranın niteliğiyle de ilgilenmeyebilir. Fakat bunların tam tersi durumlar da mümkündür. Burada araştırma için en önemli olan unsur, çalgıların yine ‘kök’ ile ilgilenmeden insanları kendi ağına dahil ederek onları bir noktada buluşturmasıdır. Bu sebeple günümüzde Karadenizliler, Yunanistan’da yaşayan Karadenizliler ile hala iletişim kurabilmekte ve aynı ağ içerisinde yer almaktadırlar. Bu durum aynı zamanda farklı din, dil, ırk vb. ağlarına bağlı insanların başka bir ağ içerisinde nasıl biraraya gelerek ortak unsurları paylaşılabildiklerinin de örneğini teşkil eder.

5.1.3 İcracılar

İcracılar, kitle iletişim araçlarının olmadığı dönemlerde, değişimi belirleyen en önemli unsur durumundadırlar. İcracıların kurmuş oldukları ağlar, kitle iletişim araçlarının olmadığı dönemlerde, yaylaların ve çalgıların kurmuş oldukları ağlar kadar genel değildir. Bu dönemdeki icracılar farklılığı yaratırlar ve bu sebeple daha mikro ağlar kurarlar. İcracılar birbirlerinden aldıkları ezgileri, kendilerinden kattıkları ile sahip olma adına değiştirirken, aynı zamanda kendi karakterini ve bağlı bulunduğu diğer ağların karakterini de müziğe yansıtır. Bunun içine ırksal, dinsel ve dil unsurları da dahildir. Böylelikle icracıların kurmuş oldukları ağlar, diğer bağlı bulundukları ağların genişliğine göre de değişim gösterir. İcracılar bazı durumlarda bağlı oldukları yerleşimlerin temsilcisi olarak görülüp bu tür ağları da kurmuş olurlar. Aynı zamanda milliyetçi veya etnik-milliyetçi ağlara bağ(ım)lı olanlar tarafından kullanılma durumları da söz konusu olabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının teknolojiyle birlikte ağını genişletmesiyle icracıların da kurmuş oldukları ağlar genişlemiştir. Bunun sonucunda günümüzde tüketim kültürü içerisinde farklı güçler tarafından yönetilen icracılar türemiştir ve kurmuş oldukları ağlar da çok geniştir. Her şeye rağmen icracılar, bölge müziklerinin değişim sürecini belirlemişlerdir ve günümüzde de belirlemeye devam etmektedirler. Örneğin, Ağasarlı bir kemençe icracısının çaldığı bir ezgiyi duyan Akçaabatlı bir kemençe icracısı buna kendini katarak bu ezgiyi farklılaştırır ve ardından da sahiplenerek kendine mal eder. Böylece ezgi değişim yaşarken, Ağasarlı icracının ağına bağlı olanlar ilk şekilde, Akçaabatlı icracının ağına bağlı olanlar ezgiyi ikinci şekilde sahiplenir. Kitle iletişim araçlarının olduğu dönemden de bir örnek vermek durumu daha anlaşılır kılacaktır. Örneğin, Karadenizli bir türkücü, allanıp pullanarak o anki piyasa şartlarına uygun hale getirilerek uygun bir müzikle piyasaya sürülmüştür. Arkasına aldığı güçle birlikte kitle iletişim araçlarını çok etkin bir şekilde kullanmakta ve o anki piyasa koşullarını müziğin içine katarak değişikliğe yol açmaktadır. Yani aslında değişikliği kendisi yaratmaz, kendisini pazara sürenlerin dışardan müdahalesi ve desteği değişikliği oluşturur. Fakat kitle iletişim araçlarını etkin kullanması bu icracının çok geniş bir ağ kurmasını sağlayabilir. Günümüzde bu gibi örnekler oldukça fazladır.

5.1.4 Kurumlar

Kurumların sosyal açıdan bakıldığında en önemli ağı kuran ve yöneten eyleyenler olması kaçınılmaz bir düşüncedir. Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri açısından bakıldığında ise kurumlar en küçük ağı oluşturmaktadır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. İlk sebebi ülkemizde bölge müzikleri üzerine çalışabilecek kurumların geç kurulmasıdır. Kurulum sürecinin ardından, yapılan çalışmaların eksikliği ve yetersizliği, bu çalışmaları yapan kişilerin bölgeyi iyi tanımaması ve yapısını iyi bilmemesi gibi sebepleri de göz ardı etmemek gerekir. Üniversitelerin konservatuarları tarafından bölgede yapılan çalışmalar, TRT'nin çalışmaları, belli dönemlerde Halk evleri ve Köy Enstitülerinin çalışmaları, son dönemlerde sivil toplum örgütleri ve derneklerin çalışmaları hep arka planda bırakılmış ve kurdukları ağlara bağlı olanların sayısı diğer ağlara göre az olmuştur. Bu noktada, Halk evleri ve Köy enstitülerinin siyasi iradenin kıyımına uğradığını belirtmekte fayda vardır. Diğer taraftan da sivil toplum örgütleri ve derneklerin çalışmaları da iktidara göre kimi zaman baskı görmüş kimi zaman pohpohlanmıştır. Yani bu tür ağların dengeli ve sürekli bir ilerleyişi, düzenli bir işleyişi yoktur. Yukarıda saydığımız kurumların her biri ayrı ayrı birer eyleyen niteliği taşımaktadır. Ülkemizde kurumların bağımsız olmadığı ve hemen her alanda iktidarlara bağlı olmaları, kendi ekolleri veya kendi özgün çalışmalarının olmaması gibi sebeplerden dolayı bu tür eyleyenler genelde siyasi iradenin kontrolü altındadır. Örnek vermek gerekirse, TRT'nin bölgede yaptığı derleme çalışmalarının ardından, radyo vasıtasıyla bir ağ kurulmuştur. Bu ağ içinde bölge müzikleri kemençe veya tulum eşliğinde değil bağlama topluluğu eşliğinde seslendirilmiştir. Bölge müziklerinin değişiminde etkili olan TRT, burada siyasi iradenin kendisinden istediğini gerçekleştirerek değişimi bu ağ üzerinden yönetmiştir. Halk evleri ve Köy enstitülerinde de bir dönem klasik batı müziği öğretiminin yapılmasındaki amaç yine o dönem ki siyasi iradeyle ilgilidir ve bu ağa bağlı olan bireyleri ve dolayısıyla müziği değiştirmeye yöneliktir.

5.1.5 Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları Türkiye'de ortaya çıktıkları andan günümüze kadar geçen süreçte sürekli değişik ortamları kullanarak kurdukları ağları genişletmişlerdir. Bunda teknolojinin ilerleyişi ve yığınların mevcut ağlara bağ(ım)lı kılınması etkili olmuştur. Eğer bir ortamda kullanılan araç ile kendisine bağlı olan üyeler arasındaki

bağlar zayıflıyorsa ve ağ küçülmeye başlıyorsa, başka bir ortamdaki yeni bir araç vasıtasıyla bağlar güçlendirilmekte ve çok daha geniş ağlar kurulabilmektedir. Böylece ortaya çıkan döngüyü kontrol eden bir mekanizma oluşmaktadır. Televizyon, radyo, internet vb. eyleyenlerin kurmuş oldukları ağlar günümüzde oldukça geniştir. Bu eyleyenlerin birine veya bir kaçına sahip olmak veya tümüne yakınına kontrol altına almak, küreselleşen dünyaya hükmetme çabasındaki güçler tarafından kullanılmaya çalışılmakta ve Türkiye’de çok büyük oranda kullanılmaktadır. Dolayısıyla bir yandan tüketime odaklanan güçlü bağlar, belli bir süreden sonra bağlı oldukları ağın nasıl ve kimler tarafından yönetildiği ile ilgilenmemeye başlamaktadır. Bunun sonucunda sorumsuz, şuursuz bir yığın oluşmakta ve bu yığın bağ(ım)lı oldukları ağların içinde sömürülmektedir. Ayrıca günümüzde birçok eyleyen dolaylı veya dolaysız, gönüllü veya gönülsüz, isteyerek veya istemeyerek kitle iletişim araçlarını kullanmaktadır. Bu sebeple kitle iletişim araçlarını yönetenler arasındaki görüş farklılıkları bazı zamanlarda kurmuş oldukları ağları da etkilemektedir. Bir bireyin bağlı olduğu frekans veya kanallarda böylelikle belirlenmiş olmaktadır. Bölge müzikleri özellikle yerel televizyon ve radyo kanallarının uluslararası boyuta ulaşmalarının ardından en önemli değişikliği bu eyleyenlerin kurmuş oldukları ağlarla yaşamaktadır. Yerel televizyonların pompaladığı aşırı milliyetçi ve bilinçsiz yönetim anlayışı memleket hasreti çeken özellikle gurbetçi insanları ağlarına dahil etmek adına çarpıcı bir hal alırken, bölge müziklerinin de bilinçsizce değişmesine, icra niteliğinin de düşmesine sebep olmaktadır. Kitle iletişim araçları ile ilgili sayısız örnekler verilebilir, yine de bir örneği açıklamakta yarar vardır. İnternet günümüzde en önemli kitle iletişim araçlarından biridir. Son dönem oluşan ‘internet kuşağı’ interneti hem çok etkin kullanmakta hem de güçlü bağlarla internete bağ(ım)lı olmaktadır. İnternet her bireyin daha serbest olarak hareket edebildiği, sınırsız sayıda ağa çok rahat olarak bağlanabildiği bir ortamdır. Böylece doğurgan bir şekil alır ve ağ içinde ağlar kurulmuş olur. İnternet vasıtasıyla her icracı artık kendine bir ağ kurabilmektedir. Böylece farklılığın sınırları küçülürken, tekdüzelik artmakta fakat icracı ve ağların sayısı çoğalmaktadır. Eyleyen olarak belirtilen icracılarda aranan ‘örtülü/karmaşık tekrar’ yapabilme yarattığı düşerken ‘basit tekrar’ yapan icracılar kurmuş oldukları ağlarla, asıl eyleyenlerin gerçekleştirdiği değişimin önünü tıkar ve taklit olanın güçlenerek yayılmasına katkıda bulunur. Herşeye rağmen, bölge müzikleri üzerine çalışan icracıların internet üzerinden kurmuş oldukları ağlar, farklılığı ve özgür

yaratıyı gündeme getirebildikleri bir ortam olması açısından, günümüzde önemli bir değişimi de beraberinde getirmektedir.

5.1.6 Ürünler

Ürünler, her devrin güncel olan gündelik pratiklerini yansıtan ve bir sonraki devirde anlaşılmasını sağlayan eyleyenlerdir. Bölge müzikleri açısından ilk önemli ürünler çalgıcıların solo icralarıyla yapılmış olan plaklar, 45'liklerdir. Bu ürünler ulaştıkları her ortamda dinlenilebilmeleri vasıtasıyla, bölgenin yerel müzikleri bölge içerisindeki başka yerleşimlere, yurt içindeki ve yurt dışındaki birçok noktaya ulaştırarak geniş ağlar kurmuşlardır. Bu ağlar sonucunda icracıyı hayatı boyunca tanımayacak belki de o dönem koşullarında hiçbir ortamda göremeyecek birçok insana icralar ulaşmıştır. Böylece, icra özellikleri ve ezgiler başka ortamlara geçerken, ezgilerin yayılması, başka icracılar tarafından değişime uğratılması, farklılıkların çoğalması gibi durumlara da sebep olacaktır. Ürünlerin kurmuş oldukları ağlar, teknolojiye paralel olarak sürekli genişlemektedir. Bu dönemin ardından plakların niteliği artmış ve 'long play'lerle icraların süreleri uzamıştır. Daha sonra kaset, cd, dvd gibi yeni ürünler ortaya çıkarken, bilgisayarın gündelik yaşama daha çok girmesiyle mp3, mp4, wma, wav vb. birçok ortam formatları çıkmıştır. Buna göre günümüzde ürünlerin sayısı her geçen gün artmakta, ürün niteliği de kayıt teknolojilerinin gelişmesine rağmen göreceli bir hal almaktadır. Gelişmiş stüdyolarda yapılan kayıtlarla ortaya çıkarılan ürünler olduğu gibi günümüzde artık evlerde, yolda, eğlence merkezlerinde vb. birçok ortamda yapılan kayıtlarda ilgi görmekte hatta internet ortamında 'tık'lanma rekorları kırarak çok geniş ağlar kurabilmekte ve yaygınlaşabilmektedir. Örneğin, bölge müziklerini icra eden bir icracının çok gelişmiş bir stüdyoda yaptığı profesyonel bir çalışmanın sonucunda ortaya koyduğu ürün, evde yapılan oldukça amatör bir icra ve kayıt sonucunda ortaya çıkarılan ürün kadar geniş bir ağ oluşturamayabilmektedir. Bunun sonucunda değişim çok yönlü bir ortamla karşı karşıya kalmaktadır. Kimi zaman uzun ömürlü olan bu tür ağlar, kimi zaman da anlık olabilmektedir. Diğer taraftan, geçmişteki birçok üründe yeni ortamlara taşınmaktadır. Gündelik pratiklerin, duygu ve düşüncelerin değiştiği günümüz dünyasında da bu ezgiler yeniden yorumlanmakta yani farklılığa uğratılmaktadır. İracıların ürün ortaya koymalarının bu denli kolaylaşması, bu icraların niteliğini çok tartışmalı bir hale dönüştürürken, ağları küçültmekte, sayısını arttırmakta ve değişimi hızlandırmaktadır.

5.2 Bölge Müziklerinin Değişim Sürecinde Ortaya Çıkan Yeni Kavramlar

Tarihten günümüze nesilden nesile taşınarak gelen ve doğal ortamlarında şekillenen ve ağlar kurarak değişim gösteren Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri ilk defa Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'nun kurulmasının ardından başladığı radyo programları ve halk arasında radyonun yaygınlaşması süreciyle doğal ortamının dışında yer alan bir eyleyenle değişim göstermiştir. Bu değişimin bölge müziklerindeki etkisini irdelemek önemlidir; çünkü kitle iletişim araçlarının direkt olarak kurduğu ağlar, icracıların kitle iletişim araçlarını direkt veya dolaylı yoldan kullanarak kurdukları ağlar, ürünlerin kurdukları ve yine kitle iletişim araçlarını kullandıkları ağlar bölge müziklerinin değişiminde çok etkin olmuşlardır. Bu değişim önce siyasi irade, daha sonra kitle iletişim araçlarının pazar payının büyümesiyle bu araçları yöneten tekel tarafından kontrol edilmiştir ve ortaya bölge müziklerinden doğan yeni kavramlar çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu kavramlardan ilki siyasi iradenin ulus-devlet anlayışından kaynaklı olan ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Karadenizli kimliği altında tutarak bütünleştirmek isteyen politikanın kontrolünde gerçekleştirilmiş olan 'Karadeniz türküsü' kavramıdır. Daha sonraki süreçte Karadenizli kimliğinin oluşmasıyla birlikte Karadenizlilerin bütünsel hareketleri pazar için önemli bir yığın oluşturmuş ve pazarın iştahını kabartmıştır. Karadeniz türkülerine piyasa içindeki diğer rağbet gören güncel müziklerle yapılan eklektik denemeler sonucunda da 'Karadeniz müziği' kavramı oluşmuştur ve günümüzde hala bu kavram Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin bütün olarak görülmesinin ve yaygınlaştırılarak sürdürülmesinin temelini oluşturmaktadır. 70'li yıllarda ortaya çıkan bu kavram arabesk müziğin Türkiye'deki popülerliğinden dolayı o dönemlerde bir nevi arabeskleşmiş Karadeniz türküsü anlamını da taşımıştır. Günümüzde Karadeniz müziği kavram olarak arabeskleşmiş Karadeniz türküsünü tam olarak yansıtmıyorsa da popüler müzik piyasası içerisindeki güncel türleri içinde barındıran Karadeniz türküsünü anlamlandırmaktadır. Yani rock tabanlı, pop tabanlı, fantazi tabanlı Karadeniz türküleri, Karadeniz müziği olarak adlandırılmaktadır. Çok geniş ağları oluşturan ve bağ(ım)lı olanların gündelik pratiklerini önemli ölçüde etkileyen bu kavramların oluşumları, gelişimleri ve bölge müzikleri üzerindeki değişim hareketleri incelenmeye değerdir. "Sonuç olarak, eski sayısız biçimlerde yeniden yorumlanabilir. Eski, yeni yaşam, yeni düşünceler ve bilinçlilik biçimleriyle birlikte değişir. Karşıtına dönüştürme, yeniden yorumlamanın sadece bir yoludur. Bu

değişiklikler şeyleri ayırt edilemez hale getirecek kadar ileri gidebilir.” (Propp, 1998: 23). Günümüzde Karadeniz müziği olarak ele alınan kavram da ayırt edilemeyecek ölçüde değişimler yaşamıştır, fakat bu çalışmanın merkezinde de bulunduğu üzere, ‘değişim’ karşı konulamayacak bir gerçektir. “Folklor dolaşım halindedir ve her zaman değişir; bu dolaşım ve değişkenlik onun özgül karakteristikleri arasındadır.” (Propp, 1998: 18). Bu durumun sadece Doğu Karadeniz Bölgesi müzikleri için değil tüm yerel müzikler için aynı olduğu açıktır, yani kültürler ve bir kültür ürünü olarak müzik, sürekli olarak değişmektedir.

5.2.1 Karadeniz türküsü

Karadeniz türküsü kavramı, Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin ayrı ayrı ağlardan gelen bağların, bir büyük ağ içerisinde birleştirilmesi ve bu ağın içinde eritilmesi olarak düşünülmeli ve bir süreç olarak ele alınmalıdır. Bu süreçte ilk olarak dönemin usta kemençecileri ve tulumcuları yaşadıkları yörelerden Ankara’ya getirtilerek solo icraları yayınlanmıştır. Kemençeci Picoğlu Osman, tulumcu Gariboğlu bu şekilde solo icralarda bulunan sanatçılardandır. Ankara Devlet Konservatuvarı’nın 1937 ve 1943 yıllarında bölgede yapmış olduğu derleme çalışmalarının ardından Radyo’da Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinden oluşan bir repertuvar oluşturulmuş ve yöre ağzının taklit edilmesiyle koro tarafından icra edilmiştir. İstanbul’da ise İstanbul Radyo’sunun kurulduğu dönemlerden itibaren Rizeli kemençe sanatçısı Hasan Sözeri tarafından “Karadeniz’den Sesler” topluluğu kurulmuştur. “Hasan Sözeri, topluluk elemanlarına, bilhassa kendi repertuarından Karadeniz Bölgesi türkülerini, kemençe eşliğinde ve notaya bağlı olmaksızın, kulak dolgunluğu yolu ile öğretiyor ve yayın zamanları da hem türkülerin anonsunu yapıyor, hem kemençe çalarak topluluğa eşlik ediyor ve hem de yönetiyordu. Yayınlarda, toplu okuma yanında, solo okumalar da yapılıyor ve solo okuyacak sanatçılara, yine Hasan Sözeri kemençesi ile eşlik ediyordu. Topluluk içinde, kemençe yerine saz/bağlama da kullanılıyordu.” (Şenel, 2000: 15). Karadeniz kemençesini ilk olarak bir topluluk bünyesinde buluşturan Hasan Sözeri, 1950 yılında Cemile Cevher’in akitli olarak Radyo’ya girmesi ile öyle ki özlemini duyduğu Karadenizli bir üsluba kavuşmuştur. Cemile Cevher, İstanbul Radyosu’nda “Karadeniz’den Sesler Topluluğu”nda çalışmaya başlamıştır ve 1952 yılına kadar bu çalışmayı sürdürmüştür. Hasan Sözeri’nin Ankara Radyosu’na geçmesi ile topluluk dağılınca, Maçkalı kemençeci Hasan Tunç ile birlikte uzun yıllar sürecek bir çalışmaya başlamışlardır. Bu yıllarda Radyo’daki diğer

toplulukların şeflerinden birlikte çalışmak için teklifler alan Cemile Cevher, bunları da geri çevirmeyerek “sırası ile Necati Başara’nın yönettiği “Şen Türküler Kümesi”; Sadi Yaver Ataman’ın yönettiği “Memleket Havaları Ses ve Tel (Saz) Birliği” ve Nedim V. Otyam’ın yönettiği “Yurdun Her Köşesinden Deyişler ve Söyleyişler” topluluklarının çalışmalarına da katılarak radyo emisyonlarında görev aldı...Bu süre içinde de, yöresinin türkülerini, o güne kadar kulağının alışkın olduğu kemençe yerine saz grubu eşliğinde söylemek zorunda kalmıştı.” (Şenel, 2000: 16 – 17). 1955 yılında Radyo’da yetişmiş sanatçı kadrosu olarak “Yurttan Sesler Topluluğu”na katılan Cemile Cevher, bundan sonra halk arasında iyice tanınmış ve Doğu Karadeniz Bölgesi türkülerini bazen kemençenin de içinde bulunduğu topluluklar ile bazen de kemençenin veya herhangi bir yöresel çalgının olmadığı topluluklar ile söyleyerek sevdirmiştir. Eski eşi Ali Ekber Çiçek’e göre: “Cemile Cevher, Karadeniz türkülerinin Zeki Müren’idir.” (Şenel, 2000; 31). Cemile Cevher’den önce başlayan ancak onunla halk arasında kabul gören Karadeniz türkülerini topluluk halinde veya saz grubuyla icra etme hadisesi “Karadeniz türküsü” olgusunu insanların hafızalarına iyice yerleştirmiştir. (Bkz. Ek CD. 63). Bu dönemde ilk kez Karadeniz’i bütün olarak ele alan türkülerin icra edilmesi ve bu yolda Cemile Cevher’in ardından gelen Ziyet Sönmez, Süreyya Davulcuoğlu, Ümit Tokcan, Kamil Sönmez ve İbrahim Can gibi sanatçıların da Radyo icra geleneğini devam ettirmiş olması “Karadeniz Müziği” kavramının da oluşmasına öncülük etmiştir. Tulum çalgısı da bu süreç içerisinde Remzi Bekar tarafından bu saz topluluklarına sokulmuştur. Tulumun akort problemi ve saha problemi çözülmüş, aynı anda iki tonda çalınabilen (la ve sol kararlı) 6 çift delikten oluşan tulum navı üretilmiştir. Özellikle Hemşin yöresi müzikleri bu yolla Radyo icrasına dahil edilmiştir.

Radyo vasıtasıyla halk arasında genel bir tanınmışlık yakalayan Karadeniz türkeleri, “Karadeniz Müziği”ne giden yolun öncülüğünü yaparken o dönemin imkanlarını kullanmıştır. Bu dönemde nota bilen yetişmiş kemençe ve tulum sanatçısı bulanamadığından ve Radyo icrasının da bu nitelikleri aramasından dolayı -iyi niyetle- solo çalgılar olan kemençe ve tulumu ya topluluk içerisinde kullanmışlardır ya da hiç kullanmamışlardır. Ancak bu durum, gelişen sosyal olaylar ile Karadenizli kimliğinin ortaya çıkması ve pazar oluşturması, piyasa sektörünün metalaşması gibi hadiseler sonucunda piyasanın farklı arayışlara girmesi ile “Karadeniz Müziği” kavramına giden yolun zeminini hazırlamıştır.

5.2.2 Karadeniz müziği

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde şehir ve köy nüfusunun sosyal olaylar ve göçler dolayısıyla yer değiştirmeye başladığı 1950'li yıllardan itibaren 70'lere gelindiğinde göç tüm yoğunluğuyla devam etmektedir. Bu dönemlerde Karadenizliler dayanışma faaliyetleri içerisine girmeye çalışırken Trabzonspor'un ortaya çıkmasıyla birlikte Türkiye'de gerçek anlamda Karadenizlileri biraraya getiren sosyal bir olay gerçekleşmiş olmaktadır. Bu dönem, İstanbul'a başkaldıran, güçlüye karşı güçsüzlerin bir şey yapabileceğini gösteren, statükoyu deviren, ihtilalci ruh haline sahip bir futbol takımının bu müzikle birlikte coştığı ve sesini ülkeye duyurduğu dönemdir. Karadenizliler takımlarının İstanbul'un egemenliğini devirmesini kutlamakta, kendilerini İstanbul'dan ve özellikle Anadolu'dan diğer göçenlerden bir ilki gerçekleştirmiş olarak üstün görmektedirler. Türkiye artık kemençeyi ve horonu Trabzonspor'un sayesinde bilmektedir ve önlenemeyen yükselişi ile Doğu Karadeniz'de ve gurbette yaşayan tüm Karadenizliler bu yıllarda bir çatı altında toplanmakta, kemençe ve horonla yatıp kalkmaktadır. Bu olgu Karadenizli kimliğini ve Karadeniz müziğini zirveye taşımıştır. Bu dönemde Türk Sineması'na Karadenizli tipler dahil olurken, gazinolara kemençe ve horon girmiş ve Karadenizliler piyasa için büyük bir pazar haline dönüşmüştür. Erkan Ocaklı'nın ve daha sonra Mustafa Topaloğlu'nun bu dönemdeki satış rakamları popüler müzik piyasasının çok üstünde çıkmıştır.

Kemençe ile bağlamayı birleştiren Erkan Ocaklı'nın müzik piyasasındaki ilk zamanları 1971 yılında başlamaktadır. Bu tarihten itibaren 40 civarında plak, kaset, albüm çalışması yapan Ocaklı, 350 civarında beste yapmış ve 6 da filmde oynamıştır. “Maçka yolları taşlı, geluyi sarı saçlı”, “Ula ula Niyazi”, “Misir'i kuruttun mi” gibi eserler bestelerinin bazılarıdır. Kendi denemesi için; “Yumuşak geçişle kemençeyi geniş halk kitlelerine sevdirdim. Kemençeyi önce bağlamayla, daha sonra org gibi diğer enstrümanlarla buluşturdum” (Akay, 2005) açıklamasını yapmaktadır. (Bkz. Ek CD. 64 – 65). “Erkan Ocaklı, Trabzonspor 1.Lig'e çıktığında Trabzonspor plağı yaptı. Trabzonspor adına yazılan ve bestelenen bu plak, bir anlamda ilklerden. Çünkü, Erkan Ocaklı'nın Trabzonspor plağı, ulusal anlamda seslendirilen ilk Trabzonspor türkülerini içeriyordu. İşte o plaktan:

‘Yeşil sahaları yıktık uşaklar yıktık.

Yaşasın Trabzonspor, 1.Lig’e çıktık’’ (Akay, 2005).

Trabzonspor’un ülke genelinde çok başarılı olduğu bu dönemlerde özellikle 85’lere kadar Karadeniz Müziği kavramı belli bir dönem yaşamıştır ve Karadenizlilik unsuru bu döneme damgasını vurmuştur. 12 Eylül’ün yankıları ve müzik piyasasına etkileri, Trabzonspor’da hızlı bir çöküş sürecinin yaşanması gibi nedenler Karadenizlileri elde tutabilmek için popüler müzik piyasasını yeni arayışlar içerisine itmiştir. Erkan Ocaklı bu dönemde yaptıklarını şu şekilde açıklamaktadır: “85’ten sonra disko tarzı müziklere devam ettik. Çünkü, gençlik bu tür müzikleri seviyordu. Hayatın akışını iyi takip ediyordum, sokaktaki insanların ne istediğini biliyordum. Lahana disko, mısır disko formatları denedik.” (Akay, 2005). (Bkz. Ek CD. 66). Özellikle yörede çok bilinen kol havasına “Trabzon Kolbastısı” adıyla yaptığı düzenleme halen Trabzon şehir merkezinin en çok sevilen oyun havası olma özelliğini taşımakta ve dinlenmektedir. (Bkz. Ek CD. 67). Bu dönemlerden sonra piyasaya giren Mustafa Topaloğlu da bu tür denemeler yaparken, Oy oy Eminem kasetiyle Türkiye’de rekor kırmıştır.

Karadeniz Müziği’nin özellikle arabeskin etkilerini de içinde taşıdığı bu yıllardan sonra yapılan çalışmaların belli bir kalite tutturamasıyla birlikte bu müziğe ilgi azalmış, popüler müzik piyasası Karadeniz Müziği’ne yatırım yapmayı durdurmuş ve bu dönem şarkıcıları da popülerliğini yitirmeye başlamıştır.

90’lı yılların başında gitarıyla birlikte kendine özgü bir çalışma sunan Volkan Konak, Karadenizlilerin beklediği kalitede ve günün diğer popüler müzikleriyle rekabet edebilecek düzeyde Karadeniz Müziği’ne bir ivme kazandırmış ve Karadeniz Müziği kavramına yeni bir anlam katmıştır. Müzik hayatına 1987 yılında Maçka yöresinde yaptığı derleme çalışmalarını topladığı “Suların Horon Yeri” adlı albümüyle başlayan Volkan Konak; Sunay Akın, Yaşar Miraç, Ömer Kayaoğlu ve Nazım Hikmet gibi şairlerin eserlerini besteleyerek ve bestelediği müziklerin içerisine yöresel motifleri de katarak kendine özgü bir tarz yaratmaya çalışmıştır.(Bkz. Ek CD.68). Volkan Konak’ın ürettiği müzik içerisinde yer alan çalgıların tümü Karadeniz Müziği’ne yeni girmemiştir; ancak Volkan Konak’ın Karadeniz Müziği’ne bakış açısı ve alışlagelmişin dışında yapmış olduğu düzenlemeleri Karadeniz Müziği’ne ayrı bir renk getirmiştir. Karadeniz Müziği’nin

genç nesil arasında ilgi görmesini sağlayan bu tarz, bölgede şehir merkezlerinde ve kendini daha entellektüel olarak yorumlayanlar arasında rağbet görürken o günlerde köy yerlerinde ilgi görmemiştir.

5 Aralık 1992 tarihinde Strazbourg’da imzalanan, Avrupa Bölgesel ya da Azınlık Dilleri Sözleşmesi’nin ardından Lazca’yı yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla Lazca sözlerin kullanıldığı ilk rock müzik grubu olan “Zuğaşi Berepe” kurulmuştur. Zuğaşi Berepe 1995’te “Vamişkunan” ve 1998’de “Bruxel Live” albümlerini çıkarmıştır. (Bkz. Ek CD. 69). Özgün tarzda yapılan çalışmaların bir diğeri de uzun yıllar yurt dışında sürdürdüğü çalışmaların ardından Türkiye’de müzik piyasasına giren Fuat Saka’dan gelmiştir. Fuat Saka halk arasında Karadeniz – caz olarak nitelenen bir müzik üretmiştir. (Bkz. Ek CD. 70). Farklı düzenlemeler yapan ve yurt dışından müzisyenlerle çalışan Fuat Saka Türkçe – Rumca ve Lazca sözlü türkülere çalışmalarında yer vermiştir. Zuğaşi Berepe’den 1998 yılında çıkardıkları albümün ardından ayrılan Kazım Koyuncu, 2001 yılında bu tarzı kendi yorumunu daha fazla katarak “Viya” albümüyle devam ettirmiş 2004 yılında da “Hayde” adlı albümü çıkarmıştır. (Bkz. Ek CD. 71). Kazım Koyuncu’nun müziği Laz Kültür Hareketi’nin en önemli ayağı sayılırken, 2005 yılının Haziran ayının 25. günü kanser hastalığına yenik düşerek aramızdan ayrılmasıyla bu hareket de sekteye uğramıştır. Birol Topaloğlu tarafından sürdürülen çalışmalarla bu hareket ayakta tutulmaya çalışılmaktadır. (Bkz. Ek CD. 72). Kazım Koyuncu’yu yaşatmak adına da ölümünün ardından “Dünyada Bir Yerdeyim” adlı önceki çalışmalarından ve kayıtlarından oluşan bir albüm çıkartılmıştır. Oluşturulmaya çalışılan Laz kimliğinin ne kadar gerçekçi olduğu hakkında tartışmalar günümüzde de sürüp giderken Laz Müziği adı altında etnik bir müzik türü de bu dönem müzik piyasası tarafından ortaya çıkarılmıştır. Günümüzde Kazım Koyuncu’yu ‘basit tekrar’ ve ‘taklit’ yoluyla yaşatma çabasına girişen gruplar da mevcuttur. Bu durumda Kazım Koyuncu (b)ağ, ardından gelerek basit tekrarını yapanlar ise bağ olmaktadırlar. Bunların yanı sıra bölge müziklerini kendine özgü tarzlarda yorumlayabilecek birikime ve yaratı yeteneğine sahip müzisyenler ve gruplar da yeni denemeler yapmaktadır yani karmaşık/örtülü tekrar yaparak yeni (b)ağlar oluşturmaktadır.

Bölgede bu gibi özgün çalışmalardan çok daha büyük bir kitleye ulaşan, popüler müzik piyasasının yeniden gündemine oturan ve özellikle köy yerlerinde daha çok tüketilen çalışmalarda vardır. Bunların ilk temsilcisi olarak İsmail Türüt

görülmektedir. 1998 yılına kadar yöresel alanda yapmış olduğu çalışmaları İbrahim Tatlıses'in firması olan İdobay ile ülke geneline taşıyınca büyük bir dinlenme oranı yakalamıştır. (Bkz. Ek CD. 73). İsmail Türüt 20 yıllık bir serüvenin ardından yerel çizgilerden ülke geneline yayılmıştır. Tarz olarak ona yakın olan ve kendince bir çizgi yakalamaya çalışan diğer bir isim de Hülya Polat'tır. (Bkz. Ek CD. 74). Bir de Karadeniz müziğinin Erkan Ocaklı'dan sonra unutulmuş olan ve Davut Güloğlu ile yeniden başlayan tekno alt yapılı halk arasında Karadeniz – pop denilen tarzda içine kemençe katılmış pop – arabesk müzik Karadeniz Müzik piyasasını etkilemiştir. Davut Güloğlu'nun 2001 yılında çıkarmış olduğu “Nurcanum” ve 2003'te çıkardığı “Katula Katula” albümleri bu yılların en çok satanlar listesinde üst sıralarda yer almıştır. (Bkz. Ek CD. 75). Davut Güloğlu'nun popüler müzik piyasasında yakalamış olduğu bu başarı diğer yapımcılarında iştahını kabartmış ve ticari kaygılarla birçok isim Karadeniz – rap vs. gibi tarzlarda albümler yapmıştır. (Bkz. Ek CD. 76). Özellikle son dönemde Karadeniz halkına hitap etmeye çalışan televizyon ve radyo kanallarının ortaya çıkmasıyla Cinan Müzik, Şabka Prodüksiyon vb. birçok firma ve sundukları yerel isimler de piyasadan önemli bir pay almışlardır. Günümüzde, internet ve internetin sağladığı ürünlerin kolay erişilebilirliği, piyasa ürünleri olan kaset ve cd'lerin satılmamasına neden olmakta ve piyasanın ürün yapısına buna göre değişime uğrayarak promosyon yöntemleri de değişim göstermektedir. Bunların doğal sonucu olarak da, piyasanın ortaya çıkardığı Karadeniz Müziği kavramı da değişim yaşamaya devam etmekte ve en başından beri Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinden çok ayrı bir noktada iken kendi içinde yaşadığı değişimlerle de çok çeşitli mikro anlamlar almaya da devam etmektedir. Günümüzde Karadeniz müziği, hemen hemen her birey için ayrı bir anlam ifade ederken, bu değişim sürecinin takibi ve çözümlenmesi makroya mikro bakabilen ve tekilliklere inebilen (b)âğsal düşünce ile her dönemde mümkün olabilecektir.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu çalışma, en başta Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin durağan olmadığını, değişimin de yeni başlamadığını göstermektedir. Özellikle son yıllarda ortaya çıkan bir anlayış olarak dünyanın değişim sürecinin hızını takip edemeyen, günün şartlarını yakalayamayan ve değerlendiremeyen yakın geçmişi otantik kabul ederek korumaya çalışan zihniyete karşı, değişimin varlığını ve değişimin dünyanın oluşundan itibaren devam ettiğini savunmaktadır. Kısacası, değişimin, değişmeyen tek gerçek olduğunu ifade etmektedir.

Dünya üzerindeki bir çok alanda sonsuz sayıda yerel müzik unsuru bulunabilmektedir. Bu sonsuz sayıdaki müziklerin elbette ki bir kökü vardır; fakat bu kök küçük bir noktadır ve kökten sapmalar ilk insan varlığının hemen ardından başlamıştır. Yani bir anlamda kökten sapma olmasaydı zaten bir tane dünya toplumu ve bir tane de dünya müziği olurdu, böylece etkileşim ve değişim olmadan insanoğlu makro bir biçimde yaşamını devam ettirirdi. Dolayısıyla, bu çalışma sosyal bilimlerin son dönemlerde sıkça çalıştığı köken arayışına ve her soyut veya somut nesneye kimlik yükleme çabasına karşı; mikro bakış açısını, makro ile mikro analiz arasındaki farkları, farklılıklar üzerinden köken aramak ve kimlik yaratmak yerine, farklılıkların nasıl taşındığını ve etkileşimin unsurlarının kimleri nasıl bağladığını, bu etkileşim sırasında tekrarın nasıl yapıldığını, yapılan tekrarın durumuna göre eyleyen olma özelliğinin taşınıp taşınmadığını ve neyin bağ neyin (b)ağ oluşturduğunu anlatmaya kalkışarak kökenci anlayıştan uzaklaşmıştır. Paragrafın başına dönecek olursak sonsuz sayıdaki müzik yapısı için sonsuz sayıda kök aramak veya bundan sonra oluşacak olan yeni müzik türleri içinde yeni kökler yaratmak insanın varoluş, üreme ve üretme ilkesine ters bir tutumdur. İki farklı cins birleşmediği sürece doğal yollardan üreme mümkün olamayacağı gibi dünya müziklerinin değişim sürecinde de iki farklı tür birleşerek ortaya yeni bir üreyen, yani (b)ağ çıkarmaktadır. Çalışma içinde de görüldüğü gibi, insanoğlunun çoğalması gibi, müzik de her birleşmeden sonra ortaya yeni (b)ağlar çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma müzikoloji alanında

sosyal bilimler ile aynı paralelde işleyen köken çalışmalarından farklı bir duruş sergilemektedir.

Dünya üzerinde süre giden çalışmaların sorgulanmaması ve hakim olanın devam ettirilerek yaygınlaştırılması sosyal bilimler için yeni sonuçlar vermeyen eskinin basit tekrarı olan ve sömürü düzeninin işleyişine dokunmayan, yanlış bir adımdır; fakat gerçek bilim insanları için asıl olanı sorgulamak doğru bir adım olacaktır. Son çeyrek yüzyılda, sorgulamak denince sosyal bilimciler nedense bu davranışı hep köken sorgulamak olarak algılamaktadırlar. Asıl olan sorgulama seçeneğini ise görmezden gelerek hakim olana kazanç sağlamayı yeğlemektedirler. Fakat, insanoğlu binlerce yıldır herşeyi taşımakta yerini ve içeriğini değiştirmekte, sorgulamadan, şuursuzca, ne olduğuna bakmadan neyi var neyi yoksa birbiriyle paylaşmaktadır. Bu bazen savaş yoluyla bazen barış ortamında olmakta ve bu etkileşim süresince kimse kimseye danışmamakta veya bilinçli bir taşınma, taklit veya tekrar yapılmamaktadır. Bu durum, dünyanın hatta doğadaki tüm canlıların doğal hareketidir. Bunun sonucu olarak da, yukarıda belirtildiği gibi sonsuz sayıda oluşlar, yani (b)ağlar meydana çıkmıştır. Şimdi bu (b)ağları sorgulamak mümkün olamayacağı gibi, (b)ağların kökenini sorgulamak da, değişim sürecini hakim olan anlayışa göre değerlendirmek anlamına gelmektedir ki, o da dünya üzerindeki sömürü düzeninin devam edebilmesi adına oldukça önemli bir çaba olarak görülmektedir. Bu sebeple, çalışmada sömürü düzenine kazanç sağlayan köken değil, sorgulanması gereken asıl şey yani hakim görüş sorgulanmıştır.

Ağları, bağları, eyleyenleri ve değişim süreçleri ile (b)ağların oluşumlarını açıklayabilmek için alanların belirlenmesi gereklidir. Bu alanlardaki farklılıkların niteliğini (b)ağsal düşünce ile açmak için kuramsal arka planda taşınma ve etkileşim ile yakın ilişki kurularak ve makro yerine mikro bakış açısıyla tekilliklere inerek taşıyıcı / eyleyen ilişkisi ortaya konulmuştur. İnsan olan ve olmayan eyleyenler belirlenmiş ağ oluşumları, ağı oluşturan bağlar ve değişimle birlikte oluşan (b)ağlar açıklanmıştır. Böylece değişimin oluşumu, nedenleri, alanları ve hızı tek tek farklılık gösterdiği tespit edilen her alan için belirtilmeye çalışılmıştır. Böylece, bazı şeylerin nasıl değiştiği, bazı şeylerin ise nasıl muhafaza edilmeye çalışıldığı (b)ağsal düşünce ile çözümlenmiştir. Ayrıca bazı bölgelerde müzik teknik açıdan ilerlerken, bazı yerler de teknik açıdan nasıl geriye gidilebiliyor sorusu da cevaplandırılmıştır. Unutulmamalıdır ki, değişim her zaman gelişim anlamına gelmemektedir. Değişimi

yapan eyleyenler sahip olma içgüdüğü ile karmaşık/örtülü tekrar yapmaktadır. Özellikle iyi ve pozitif yönde ilerlemeyi sağlamak gibi bir düşünce içerisinde olmayabilirler. Nitekim, yerel müzikler de her zaman değişim yoluyla ilerleme göstermezler, önemli olan değiştirenlerin yani eyleyenlerin nasıl değiştirdiğidir.

Bu çalışma, Doğu Karadeniz Bölgesi müziklerinin bölgede yaşayan topluluklara mal edilme çabasının ne kadar boş bir çaba olduğunu göstermektedir. Tüm milliyetçi tezlere ve bakış açılarına karşı önemli bir (b)ağdır. Bölgede yaşayan toplulukların ırkı, dini, dili vb. özellikleri, etkileşim unsurlarının belirlenmesinde yardımcı olmaktan öte hiç bir anlam ifade etmemektedir. Bölgedeki (b)ağların her biri bu özellikleri uzun yıllar önce ortadan kaldıracak kadar niteliklidir ve etkileşim belirtilen bir çok alanda hala sürmektedir. Yani değişerek oluşanlar, sürekli olarak taşınmakta, yeni değişkenlerle etkileşmekte ve yeni (b)ağ oluşumları artarak devam etmektedir.

(B)ağsal düşünce, yeryüzündeki tüm yerel kültür ürünlerine özellikle müziklere gerçek anlamda yaklaşabilmek yani daha mikro bakabilmek için gerekli yolu göstermektedir. Bu yol sayesinde, yerel kültür ürünlerine yaklaşım çok daha objektif ve barışçı bir biçimde değerlendirilebilecektir. İdeolojik olandan uzak duran, mevcut olan içindeki çözümlemeleri yapan ve yalnızca yeniliği arayan, değişimi ifade etme çabasının kuramsal zeminini oluşturan (b)ağsal düşünce ile bir çok çözümsüzlük çözüme kavuşabilecektir. Doğu Karadeniz Bölgesi gibi çözümsüzlükler içinde tartışılan önemli bir alan da, bu şekilde farklılıklarını fark ederek, ortaya koyarak ve yerel yaratılarına sahip çıkarak kendini ifade edebilecektir.

(B)ağsal düşünce, her açıdan özgürlüğü arttırmaktadır. Hakim olanın dışına çıkarak yeniliğe bakabilmeyi ve yeniliği ifade edebilmeyi gerektirir. Böylece, çalışılan her alanda insan ile ilgili her duruma sahip çıkar ve her birini kendisine yardımcı olarak görür. Bu sebeple de uygulanabilirliği yüksektir ve ideolojik olana karşı duruşu ile verimli bir çalışma yoludur. Böylece, yerel kültür ürünlerinin hala canlı kalabildiği, bu ürünlerin halkın gündelik pratiklerinde görülebildiği bir alanda uygulanabileceği gibi, yerel kültür ürünlerinin görülmesinin neredeyse imkansız olduğu alanlarda da uygulanabilir.

İnsan, hem kültür taşıyıcısı hem de kültür yaratıcısıdır. Böylece, eyleyen olur ve fark yaratarak kendine özgü bir ağ oluşturur. (B)ağlar, bu yaratıların birbirleri ile

etkileşimi sonucu ortaya çıkan dönüşümlerden ibarettir. Bu sebeple, (b)ağsal düşünce basit tekrarı da kapsayan örtülü/karmaşık tekrarı öne çıkarır ve yaratıyı yüceltir. Yeniliğe giden yolu görerek, mevcut olanın eyleyenler tarafından farklı tınılara, biçimlere, lezzetlere, oyunlara vb. dönüşmesine seyirci kalmamakta ve bu veriler ışığında değişimin yönünü ve etkişim alanlarını belirlemektedir.

Farklılıkların oluşmasını sağlayan ve etkileşimi yönlendiren sebepler çok çeşitlidir. İklim, yeryüzü şekilleri, ulaşım olanakları, ticaret alanları, yol güzergahları, göçler, gelenekler, savaşlar gibi sonsuz sayıda etkileşime neden olacak durum mevcuttur. (B)ağlar, ancak bu etkileşimler sonucundaki dönüşümler ile oluşabilecektir. Hiç bir şekilde iletişim imkanı bulunmayan tamamen kapalı alanlarda taşınma ve etkileşim söz konusu olmayacağından değişim de oldukça yavaş seyredecektir. Bu durum, (b)ağın oluşamayacağı anlamına gelmektedir. Bu durumda yalnızca ağ kurulması mümkündür. Bu ağ, kendisine bağlı olan bağlardan oluşacaktır ve değişim bu ağın içi ile sınırlı kalacaktır.

Doğu Karadeniz Bölgesi, oldukça açık ve etkileşimin üst seviyede olduğu bir alandır. Bölge içerisinde farklılık gösteren yapılar bu çalışma içerisinde tespit edilmeye çalışılarak, her biri (b)ağlar yoluyla açıklanmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde coğrafi konum, fiziksel şartlar, yeryüzü şekilleri, dereler, iklim vb. taşınma yönlerinde belirleyici unsurlardan olmuşlardır ve bir çok alanda etkileşim alanlarını bu unsurlar belirleyerek müzikal farklılıkların oluşumunda etkin olmuşlardır. Bunun yanı sıra, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde eyleyenler 'sahip olma' davranışını sıklıkla göstermişlerdir. Aynı ezginin bir çok değişik çeşitlemesini bir çok yörede hatta aynı köyün içinde dahi görebilmek mümkündür.

Doğu Karadeniz Bölgesi tarihsel süreçte yaşadığı yoğun göç ve yer değiştirme hareketleri, savaşlar, ticaret vb. unsurlarla da sürekli etkileşim içinde olmuştur. Bu sebeple özellikle şehir merkezleri ve ulaşım güzergahları üzerinde bulunan alanlar çok daha fazla etkilenmiş ve bu alanlarda kökten sapma çok daha eski dönemlerde başlamıştır. Bu durum, bu alanlarda oluşan bağların defalarca farklı (b)ağlara dönüştüğünün de bir göstergesi olarak görülmektedir.

Mekanlar, çalgılar, icracılar, kurumlar, kitle iletişim araçları ve ürünler gibi eyleyenlerin bölge müzikleri için önemli ağlar kurdukları ve bağları etkileşimin müsaitliğine ve niteliğine bağlı olarak (b)ağa dönüştürebildikleri görülmüştür. Kitle

iletişim araçlarından önce değişimi sağlayan mekanlar, algılar, icracılar ve kurumlar gibi (b)ağ unsurları kendi nemlerindeki etkileşimin derecesine göre bir değişim yaratmışlardır. Ancak kitle iletişim araçları ile birlikte değişimin hızı artmakta ve ürünler de bu anlamda bu hızlanmaya katkı sağlamaktadırlar. Zaman zaman dayatmayla, zaman zaman kendiliğinden oluşan bu dönüşümler çok daha geniş alanlarda ve çok daha hızlı bir şekilde sağlanmakta ve insanlar çok uzak alanlarda da (b)ağ haline dönüşebilmektedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde siyasi (b)ağlar, dini (b)ağlar, etnik (b)ağlar, ticari (b)ağlar, sporla ilgili (b)ağlar vb. birçok (b)ağ sosyal hayatın devamlılık ve değişim süreçlerini yönetmektedir. Bölge müziklerinin değişim sürecinde bu (b)ağların bir çoğu az veya çok etkin olmakla birlikte, bunlardan daha önce belirtilen mekanlar, algılar, icracılar, kurumlar, kitle iletişim araçları ve ürünler bu çalışma içerisinde analiz edilmiştir. Günümüze dek, siyasi, dini, etnik ayrımcı, milliyetçi, çıkarıcı vb. ilişkilerin kurmuş oldukları ağların bölge müziklerini yönetme eylemleri ve bölge müzikleri üzerine ortaya koydukları kirli düşünceler, özellikle bu ağlardan ve bu ağlara bağ(ım)lı olanlardan uzak durulmasına ve bu düşüncelerin dışlanmasına sebep olmuştur. Her anlamda zgr bir duruş sergileyen (b)ağsal düşünce tüm bu zmszlklere karşı olarak çözüm önerimiz olmuştur.

Bölge müziklerinin değişim süreci gerek içerdiği farklılıkların değerlendirilmesi ve gerekse son yüzyıl gibi bir sürede geçirdiği değişimler ile birlikte yansıtılmaya çalışılmıştır. Buna göre, bölgede çalışma kapsamında ele alınan yerleşimler 24 farklılık gösteren (b)ağ dönüşümleri olarak incelenmiştir. Ortaya çıkan tablo sonucunda bu oluşumların nedenleri belirtilerek sonuç olarak sınırsız sayıda çıkabilecek eyleyenlerin bölge için en önemli görülen 6 tanesi belirlenmiştir. Son dönemde kitle iletişim araçlarının ve ürünlerin etkisinin daha st seviyede olması sebebiyle bölge müziklerinin bu etkileşimleri sonucu ortaya çıkan yeni kavramların nedenlerine ulaşılarak günümüzde ortaya çıkan sonuçlara varılmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde algılar benzerdir fakat aynı tavırla icra edilmemektedir. Hemen hemen her yerleşimin mevcut bir yaylası vardır fakat kullanım şekilleri müzik ve oyun anlamında farklılık göstermektedir. Bölgede özellikle sahil kesiminde oynanan oyunların büyük bir bölümüne horon adı verilmekle birlikte, çeşitlilik st seviyede grlmştir. İcraların taşıdığı yerel kültür ürünleri önce basit tekrar ve ardından icracının

eyleyen olma özelliğini sağlayan yaratı yetisi ile birlikte karmaşık/örtülü tekrara dönüşmekte ve farklılıklar ile yeni oluşlar yaratılmaktadır. Günümüzde yaratı yetisi kitle iletişim araçlarının tehdidi altındadır. İcracıların kulakları aynı ezgiler ve yapılarla maruz bırakılarak yaratı yetenekleri kuşatma altına alınmış durumdadır. Bunun sonucunda bölgede yerel kültür ürünlerini tekrar ederek geleceğe yeni oluşlar ile taşıyabilecek eyleyen sayısı oldukça azalmıştır. Buna karşılık, ürünlerin kolay oluşturulabilmesi, her ortamda rahat ve ucuz tüketilebilmesi sıradan ve kalitesiz icraların tekrarlanmasına neden olmaktadır. Böylece ortaya çıkan ürünlerin de merkezi değişmektedir. Yani üretimin merkezi çoğu kez bölge sınırları dışında kalan Türkiye’de müzik endüstrisinin merkezi konumunda bulunan İstanbul olmaktadır. Bu durum tekrar edilen ürünlerin yönünü değiştirmekte ve bunun yanı sıra da yerel üretimleri sınırlayarak bağları şekillendirmektedir. Genel görüş, bu gerçeği yadırgayarak bu üretim tarzına “yoz” olarak bakmakta ve kendince entellektüel olanlar bu üretim yapısına sırtına dönmektedir. Ancak, gerçekten kaçarak veya gerçeğe sırt dönerek oluşan bu üretim yapısının gerçeği değiştirilemeyeceği gibi, bu konunun çözümü de bu yöndeki yeni üretimlerden geçecektir. Yani kitle iletişim araçlarının oluşturduğu ve oluşturmaya devam edeceği (b)ağ dönüşümlerinin yetişmiş ve yaratı yeteneğine sahip, araştırmacı, yöresini bilen yeni eyleyenlere ihtiyacı vardır. Görüldüğü gibi, üretimin yönü artık yerelden merkeze değil merkezden yerele doğru gelişmektedir. Günümüzdeki köken çalışmaları ve bilim adamlarının önlerine gelen her soyut ya da somut nesneye kimlik yükleme çabaları bunun sonuçlarından biridir. Bu durum yaratıyı daha kıymetli hale getirerek (b)ağ oluşumlarını ve kök dönüşümlerini daha anlamlı kılmaktadır. Yani sonuç olarak merkezi yapılarda üretilecek yeni, doğru ve yaratı içeren ürünler farklı alanlarda yeniden köklenerek yeni dönüşümleri oluşturacaktır. Buna göre ortaya çıkan bu dönüşümlerde yeni (b)ağlarla birlikte sonsuza dek değişerek bölge müziklerinin değişim sürecine yön vermeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Ahrens, C.**, 1973. Polyphony in Touloum Playing by the Pontic Greeks, *Yearbook of the International Folk Music Council*, Vol. 5, International Council for Traditional Music.
- Ak O. N.**, 1999. *Rize Kültür Derlemeleri*, Rize Halk Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Rize.
- Akat, A.**, 2006. Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki Çepniler ve Çepni Müziği, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Anasanat Dalı, İstanbul.
- Akay, Ali**, 2002. *Kapitalizm ve Pop Kültür*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Akay, Ali**, 2004. *Tekil Düşünce*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Akay, Aytekin**, 2005. *Erkan Ocaklı Otuz beşinci Sanat Yılında*, http://www.karalahana.com/muzik/erkan_ocakli.htm
- Akdeniz, Ç.**, 1995. Ordu Türkülerinde Analiz Çalışması, *Yüksek Lisans Tezi* İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Anasanat Dalı Türk Halk Müziği Programı, İstanbul.
- Akın, Hamit**, 2005. Kişisel Görüşme, Düzköy.
- Akpınar, V.**, 1994. Giresun'da Sahil Kesimle İç Kesim Arasındaki Müzikal Farklılıklar, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Temel Bilimler Bölümü, İstanbul.
- Aksamaz, A. İ.**, 2003. *Doğu Karadeniz'de Resmi İdeolojiler Kuşatması*, Sorun Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, H.**, 2003. *Tarih Boyunca Doğu Karadeniz'de Etnik Yapılanmalar ve Pontus*, Babıâli Kitaplığı, İstanbul.
- Albayrak, Hüseyin**, 1994. *Trabzon Basın Tarihi ve Batum, Gümüşhane, Rize, Giresun, Ordu, Samsun Basını -1, 1869 – 1928*, Ankara.
- Alt, A.**, 2005. *Tarihin ve Bugünün Aynasında Hemşin Ermenileri*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Altınkaynak, E.**, 2006. *Gregoryan Kıpçak Dil Yadigarları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Andreadis, Y.**, 1997. *Gizli Din Taşıyanlar*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Arıcı, S.**, 2008. *Dambur Tarihi, Hemşin Purim Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul.
- Aşan, M. B.**, 1998. Bazı Anadolu Türk Beyliklerinin Trabzon ile Olan İlişkileri, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 6 – 8 Kasım 1998, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.

- Aşık, Y.**, 1997. Artvin Yöresinden Alınan Ezgilerin Müzikal Analizi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Anasanat Dalı Türk Halk Müziği Programı, İstanbul.
- Atalay, B.**, 1986. *Divanu Lugat-it-Türk Tercümesi III*, Ankara.
- Atay, T.**, 2004. *Yaşasın Meşrutiyet Çağı Popüler Kültürden Kitle Kültürüne Türkiye İzlenimleri*, Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
- Ayata, G.**, 2006. *Bu Şehir, Şiirler ve Yorumlarla Trabzon*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.
- Ayaz, Temel**, 2005. Kişisel Görüşme, Trabzon.
- Aydemir, Emin**, 2005. Kişisel Görüşme, Maçka.
- Bakal, T.**, 1991. Trabzon Ağzı Üzerine Bir İnceleme (Düzköy Ağzı), *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Halk Oyunları Bölümü, İstanbul.
- Baran, V.**, 1995. Giresun ve Ordu Yöresi Kol Havaları, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Anasanat Dalı Türk Halk Müziği Programı, İstanbul.
- Barz, G. F., Timothy J. C.**, 1997. *Shadows in the Field*, Oxford University Press, New York.
- Bekar, Bülent**, 2005. Kişisel Görüşme, Çamlıhemşin.
- Bekar, Remzi**, 2006. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Berdzenişvili, N., Canaşa, S.**, 2000. *Gürcüstan Tarihi*, nşr. H. Hayrioğlu, İstanbul.
- Bilgin, M.**, 1998. Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 6 – 8 Kasım 1998, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Bilgin, M.**, 2000. *Doğu Karadeniz Tarih, Kültür, İnsan*, Serander Yayınları, Trabzon.
- Blaikley, D. J.**, 1899. Afridi Fiddle, *Proceedings of the Musical Association*, 25th Sess., Oxford University Press.
- Blaukopf, K.**, 1992. *Musical Life in a Changing Society*, Amadeus Press, Portland.
- Bourdieu, P., Loic J. D. W.**, 2007. *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Brehier, L.**, 1977. *The Life and Death of Byzantium*, nşr. M. Vaughan, New York.
- Brendmeon, B.**, 1989. Trabzon Çepni Ağzı ve Tepegöz Hikayesinin bir. Varyantı, *Trabzon Kültür Sanat Yıllığı 88 – 89*, der: Kayaoğlu, İ. G., Duman, M., - Şatıroğlu, M. S., Trabzonlular Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul.
- Brown, H. M.**, 1989. The Trecento Fiddle and Its Bridges, *Early Music*, Vol. 17, No. 3, Oxford University Press.
- Bryer, A.**, 1980. *The Empire of Trebizond and the Pontos*, London.
- Bryer, A., Winfield, D.**, 1985. *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Dumbarton Oaks Publications, Washington.
- Bucaklışı, İsmail**, 2005. Kişisel Görüşme, Ardeşen.

- Cambaz, Hızır**, 2007. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Can, İbrahim**, 2006. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Canatan, K.**, 1990. *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- Chambers, I.**, 2005. *Göç, Kültür, Kimlik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Cihanoğlu, S.**, 1993. Trabzon Yöresi Giysileri, El İşleri ve Kalıpları, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Türk Halk Oyunları Bölümü, İstanbul.
- Cihanoğlu, S.**, 1995. Trabzon'da Oynanan Horonlar, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Cihanoğlu, S.**, 2004. *Doğu Karadeniz Bölgesinde Oynanan Horonlar, Karşılamalar, Barlar ve Halaylar*, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Trabzon.
- Cook, N.**, 1999. *Müziğin ABC'si*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Çapa, M.**, 1998. *Milli Mücadele Döneminde Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Çapa, M.**, 2001. *Pontus Meselesi*, Serander Yayınları, Trabzon.
- Çapa, M., Çiçek, R.**, 2004. *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam*, Serander Yayınları, Trabzon.
- Çelik, A.**, 1998. Trabzon ve Çepniler, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 6 – 8 Kasım 1998, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Çobanoğlu, Ö.**, 2002. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Çolak, N.**, 2007. Sürmene Yöresi Halk Oyunları Müziklerinin Derlenmesi ve Genel Olarak Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çorbacı, Naci**, 2007. Kişisel Görüşme, Hemşin.
- Çorbacı, Yaşar**, 2007. Kişisel Görüşme, Hemşin.
- Dahlig, E.**, 1994. A Sixteenth – Century Polish Folk Fiddle from Plock, *The Galpin Society Journal*, Vol. 47, Galpin Society.
- Davidson, L. W.**, 1978. *How To Play The Bagpipe*, Charles Hanson II Music&Books of California Inc., Los Angeles.
- Değerli, F., Ötken, N.**, 1999. Halk Oyunları Derlemelerinde İyi Bir Derlemecinin Özellikleri, *Türk Halk Oyunlarının Sahada Derlenmesinde Karşılaşılan Problemler Sempozyumu*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Demir, N.**, 2005. Hacıemiroğulları Beyliği ve Karadeniz Bölgesi'ndeki İskan Hareketleri, *Orta Karadeniz Sempozyumu*, 7 -11 Eylül 2005, Samsun.
- Demirci, Y. S.**, 1938. *Köy Halk Türküleri*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul.
- Duman, M.**, 1995. *Trabzon Halk Şairleri*, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul.
- Duman, M.**, 2004. *Kemençemin Telleri*, Trabzon Araştırmaları Merkezi Vakfı, İstanbul.

- Dumézil, G.**, 2000. *Kafkas Halkları Mitolojisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Erdal, M. T.**, 1998. Şebinkarahisar Yöresi Mahalli Sanatçıları ve Türkülerinin İncelenmesi, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Temel Bilimler Bölümü, İstanbul.
- Erden, A., Özhan, M., Er, P., Çevik, D.**, 1999. *Gagauz Halk Kültürü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, İ.**, 2000. Müziğin ve Toplumsalın Üretimi, *Ve Müzik*, sayı: 6, İstanbul.
- Ergül, Ş.**, 1997. Akçaabat'tan İstanbul'a Göç Eden Kişilerin Sosyal Yaşantısına Genel Bir Bakış, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Türk Halk Oyunları Bölümü, İstanbul.
- Erol, A.**, 2002. *Popüler Müziği Anlamak*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Ersin, E.**, 1990. Ordu İlinin Tarihi, Coğrafi Yapısı ve Folklorik Özelliklerine Genel Bakış, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Temel Bilimler Bölümü, İstanbul.
- Ertaylan, İ. H.**, 2001. *Trabzon'un Fethi*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Eyüboğlu, Eyüp**, 2005. Kişisel Görüşme, Maçka.
- Eyüboğlu, İhsan**, 2005. Kişisel Görüşme, Trabzon.
- Farmer, G. F.**, 1999. *Onyedinci Yüzyılda Türk Çalgıları*, çev: İlhami Gökçen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Featherstone, M.**, 2005. *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ferah, Mustafa G.**, 2007. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Ferah, Nihat**, 2007. Kişisel Görüşme, Hemşin.
- Fichter, J.**, 2002. *Sosyoloji Nedir*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Finlay, G.**, 1851. *The History of Greece and of the Empire of Trebizond*, London.
- Gans, H. J.**, 2005. *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*, çev: Emine Onaran İncirlioğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gazimihal, M. R.**, 1929. *Şarki Anadolu Türküleri ve Oyunları, İstanbul Konservatuvarı Folklor Heyeti'nin Dördüncü Tetkik Seyahatı Münasebetiyle*, Evkaf Matbaası, İstanbul.
- Gazimihal, M. R.**, 1958. *Asya ve Anadolu Kaynaklarında İklğ*, Ses ve Tel Birliği Yayınları, Ankara.
- Gazimihal, M. R.**, 1975. *Türk Nefesli Çalgıları*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Gazimihal, M. R.**, 2001. *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, II. Baskı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gedikli, N.**, 1999. *Bilimselliğin Merceğinde Geleneksel Musiklerimiz ve Sorunları*, İzmir.
- Gedikoğlu, H.**, 1996. *Akçaabat*, Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.

- Gedikoğlu, H.**, 1998. *Trabzon Efsaneleri ve Halk Hikayeleri*, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon.
- Genç, Ertuğrul**, 2007. Kişisel Görüşme, Maçka.
- Genç, Nihat**, (horoncu), 2008. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Genç, Nihat**,(yazar), 2005. Kişisel Görüşme, Ankara.
- Genç, Saffet**, 2005. Kişisel Görüşme, Maçka.
- Golden, P. B.**, 2006. *Hazar Çalışmaları*, Selenge Yayınları, İstanbul.
- Goloğlu, M.**, 2000. *Trabzon Tarihi Fetih'ten Kurtuluşa Kadar*, Serander Yayıncılık, Trabzon.
- Gökdağ, B. A., Tekin F.**, 1998. Giresun'daki Eski Türk İnançlarının Etkisi, *Giresun Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 30 – 31 Mayıs 1998 Giresun.
- Grigorianz, A.**, 1999. *Kafkasya Halkları, Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, Sabah Kitapçılık, İstanbul.
- Gülay, A.**, 2001. *Ağasar Çepni Kültürü*, Geyikli Belediyesi Kültür Yayınları, Ayyıldız Matbaacılık, İstanbul.
- Günay, E.**, 2006. *Müzik Sosyolojisi*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Günay, H.**, 1998. Görele'de Kemeçe ve Kemeçeciler, *Giresun Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 30 – 31 Mayıs 1998 Giresun.
- Gündoğdu, Mehmet**, 2006. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Gündüz, A.**, 2002. *Hemşinliler Dil – Tarih – Kültür*, Ankara.
- Güngör, H., Argunşah, M.**, 1991. *Gagauz Türkleri, Tarih – Dil Folklor ve Halk Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hacıfettahoğlu, İ.**, 2003. *Öncesi ve Sonrası ile Trabzon'un Fethi*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Haçikyan, L.**, 1997. *Hemşin Gizemi, Hemşin Ermenileri Tarihinden Sayfalar*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Hahanov, A.**, 2004. *Panaret'in Trabzon Tarihi*, Eser Ofset Matbaacılık, Trabzon.
- Halaçoğlu, A.**, 2005. *1895 Trabzon Olayları ve Ermenilerin Yargılanması*, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Hann, I. B.**, 1999. *Doğu Karadeniz'de Efsane Tarih ve Kültür*, Çiviyazıları, İstanbul.
- Hann, I. B., Hann, C.**, 2003. *İki Buçuk Yaprak Çay, Doğu Karadeniz'de Devlet, Piyasa, Kimlik, İletişim* Yayınları, İstanbul.
- Heller, A. – Feher, F.**, 1993. *Postmodern Politik Durum*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- Işık, A.**, 2001. *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İbn-i Bibi**, 1996. *El Evamirü'l-Ala'ıye fi'l-Umuri'l-Ala'ıye I-II*, nşr. M. Öztürk, Ankara.
- İbnü'l Esir**, 1991. *El- Kamil fi't-Tarih*, nşr. A. Özaydın, İstanbul.

- İnan, K.**, 1998. Trabzon'un Fethi, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 6 – 8 Kasım 1998, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Jenkins, J. L.**, 1960. The Morinheur: A Mongolian Fiddle, *Man*, Vol.60, Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland.
- Kafesoğlu, İ.**, 1988. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.
- Kalyoncu, H.**, 2001. *Trabzon – Tonya Ağzının Dilbilgisel Özellikleri ve Tonya Sözlüğü*, Arkadaş Yayıncılık, Tonya, Trabzon.
- Kaplan, A.**, 2005. *Kültürel Müzikoloji*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Kaptan, Gökhan**, 2007. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Kaşıkcı, N., Yılmaz, H.**, 2000. *Batum'dan Burgaz'a Karadeniz'in Öte Yakası*, Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu, İstanbul.
- Kavraz, İbrahim**, 2005. Kişisel Görüşme, Sis Dağı.
- Kazancı, A.**, 2002. Şalpazarı'nda Yaşayan Çepniler, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Türk Halk Oyunları Bölümü, İstanbul.
- Kazmaz, S.**, 1976. *Rize Halk Şairleri*, Ankara.
- Keçeci, Enver**, 2005. Kişisel Görüşme, Görele.
- Khrohn J., Krohn, K.**, 1996. *Halk Bilimi Yöntemi*, çev: Günsel İçöz, TDK Yayınları, Ankara.
- Kıray, M. B.**, 1998. *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Kıray, M. B.**, 1999. *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- King, C.**, 2004. *A History, The Black Sea*, Oxford University Press, New York.
- Koch, K.**, 1846. *Rize*, Prof. Karl Koch'un 1843 – 1846 Yıllarındaki Seyahatnamesinin Rize Bölümü, Eyalet Endüstri Basım ve Yayımlar Kurumu, Weimar. Derleyen: Muzaffer Arıcı, Çeviren: Tahir Dereci, 1991, Odak Ofset, İstanbul.
- Koçiva, S.**, 1999. *Lazona*, Lazebura, Dortmund.
- Kolivar, Ayşenur**, 2007. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Kolsa, M.**, 1995. *Türküler Korolar*, Moldova.
- Kommena, A.**, 1996. *Alexiad*, nşr. Umar, B., İstanbul.
- Konak, V.**, 1992. Akçaabat Erkek Horonları, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Anasanat Dalı Türk Halk Müziği Programı, İstanbul.
- Konak, Volkan**, 2008. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Kongar, E.**, 1985. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E.**, 1989. *Kültür Üzerine*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kopuz, Kazım**, 2007. Kişisel Görüşme, Gündoğdu.
- Kopuz, Şükrü**, 2008. Kişisel Görüşme, Gündoğdu.

- Koşay, H. Z.**, 1944. *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Maarif Matbaası, Ankara.
- Kotil, Fikret**, 2008. Kişisel Görüşme, Gündoğdu.
- Köprülü, F.**, 1925. *Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar*, Ankara.
- Köprülü, F.**, 1962. *Türk Saz Şairleri*, Güven Basımevi, Ankara.
- Kürenov, S.**, 1995. *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Latour, B.**, 1999. *On Recalling ANT*, derleyen Hassard J., Law, J., *Actor Network Theory, The Sociological Review*, Blackwell Publishers, 15 – 25, Oxford.
- Latour, B.**, 2005. *Reassembling the Social. An Introduction to Actor – Network – Theory*, Oxford University Press, Oxford.
- Loomba, A.**, 2000. *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Lowry, H. W.**, 1998. *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi*, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- Lull, J.**, 2000. *Popüler Müzik ve İletişim*, Çivi Yazıları, İstanbul.
- MacLellan, J.**, 1964. *The Pipers' Handbook*, Paterson's Publications Ltd., London.
- Manga, J.**, 1988. *Hungarian Folk Songs and Folk Instruments*, Püski Publishing, New York.
- Marshall, G.**, 2005. *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- McAllester, D. P.**, 1956. An Apache Fiddle, *Ethnomusicology*, Vol.1, No.8., Society for Ethnomusicology.
- McGregor, C.**, 2000. *Pop Kültür Oluyor*, Çiviyazıları, İstanbul.
- McRobbie, A.**, 1999. *Postmodernizm ve Popüler Kültür*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Meeker, M. E.**, 2005. *İmparatorluktan Gelen Ulus Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Memiş, E.**, 1987. *İskitlerin Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Negus, K.**, 1997. *Popular Music in Theory*, Wesleyan University Press, London.
- Nemlioğlu, C.**, 2005. *Görsel Belgelerde Trabzon*, Trabzon Araştırmaları Merkezi Vakfı, İstanbul.
- Oskay, Ü.**, 2001. *Müzik ve Yabancılaşma*, Der Yayınları, İstanbul.
- Ozankaya, Ö.**, 1991. *Toplumbilim*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Ögel, B.**, 1987. *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özarslan, Ş.**, 1995. Hemşin Halk Oyunları, Müziği ve Kostümleri, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Türk Halk Oyunları Bölümü, İstanbul.
- Özdin, Hüseyin**, 2006. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Özer, Y.**, 2002. *Müzik Etnografisi*, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.

- Özgün, M. R.**, 2000. *Lazlar*, Çivi Yazıları/Mjora, İstanbul.
- Öztürk, M. Sırrı**, 2005. Kişisel Görüşme, Görele, Kulaksız.
- Öztürkmen, A.**, 1998. *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Page, C.**, 1974. An Aspect of Medieval Fiddle Construction, *Early Music*, Vol. 2, No. 3, Oxford University Press.
- Parmaksızoğlu, İ.**, 2001. *Trabzon’un Fethi*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Paviç, M.**, 2001. *Hazar Sözlüğü*, Agate Yayıncılık, İstanbul.
- Picken, L.**, 1954. Instrumental Polyphonic Folk Music in Asia Minor, *Proceedings of the Royal Musical Association*, 80th Sess., Oxford University Press.
- Picken, L.**, 1975. *Folk Musical Instruments of Turkey*, Oxford University Press, London.
- Pilling, J.**, 1975. Fiddles with Horns, *The Galpin Society Journal*, Vol.28, Galpin Society.
- Propp, V.**, 1998. *Folklor Teori ve Tarih*, Avesta Basın Yayın, İstanbul.
- Reinhard, U.**, 2000. *The Image of Woman in Turkish Ballad Poetry and Music, Music and Gender*, University of Illinois Press Urbana and Chicago.
- Remnant, M.**, 1969. Rebec, Fiddle and Crowd in England, *Proceedings of the Royal Musical Association*, 95th Sess., Oxford University Press.
- Remnant, M.**, 1970. Rebec, Fiddle and Crowd in England: Some Further Observations, *Proceedings of the Royal Musical Association*, Vol. 96, Oxford University Press.
- Remnant, M., Page, C.**, 1975. The Diversity of Medieval Fiddles, *Early Music*, Vol. 3, No. 1, Oxford University Press.
- Said, E. W.**, 2006. *Şarkiyatçılık Batı’nın Şark Anlayışları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Said, E. W.**, 2004. *Kültür ve Emperyalizm*, Hil Yayın, İstanbul.
- Sami, Ş.**, *Kamusul’alam*, Cilt 4.
- Sarak, B.**, 1998. Gürcülerin Gelenekleri ve Görenekleri, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Türk Halk Oyunları Bölümü, İstanbul.
- Saygun, A. A.**, 1937. *Rize, Artvin ve Kars Havalisi Türkü, Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malumat*, Nümune Matbaası, İstanbul.
- Saygun, A. A.**, 1976. *Béla Bartok’s Folk Music Research in Turkey*, Akadémiai Kiado, Budapest.
- Serin, Süleyman**, 2005. Kişisel Görüşme, Ardeşen.
- Sevim, A., Yücel, Y.**, 1989. *Türkiye Tarihi Fetih Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, Ankara.
- Sevinç, A.**, 1994. Çaykara Folkloru, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Ses Eğitimi Bölümü, İstanbul.
- Sezen, Y.**, 2002. *Çağdaşlaşma, Yabancılaşma ve Kimlik*, Rağbet Yayınları, İstanbul.

- Shukurov, R.**, 1998. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Türkçe Konuşan Bizanslılar, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 6 – 8 Kasım 1998, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Siharulidze, Y., Manvelişvili, A., Gogebaşvili, J., vd.**, 2005. *Trabzon'dan Abhazya'ya, Doğu Karadeniz Halklarının Tarih ve Kültürleri*, Sorun Yayınları, İstanbul.
- Solmaz, M.**, 1996. *Türkiye'de Pop Müzik*, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- Somersan, S.**, 2004. *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Stock, J.**, 1993a, A Historical Account of the Chinese Two-Stringed Fiddle Erhu, *The Galpin Society Journal*, Vol. 46, Galpin Society.
- Stock, Jonathan**, 1993b, An Ethnomusicological Perspective on Musical Style, with Reference to Music for Chinese Two-Stringed Fiddles, *Journal of the Royal Musical Association*, Vol.118, No.2, Oxford University Press.
- Stokes, M.**, 1998. *Türkiye'de Arabesk Olayı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Storey, J.**, 2000. *Popüler Kültür Çalışmaları*, Babil Yayınları, İstanbul.
- Sümer, F.**, 1992a. *Tirebolu Tarihi*, Tirebolu Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul.
- Sümer, F.**, 1992b. *Çepniler*, İstanbul.
- Şadi, Katip**, 2005. *Kişisel Görüşme, Görele, Sis Dağı*.
- Şahin, İ.**, 1998. *Yaylacılık Geleneğinin Giresun'daki İzleri*, *Giresun Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 30 – 31 Mayıs 1998 Giresun.
- Şen, Ö.**, 1994. *Sumela, Bulutlardaki Manastır*, Three&M – B&Z Collection Kültür Yayınları, İstanbul.
- Şenel, S.**, 1994. *Trabzon Bölgesi Halk Musikisine Giriş*, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul.
- Şenel, S.**, 2000. *Cemile Cevher, Hayatı – Sanat Hayatı*, Anadolu Sanat Yayınları, İstanbul.
- Şenel, Süleyman**, 2006. *Kişisel Görüşme*, İstanbul.
- Şentürk, Cavit**, 2006. *Kişisel Görüşme*, Akçaabat, İstanbul.
- Şevket, Ş.**, 2001. *Trabzon Tarihi*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- Şişman, Hasan**, 2006. *Kişisel Görüşme*, İstanbul.
- Tahmaz, Hüseyin**, 2005. *Kişisel Görüşme*, Trabzon.
- Tellioğlu, İ.**, 2004. *Doğu Karadeniz'de Türkler*, Serander Yayınevi, Trabzon.
- Texier, C., Pullant R.P.**, 1864. *Architecture Byzantine*, Londra.
- Togan, A.Z.V.**, 1972. *Oğuz Destanı*, İstanbul.
- Topal, İ., Bölükbaşı, A.**, *Trabzon '91*, Eldim Matbaacılık, İstanbul.
- Topaloğlu, İ.**, 2005. *Rize'den Yetişen Tulum Sanatçıları*, Trabzon Haber Gazetesi Yayınları, Rize.

- Tsetskhladze, G. R.,** 1998. *The Greek Colonisation Of The Black Sea Area*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.
- Turan, Mahmut,** 2007. Kişisel Görüşme, İstanbul.
- Türkdoğan, O.,** 1988. *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Umar, B.,** 2000. *Karadeniz Kappadokia'sı Pontos*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Ural, U.,** 1994. Artvin Halk Oyunları ve Halk Müziği, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Türk Halk Oyunları Bölümü, İstanbul.
- Ural, U.,** 1998. Artvin – Şavşat İlçesi Kadın Giysilerinin Değerlendirilmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Oyunları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Uygur, N.,** 2003. *Kültür Kuramı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Üçüncüoğlu, A. G.,** 2007. *Torul – Kürtün Tarihi*, Torul Belediyesi Yayınları, Torul.
- Üçüncüoğlu, A. G.,** 2009a. *Göç Gümüş Gümüşhane Ahalisi*, Torul.
- Üçüncüoğlu, A. G.,** 2009b. *Yitik Gyminas Şehri ve Thekesh Dağı*, Torul.
- Vanilişi, M., Tandilava, A.,** 2005. *Lazlar'ın Tarihi*, Etik Yayınları, İstanbul.
- Verim, K.,** 1996. Trabzon Yöresindeki Yayınlanmamış İlahilerin İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel Bilimler Anasanat Dalı Türk Halk Müziği Programı, İstanbul.
- Vryonis, S.,** 1971. *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteen Century*, London.
- Winfield, D.,** 1962. *A Note on the South-Eastern Borders of the Empire of Trebizond in the Thirteenth Century*.
- Yalçın, A., Uysal B., Güzzade D.,** 2005. Karadeniz Çepnileri:3 Şalpazarı ve Gürgentepe, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, sayı:35.
- Yalçın, G. – Kamacıoğlu, F.,** 2008. *Hikayesi Bitmedi Beşikdüzü Köy Enstitüsü*, Köy Enstitülerini Araştırma ve Eğitimi Geliştirme Derneği, İstanbul.
- Yaşar, F.,** 2005. Pazar – Ardeşen ve Köylerinde Destan Söyleme Geleneği, *Bitirme Çalışması*, İTÜ TMDK Temel Bilimler Bölümü, İstanbul.
- Yaşar, Fatih,** 2005. Kişisel Görüşme, Ardeşen, İstanbul.
- Yazgan, T.,** 2006. *Önce Radyo Vardı*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Yediyıldız, B.,** 2005. Ordu İli Tarihçesi, *Orta Karadeniz Sempozyumu*, 7 -11 Eylül 2005, Samsun.
- Yetişkin, E. B.,** 2008. (B)ağsal Düşünce: Toplumbilimin Gündelik Pratikler Üzerinden Sorunsallaştırılması, *Doktora Tezi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, E. – Ak, M.,** 2002. *Doğu Karadeniz'de Kültürel Kimlik*, Çatı Kitapları, İstanbul.
- Yılmaz, H.,** 1998. Giresun Çoban Kültürü, *Giresun Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 30 – 31 Mayıs 1998 Giresun.

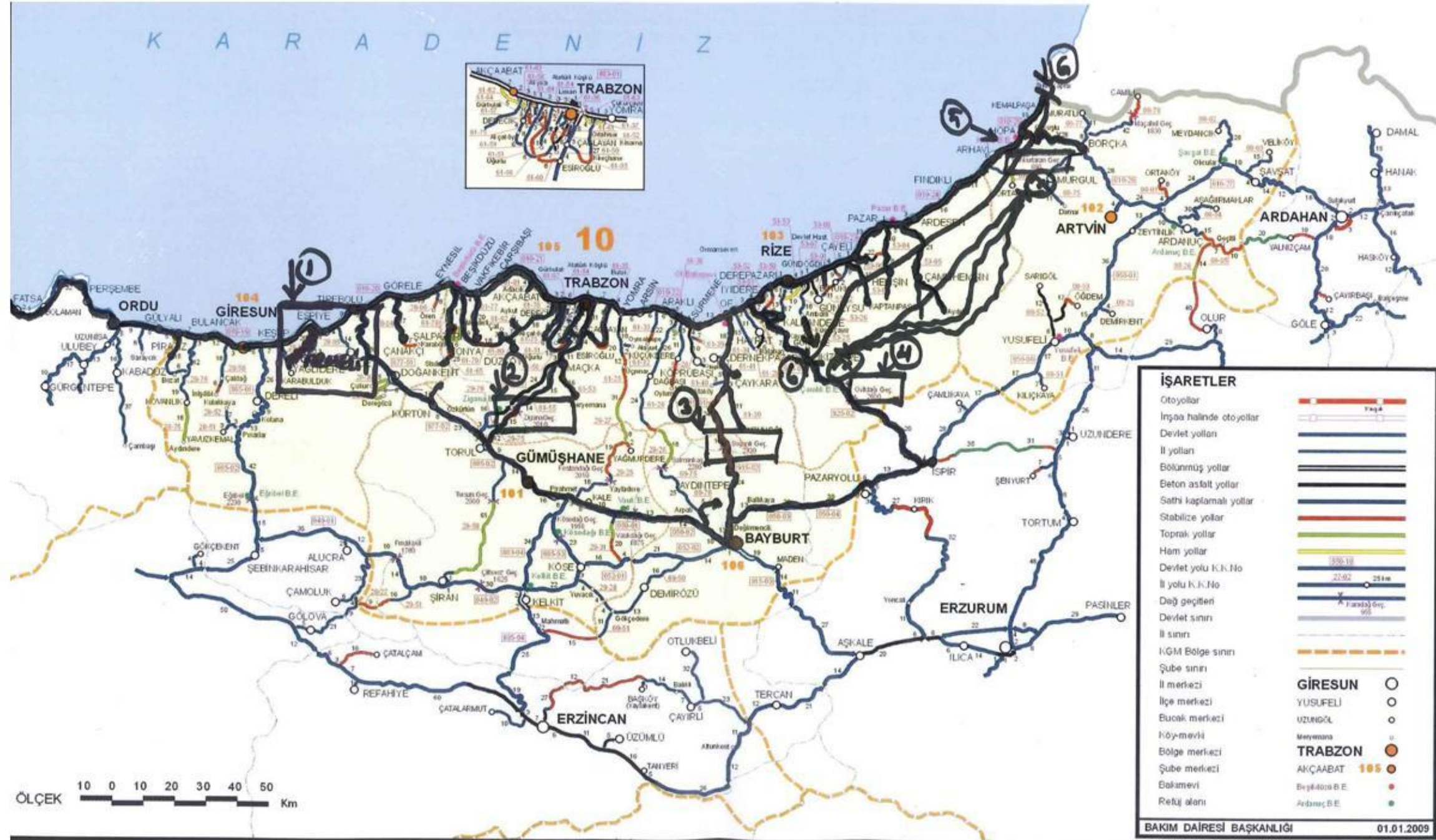
- Yönetken, H. B.**, 1966. *Derleme Notları*, Orkestra Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, A.**, 2003. *Giresun Tarihi Yazıları*, Kitabevi, İstanbul.
- Yüksel, A.**, 2005. *Doğu Karadeniz Araştırmaları*, Kitabevi, İstanbul.
- Yüksel, A.**, 2008. *Tirebolu Tarih – Kültür – Spor Yazıları*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
- Zehiroğlu, A. M.**, 2000. *Antik Çağlarda Doğu Karadeniz, Çiviyazıları*, İstanbul.
- Zengin, N.**, 2009. *Osmanlı'dan Günümüze Trabzon'da Tiyatro*, Trabzon Sanat Tiyatrosu Yayınları, Trabzon.

EKLER

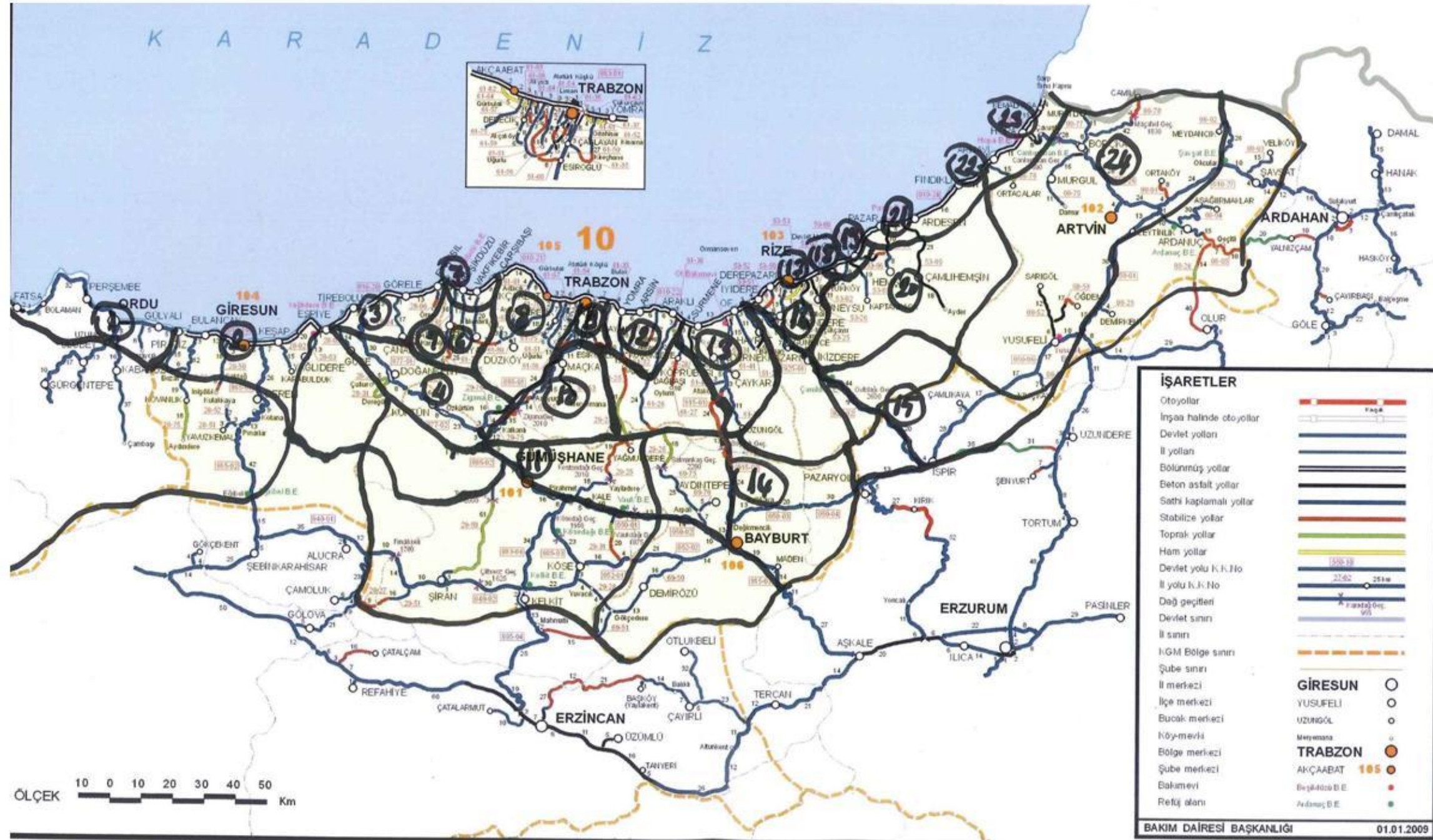
EK A : Haritalar

EK B : Ses Kayıtları (CD)

Ek A : Haritalar

Şekil A.1 : Alan Araştırması Yapılan Alanlar ve Ulaşım Yolları.

Şekil A.2 : Müzikal Açıdan Farklılık Gösteren Bölgeler.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Abdullah Akat

Doğum Yeri ve Tarihi: Trabzon. 15 Ekim 1982.

Lisans Üniversitesi: İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Temel Bilimler Bölümü.

Yüksek Lisans: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Yüksek Lisans Programı.

Yayın Listesi:

- Doğu Karadeniz Bölgesi Müziklerinin Popülerleşme Süreci ve Etkilenimleri. 38. *ICANAS Kongresi*, 11 Eylül 2007, Ankara.
- Özgürlük ve Yabancılaşma Bağlamında Popüler Müzik – Medya İlişkisi. *Orkestra Dergisi*, S. 381. 2007, İstanbul
- Şu Maçka'nın Yolları. *Trabzon Dergisi*, *Maçka Özel Sayısı*, S.6. 2008, İstanbul.
- Doğu Karadeniz Bölgesi Müziklerinin Değişim Süreci. *Doğa Karadeniz Dergisi*, S.4. 2007, İstanbul.
- Bulutları Beklerken. *Porte*, S.1. 2007, İstanbul.
- Sefer Yücel Açın ve Türkiye’de Gitar Yapımcılığı. *Porte*, S.2. 2007, İstanbul.
- Shakespeare’den Verdi’ye Macbeth ve Toplumsal Cinsiyet. *Porte*, S.5. 2007, İstanbul.

